

Jerzy Michta

**HERB WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI**

Wydawnictwo

“HERB”

Kielce 2019

JERZY MICHTA

HERB
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Spółeczeństwo polskie – w dużej mierze szlacheckie – mało ma znajomości heraldyki swojej. Nie brak tej znajomości w tem, żeby szeroki ogół nie wiedział o herbach rodowych lub państwa, tylko, że ta rzekoma znajomość jest – nawet wśród inteligencji – pobieżna, a nawet fałszywa i błędna. Zreszta herbownictwo polskie jest bardzo mało naukowo opracowane. Ogół czerpie swe wiadomości o niem z różnych herbarzy, które, poczynwszy od najstarszych polskich z połowy XVI wieku aż do ostatnich, są przeważnie heraldycznymi nieporozumieniami, zwłaszcza jeżeli chodzi o **plastyczne lub graficzne wyobrażenie godła i herbu.**

Adam Chmiel, *Barwa i chorągiew polska*,
„Biblioteka Krakowska, Nr 56, Kraków 1919, s. 1.

5

Jerzy Michta

**HERB
WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI**

Wydawnictwo

„HERB”

Kielce 2019

Recenzenci:

prof. zw. dr hab. Zdzisław Pietrzyk

dr hab. Jacek Pielas

dr Kazimierz Głowacki

Opracowanie redakcyjne i układ typograficzny

Zenon Szczerba

Kwerenda ikonograficzna, projekty herbów, flag i okładki

Jerzy Michta

Grafika komputerowa

Katarzyna Kowalewska-Szmit

ISBN 978-83-948159-2-9

© Copyright by Jerzy Michta 2019

Wydawnictwo „Herb”, Kielce, tel. 41 345 44 42

Druk: Drukarnia COMPUS, 27-200 Starachowice, ul. Kopalniana 27

tel. 603 858 607 e-mail: biuro@compus.net.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I: Średniowieczny Orzeł Biały w herbie województwa świętokrzyskiego	17
Rozdział II: Krzyż pariaarchalny w herbie województwa świętokrzyskiego	34
Rozdział III: Herb ziemi (województwa) sandomierskiej w herbie województwa świętokrzyskiego	48
Rozdział IV: Herb województwa świętokrzyskiego z 2012 roku .	65
Rozdział V: Projekty sztandaru, flagi i pieczęci województwa	72
Rozdział VI: Herby i flagi powiatów w systemie heraldyki samorządowej Polski – projekty	84
Rozdział VII: Herby i flagi miast wojewódzkich i powiatowych w systemie heraldyki samorządowej Polski – projekty ..	94
Rozdział VIII: Herby i flagi województw obowiązujące obecnie oraz ich nowe projekty	111
Zakończenie	128
Anons serii wydawniczej dotyczącej herbów szesnastu województw	132
Zusammenfassung	137
Summary	147
Bibliografia	155

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Utwór w całości ani we fragmentach nie może być reprodukowany, powielany, kodowany w urządzeniach przetwarzania danych ani rozpowszechniany za pomocą urządzeń elektronicznych kopiujących lub nagrywających. Udostępnianie treści książki w mediach elektronicznych jest możliwe jedynie po uzyskaniu pisemnej zgody wydawcy. Wykorzystanie w wystąpieniach publicznych w całości lub części, jest możliwe tylko za wyłączeniem zezwoleniem właściciela praw autorskich. Jakikolwiek naruszenie praw autorskich może spowodować pociągnięcie do odpowiedzialności cywilnej i karnej w maksymalnym zakresie dopuszczonym przez prawo.

Wstęp

Opracowany przeze mnie herb powstałego 1 stycznia 1999 roku województwa świętokrzyskiego, nawiązuje do tradycji historycznej regionu i heraldyki ziemskiej z czasów Królestwa Polskiego (XIV-XVI wieku). Tradycję regionu reprezentuje w nim godło benedyktynów świętokrzyskich, czyli podwójny krzyż patriarchalny. Pełni on tutaj rolę godła mówiącego: Święty Krzyż, relikwie Drzewa Krzyża Świętego, Góry Świętokrzyskie. Natomiast rodzimą heraldykę ziemską reprezentuje herb dawnego województwa sandomierskiego, którego spadkobiercą jest obecne województwo świętokrzyskie.

W przedstawianym herbie tego województwa, odnaleźć też można echo nawiązujące do faktu odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku. W prezentowanej publikacji znajduje się bowiem ikonograficzny przekaz dotyczący niezrealizowanego do dziś przesłania, pozostawionego nam przez władze drugiej Rzeczypospolitej. Jest to udokumentowany, czytelny testament polityczny marszałka Józefa Piłsudskiego i ówczesnego prezydenta Ignacego Mościckiego. Sprawa dotyczyła uporządkowania i wprowadzenia do powszechnego użytku profesjonalnego systemu funkcjonowania w przyszłości symboliki narodowej i polskiej heraldyki państwowej. W rozporządzeniu zamieszczonym w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z dnia 13 grudnia 1927 roku, o godłach i barwach państwowych oraz oznakach, chorągwiach i pieczęciach czytamy: *Dla wszystkich władz i urzędów samorządowych ustanawia się oznaki złożone z herbu państwowego, herbu województwa, do którego należą, i z napisu odpowiadającego ich*

*nazwie*¹. Ponownie powyższy zapis pojawił się w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 24 listopada 1930 roku². Według nich w herbie każdego województwa, miał znaleźć się jednoznaczny symbol integrujący, czyli godło państwa polskiego Orzeł Biały, będący ikonograficzną wykładnią więzi terytorialnej tych jednostek administracyjnych. Do wybuchu drugiej wojny światowej nie udało się opracować dla ówczesnych województw takich herbów, ważnych dla naszej narodowej tożsamości. Jubileusz stulecia odzyskania niepodległości 11 listopada 2018 roku był to szczególnie czas, żeby zrealizować powyższy testament polityczny.

Nie jest więc sprawą przypadku, że w projekcie herbu województwa świętokrzyskiego, podobnie jak w pozostałych herbach wojewódzkich mojego autorstwa, został wprowadzony na ich tarcze historyczny Orzeł Biały z czasów żywej heraldyki, czyli ze średniowiecza (podobnie jak ich własne historyczne godła). Szukając rodzimego rodowodu wyobrażenia orła przyjąłem za rzecz oczywistą, przywrócić mu tradycyjnego kształtu i zaniechanie dalszego kultywowania przypadkowego rozwiązania o francuskiej proweniencji³.

Orzeł Biały i pozostałe godła w herbie województwa świętokrzyskiego zostały umieszczone na tarczy hiszpańskiej ze szpicem z XV wieku⁴. Ten kształt tarczy określano również jako francuską nowożytną⁵. Według Ottfrieda Neubeckera była ona używana też na Węgrzech w XVII wieku, we Francji i Niderlandach w XVIII i XIX wieku, w Hiszpanii w XVIII wieku, a także w XV wieku w Polsce (jej boki są nieznacznie

¹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1927 (dalej: Dz.U.RP), nr 115, poz. 980, art. 4.

² Dz.U.RP 1930, nr 80, poz. 629, art. 1.

³ J. Michta, *Średniowieczny i współczesny Orzeł Biały – godło państwa polskiego w państwowej i terytorialnej heraldyce*, Kielce 2017, s. 28-31.

⁴ O. Neubecker, *Heraldik. Wappen: ihr Ursprung. Sinn und Wert*, Frankfurt am Main 1977, s. 76.

⁵ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983, s. 678.

zaokrąglone w stosunku do hiszpańskiej)⁶. Umożliwia ona swobodne rozmieszczenie godeł na jej powierzchni, szczególnie gdy tarczę trzeba podzielić w pas i słup na dwa lub trzy pola. Została ona skonstruowana w odpowiednich proporcjach, które wynoszą jak 1,1:1,0, a jej kontur wynosi 0,5 mm. Natomiast szerokość linii podziału tarczy i umieszczonych na niej godeł wynosi 0,125 mm. W rzeczywistości linie tu nie występują, gdyż imituje je wyłącznie styk barwnych granic malowanych powierzchni.

Godła dla herbu województwa świętokrzyskiego zostały skonstruowane w oparciu o wzory pochodzące ze średniowiecza (podobnie dla pozostałych piętnastu województw). Należy pamiętać, że w przedstawieniach ikonograficznych herbów, zazwyczaj występuje jeden wzorzec godeł ożywionych i nieożywionych. Zmniejszano je lub powiększano w odniesieniu do poszczególnych wyobrażeń, takich jak lew, orzeł, gryf, podkowa, miecz itd. Poprawnie skonstruowane i narysowane godła wykluczają w tym zakresie swobodną inwencję artysty plastyka, która z heraldyką średniowieczną, czyli żywą heraldyką nie ma nic wspólnego. Przykładem prawidłowego konstruowania wyobrażenia ikonograficznego, jest prezentowany herb dla województwa świętokrzyskiego. Wszystkie wspomniane tu formalne uwarunkowania sprawiają, że opracowaniem tego rodzaju wyobrażeń powinna zajmować się w przyszłości, powołana przy Prezydencie Rzeczypospolitej Polskiej, Kapituła Heraldyczna.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej stanowi historyczną szansę podzielenia się z innymi krajami, tradycjami polskiej heraldyki. Prezydent, wręczając podpisane przez siebie dokumenty z herbami przedstawicielom jednostek samorządu terytorialnego, byłby jednocześnie kontynuatorem w prostej linii, tradycji historycznej pierwszej Rzeczypospolitej do 1795

⁶ O. Neubecker, *Heraldik ...*, s. 76-77.

roku. Wtedy herby nadawał panujący władca, a w okresie drugiej Rzeczypospolitej także prezydent Ignacy Mościcki.

Projekt uporządkowania polskiej heraldyki samorządowej jest konieczny, ponieważ obecnie w tworzeniu herbów dla jednostek samorządu terytorialnego, panuje całkowita dowolność. Brak jest również postulowanej od niemal stu lat koegzystencji, pomiędzy godłami (herbami) własnymi danego województwa, a godłem (herbem) państwowym. Gdy patrzymy na obecne herby województw, to dwa z nich: mazowieckie i wielkopolskie mają identyczny herb (Orła Białego bez korony zwróconego w prawą heraldyczną stronę, na czerwonym polu), a województwo małopolskie posługuje się herbem państwa polskiego (ukoronowany Orzeł Biały zwrócony w prawą heraldyczną stronę, na czerwonym polu). Nie są to przypadki odosobnione, ponieważ w całej Polsce spotykamy wiele powiatów, gmin i miast, które używają identycznych lub podobnych symbolicznych kompozycji. Wszystko to sprawia, że należy stworzyć od podstaw spójny system heraldyki samorządowej dla obszaru całej Polski.

Obecnie prezentowany i opracowany zgodnie z zasadami żywej średniowiecznej heraldyki system, dotyczy wszystkich herbów samorządowych Polski, a jego symboliczną kulminację stanowi ukoronowany Orzeł Biały, czyli godło państwa polskiego. Zgodnie z opracowaną teraz koncepcją polskiej heraldyki samorządowej, został on umieszczony na tarczach wszystkich istniejących w Polsce województw. Jego obecność w tych herbach ma wskazywać, że województwo znajduje się na obszarze Rzeczypospolitej, której godłem (herbem) jest właśnie ukoronowany Orzeł Biały na czerwonym polu. Na tarczach podzielonych w pas i słup, ukoronowany Orzeł Biały zajmuje uprzywilejowane pole od głowicy tarczy, jak widzimy to m.in. w herbie województwa świętokrzyskiego.

W tym miejscu należy przypomnieć, że już w 1928 roku, podobny system próbował opracować archiwista Wacław Graniczny (1877-1937). W porozumieniu z Wydziałem Ar-

chiwów Państwowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Departamentem Sztuki, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, wykonał on własnoręcznie komplet herbów wojewódzkich II Rzeczypospolitej. Nie poradził jednak sobie z plastycznym skomasowaniem na jednej tarczy, tak rozbudowanych treści znaczeniowych. Według jego koncepcji, herby miały się składać z dwóch sąsiadujących obok siebie przedstawień heraldycznych. Nad każdym godłem (godłami) województwa, umieścił on dodatkową tarczę z całym wyobrażeniem Orła Białego⁷.

Polskie tradycje heraldyczne dowodzą, że próby usystematyzowania polskiej heraldyki, mniej lub bardziej świadomie, były podejmowane wielokrotnie w przeszłości. Pierwszą z nich widzimy w drzeworycie sejmowym *Statutu* Jana Łaskiego z 1506 roku⁸, a wzory graficzne przedstawionych tam herbów ziem i województw, zostały przejęte do innych XVI-wiecznych polskich druków, w tym Josta Ludwika Decjusza w 1521 roku, który połączył je z portretem króla Zygmunta I⁹. Podobne rozwiązania spotykamy w dziełach Stanisława Hozjusza z 1560 roku¹⁰, Marcina Bielskiego w 1564 roku¹¹, oraz Bartosza Paprockiego w 1584 roku, które umieścił na karcie tytułowej *Herbów rycerstwa polskiego*¹². Jednak w tekście jego pracy, drzeworyty herbowe dotyczące tych samych herbów ziem

⁷ A. Bachulski, W. Łopaciński, *Śp. Wacław Graniczny*, w: „Archeion”, T. 15, R: 1937-1938, s. 220-223.

⁸ Biblioteka Kórnicka, sygn. Cim. F. 4114; Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. F. 4088; sygn. 4089.

⁹ J. L. Decjusz, *De Sigismundi regis temporibus liber*, druk H. Wietor, Kraków 1521; S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie*, Warszawa 1993, s. 139, nr 133.

¹⁰ S. Hozjusz, *Confessio catholicae fidei christiana*, druk M. Zimmerman, Wiedeń 1560; S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie...*, s. 139, nr 134.

¹¹ M. Bielski, *Kronika świata*, druk M. Siebeneycher, Kraków 1564; S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie...*, s. 142, nr 136.

¹² B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, druk M. Garwolczyk, Kraków 1584; S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie...*, s. 146, nr 141.

i województw, przedstawione zostały inaczej pod względem graficznym. W tym przypadku Bartosz Paprocki zaprezentował własne ikonograficzne opracowanie herbów.

Również Marek Ambroży z Nysy podjął się próby stworzenia autorskiego wzornika kształtów herbów ziemskich i wojewódzkich w wydany w Antwerpii w 1562 roku pierwszym drukowanym „herbarzu” polskim, zatytułowanym *Arma Regni Poloniae*¹³.

Jak z tego wynika, już w XV i XVI wieku zdawano sobie sprawę z faktu, że trzeba podjąć próby uporządkowania ikonograficznej formy naszych przedstawień heraldycznych, a także ustalić obowiązujące w nich barwy. Potwierdzają to egzemplarze *Statutu* z 1506 roku, posiadające barwne drzeworyty sejmowe¹⁴, w tym egzemplarz przekazany do archiwum koronnego z pieczęcią króla Aleksandra Jagiellończyka¹⁵, jak również barwione drzeworyty w herbarzu Marka Ambrożego z 1562 roku¹⁶. Tylko nieliczni nie dostrzegali wówczas bogatych treści zawartych w symbolice barw heraldycznych. Do nich należał Stanisław Orzechowski, który kolorystykę stosowaną w naszej heraldyce zaliczył do nieistotnych zdobień¹⁷.

¹³ Ambrosius Marcus de Nissa, *Arma Regni Poloniae*, Antwerpia 1562.

¹⁴ Biblioteka Narodowa, sygn. XVI F. 337; Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. Sd. 612 523.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), dok. perg., sygn. 5632.

¹⁶ *Katalog aukcyjny z 2006 roku*, Antykwariat „Lamus” w Warszawie, Warszawa 2006, s. 1, nr 2 (Stare Druki), zawierający 147 herbów państwowych (Orzeł Biały i Pogoń), lenn, ziem, kapituł oraz szlacheckich. Na temat tego herbarza zobacz: Z. Wdowiszewski, *Marek Ambroży z Nysy i jego „Arma Regni Poloniae” z 1562 r.*, „Miesięcznik Heraldyczny”, R. 11 (1934), s. 166-170, s. 177-186; J. Szymański, *Nieznane źródło heraldyki polskiej z XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 22-23 (1990), s. 129-142.

¹⁷ *Żywot i śmierć Jana Tarnowskiego kasztelana krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, pisane niegdyś przez Stanisława Orzechowskiego z rzadkiego Załuskich Biblioteki rękopisu wyjęty, wydrukowany i przypiskami objaśniony przez Franciszka Bohomolca S.J.*, b.m. i d., s. 10-11 – *Tu niechay nikogo nie zwodzi od iedności Leliwy różność pola, bo herb iest: Mathematicae Considerationis non physicae: consideratur enim character,*

Prezentowana teraz propozycja projektu herbu dla województwa świętokrzyskiego, jest ściśle związana z Orłem Białym, który znajduje się w polu od głowicy tarczy podzielonej w pas i słup. Reprezentuje on tutaj godło państwa polskiego. Tak rozumiano jego przedstawienia ikonograficzne w XV-XVIII wieku, gdy w kancelariach koronnej i litewskiej udostojniano (rozszerzano) nadawane herby Orłem Białym. Świadczy o tym m.in. nobilitacja wystawiona pod Pskowem 10 września 1581 roku Stanisławowi Pachołowieckiemu, gdzie czytamy: *Co zaś odnosi się do herbu, dajemy jemu po pierwsze trójkątną tarczę, na dwie równe części pionowo podzieloną, której prawa ma zawierać białego orła w koronie, z otwartym dziobem i językiem wysuniętym w polu czerwonym*¹⁸. Połowę Białego Orła w słup widzimy też w herbie nobilitowanego w Warszawie 29 października 1771 roku Marcellego Bacciarellego, nadwornego malarza króla Stanisława Augusta Poniatowskiego¹⁹.

seu forma sine respectu rationis ad materiam: ztąd Grekowie zowią piętnem: albowiem piatno nie patrzy na farbę, ani na pole, tylko figurę swą pweną ma, którą może być wyrażone na każdey farbie pole. A tak głupie, którzy herby polami dzielą, albowiem znak, a figura czyni herb, nie farba, ani pole, przeto łaciba stara nazywała herb „imago”, to iest obraz iakisi rzeczy, iako Starza, iest obraz topora: Jastrzembiec iest obraz podkowy, a krzyża: Ciolek iest obraz byka. Widzisz tu wspominając obrazy herbów ich, niewspominamy farby ich, ani pola. Ztąd iawny dowód iż nie pole, ani farba należy ku naturze herbowej, a przeto śmieemy się z tych, którzy działaią w Polsce Leliwę modrym, albo czerwonym polem, a tym rozdziłem Pileckich herb od Tarnowskiego herbu w Polsce rozłączają: albowiem iako ieden znak, ieden obraz, iedno piatno u Pileckich i u Tarnowskich Leliwa, tak też herb Tarnowskich i Pileckich w Polsce iest. A ieśliże kto temu przeciwić się będzie, ten będzie takowy, który matematyki się nie uczył, a który „inter quantitatis et qualitatis praedicamentum” rozeznac nie umie.

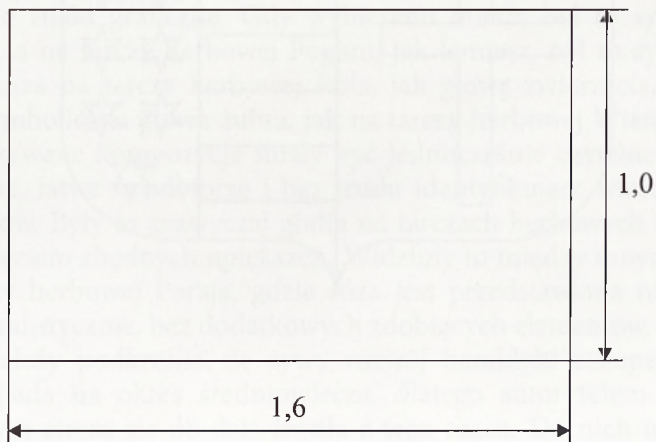
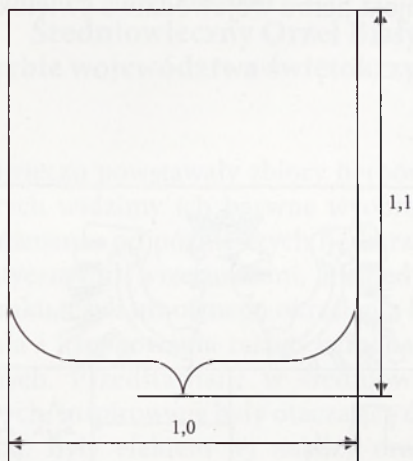
¹⁸ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, s. 211 – *Quantum autem ad insygnia attinet, damus illi primo clipeum triangularem, in duas aequales partes transversim divisum cuius dextra pars contineat aquilam albam coronatam, ore hiante linguaue exerta in campo rubeo.*

¹⁹ Muzeum Narodowe w Warszawie. Dział dokumentacji, oryg. perg., sygn. 734.

Przedstawienie orła w słupek lub pas, pozwala lepiej demonstrować godła umieszczone na tarczy, gdy jest ona podzielona. Przykładem może być obecnie obowiązujący herb województwa lubuskiego, gdzie w prawym heraldycznym polu podzielonej w słupek tarczy, widzimy połowę Orła Białego. W związku z tym należy zaznaczyć, że to m.in. brak odpowiedniej wiedzy o specyfice pracy kancelarii koronnej i litewskiej w XV-XVIII wieku, dotyczącej wystawianych w nich przywilejów nobilitacji i indygenatów, spowodował odstępstwo od wielowiekowej tradycji. Dlatego w 1928 roku, podjęto próbę stworzenia kuriozalnej heraldycznej efemerydy, gdy umieszczono Orła Białego osobno ponad tarczą z godłem (godłami) każdego województwa. Z heraldycznego punktu widzenia są to dwa osobne symboliczne wyobrażenia. Korygując tę anomalie, widzimy obecnie Orła Białego umieszczonego na wspólnej tarczy, razem z podwójnym krzyżem patriarchalnym i godłami dotyczącymi ziemi sandomierskiej (pasy i gwiazdy), w herbiewojewództwa świętokrzyskiego. W tej konstrukcji historyczny Orzeł Biały stał się głównym godłem tego wojewódzkiego wyobrażenia heraldycznego. Stąd w prezentowanym herbie województwa świętokrzyskiego, widzimy go na czerwonym polu od głowicy podzielonej w pas i słupek tarczy. W przypadku godła własnych województw, tam gdzie to było możliwe, zostały zachowane wyobrażenia ikonograficzne obecnie używane.

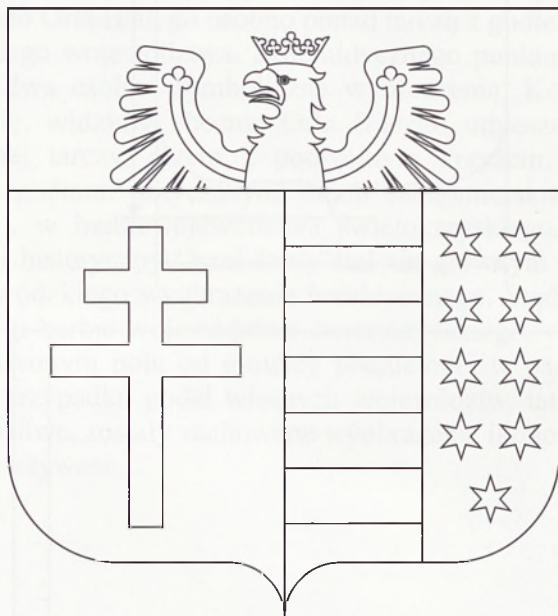
DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY

Kształt i proporcje tarczy i flagi (5:8)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Czarno-biały projekt herbu województwa świętokrzyskiego

Rozdział I

Średniowieczny Orzeł Biały w herbie województwa świętokrzyskiego

W średniowieczu powstawały zbiory herbów, czyli role herbowe, w których widzimy ich barwne wyobrażenia ikonograficzne, w odróżnieniu od późniejszych herbarzy, z czarnobiałymi (achromatycznymi) wizerunkami, niekiedy z wykorzystaniem szraferunku, czyli umownego określania koloru za pomocą kreskowania i kropkowania takich jednobarwnych kompozycji graficznych. Przedstawiane w średniowieczu wizerunki godła herbowych, inspirowane były otaczającą ówczesnych ludzi rzeczywistością. Były efektem jej analizy oraz przetworzenia skomplikowanych wyobrażeń w umieszczone na tarczy symboliczne znaki graficzne. Gdy wybierano miecz, był to symbol miecza na tarczy herbowej Pogoni, jak lemiesz, był to symbol lemiesza na tarczy herbowej Rola, jak głowę zwierzęcia, była to symboliczna głowa żubra, jak na tarczy herbowej Wieniawa. Ukazywane kompozycje miały być jednocześnie czytelne, klarowne, łatwe w odbiorze i bez trudu identyfikujące właścicieli herbów. Były to zazwyczaj godła na tarczach herbowych z pominięciem zbędnych upiększeń. Widzimy to między innymi na tarczy herbowej Poraja, gdzie róża jest przedstawiana niemal naturalistycznie, bez dodatkowych ozdobiących elementów.

Należy podkreślić, że żywy rozwój heraldyki europejskiej przypada na okres średniowiecza, dlatego autorytetem naukowym cieszą się do dziś źródła z tego czasu. Do nich należą najważniejsze traktaty heraldyczne jej dotyczące (Saxoferrato, Bado Aureo, Sicillusa itd.). Żyjący w czternastym wieku wybitny

prawnik Bartolus z Saxoferrato w swoim traktacie *De insignis et armis* przedstawiał, jak tarcze herbowe i godła powinny być konstruowane. Według niego ich barwne wizerunki powszechnie umieszczano, nie tylko na chorągwiach i proporcach, ale również na szatach, rynsztunku bojowym, a nawet na baldachimach i nakryciach łóżek. Zwracał też on uwagę na ich charakterystyczne indywidualne cechy, a także sposoby przedstawiania tarcz herbowych i godeł, takich jak budowle, zwierzęta, rośliny i inne. Wyróżnił też godła, które nazwał wyjątkowymi, ze względu na ich tworzenie z samych barw i podziałów tarczy na dwie lub cztery części, a także takie zbudowane wyłącznie z linii prostych lub poprzecznych, czyli figur geometrycznych. Zwracał uwagę, jak powinny być noszone i prezentowane²⁰. Klejnot, czyli ozdoba średniowiecznego hełmu, był używany tylko wtedy, gdy towarzyszył mu hełm garnczkowy. Jego funkcja była ściśle praktyczna, gdyż sprawiał, że tym sposobem rycerz mógł być łatwiej rozpoznawany w tłumie podczas walki, a *określony klejnot był niekiedy łączony z określoną osobą w stopniu bodajże silniejszym niż wyobrażenia na tarczy*²¹.

Średniowiecze było najważniejszym okresem tworzenia heraldycznych zasad. Ich fundamentalne reguły nigdy nie straciły na aktualności. Wiedział o tym również Zygmunt Kamiński, który pisząc o swojej koncepcji orła państwowego podkreślał, że wybrać miał tę właśnie epokę: *Uważałem, że godło Polski należy wybrać z okresu jej największego rozkwitu, kiedy Białe Orzeł reprezentował wielkość mocarstwową Polski. Bez wahania obrałem typ orła Jagiellonów. Zresztą kompozycyjnie był najwdzięczniejszy i najładniejszy*²². Jego wypowiedź potwierdził w swoim wywiadzie w 1990 roku Andrzej Heidrich: ... w 1927

²⁰ E. J. Jones, *Medieval heraldry some fourteenth century heraldic works*, Cardiff, s. 239-240.

²¹ Z. Wawrzonowska, *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV wieku*, Łódź 1976, s. 21, tabl. XVIII.

²² Z. Kamiński, *Czem powodowałem się przy projektowaniu obecnego godła*

roku konkurs na nowy projekt godła Rzeczypospolitej wygrał prof. Zygmunt Kamiński, nawiązując w nim do tradycji Piastów i Jagiellonów²³. Obaj autorzy niestety nie wspomnieli ani słowem, że kompozycja ta nie była żadną naukową syntezą historycznych przekazów ikonograficznych, ale plagiatem cudzego dzieła stworzonego zaledwie kilka lat wcześniej dla innych celów, przez Elise Beetz-Charpentier. W XVI-XVIII wieku przeważać zaczęła u nas szlachecka „papierowa heraldyka”, a herb przestał być znakiem identyfikującym jego właściciela na polu walki. Ważniejsze były tytuły i urzędy, czyli pozycja społeczna właściciela herbu. Potwierdzają to między innymi przywileje nobilitacji, gdzie nadawano najpierw szlachectwo, a dopiero później dopasowywano odpowiednie wyobrażenie plastyczne.

Do średniowiecznych tradycji odwoływała się też „Komisja Heraldyczno-Artystyczna” pracująca nad projektem herbu państwa polskiego w latach 1946-1947. Jej członkowie obradujący w dniu 13 grudnia 1946 roku, w składzie: Włodzimierz Budka, Marian Friedberg, Jan Kurzątkowski, Sylwiusz Mikucki, Tadeusz Przyppkowski i Władysław Semkowicz, podjęli decyzję, żeby przyszłe godło Polski nawiązywało do wyobrażeń Orła Białego z czasów piastowskich (XIII-XIV wiek). Po przeanalizowaniu zgromadzonego przez siebie materiału historycznego, zalecili wzory wybranych zabytków (głównie pieczęci), które miały stanowić dla plastyków podstawę przy projektowaniu przez nich godła państwowego Orła Białego²⁴.

Podzielając słuszność tej zasady i konstruując orła o rodowodzie średniowiecznym, oparłem się na autentycznych wzorach z tej epoki, pamiętając, że żywa heraldyka istniała tylko

państwowego (wywiad), „Sztuka Złotnicza, Zegarmistrzowska, Jubilerska i Rytownicza”, 1928, nr 4, s. 56.

²³ A. Heidrich, *Znak Orła*, „Projekt”, 1990, nr 3 (192), s. 62.

²⁴ W. Szymborski, *Prace Komisji Heraldyczno-Artystycznej nad kształtem herbu państwa polskiego (1946-1947)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 11, 2005, s. 149-175.

w średniowieczu, (a w Polsce twórczo rozwijała się jeszcze do połowy szesnastego wieku). W późniejszych czasach rola herbów zredukowana była do prozaicznej identyfikacji koligacyjnych rodów. Etap ten w Polsce najlepiej można prześledzić, na podstawie wystawianych wówczas w kancelarii koronnej i litewskiej dokumentów szlachectwa. Po nadaniu nobilitowanemu herbu podkreślano w tekście przywileju, gdzie obdarowany mógł go używać. Tak na przykład określano to między innymi w dokumencie wystawionym w Nowym Mieście Korczynie, 4 marca 1434 roku Mikołajowi Szawerowi, wójtowi miasta Lelowa: *I ponadto dla pełnej jasności i powszechnej wiadomości, aby ktoś nie stwierdził, że nie zna tych właśnie szlachciców, dajemy, przyznajemy, przypisujemy, przekazujemy, nadajemy, powierzamy im zawołanie „Pogonia” i tarczę herbową tu namalowaną, na dowód ich szlachectwa, aby publicznie i jawnie w czasie igrzysk, pojedynków na włócznie, turniejów, bitew i wszelkich czynności wojskowych i szlacheckich była wzywana, obwieszczana, przenoszona, noszona, umieszczana jako rzeźba, malowana oraz przypinana i przywiązywana postąńcom oraz sługom, związanym z czynnościami wojskowymi...*²⁵.

Konstruując dziś orła państwowego, wykorzystano wyselekcjonowane cztery jego przedstawienia z XIII i XV wieku. Przy rysowaniu orła nie zostały dosłownie powtórzone ich wizerunki, ale to dopiero na ich podstawie została stworzona ikonograficzna synteza historycznych kształtów orła, które posłużyły za

²⁵ AP Kraków, Krakowskie ziemskie, ks. 146, s. 465; *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 7, wyd. Stanisław Kuraś, Wrocław 1973, nr 2160, s. 423 – „Et insuper pro evidentia pleniori et cognitione omnium generali, ne quispiam Ipsos nobiles se fateretur ignorare, proclamationem Pogonya et arma hic depicta in titulum nobilitatis eorum damus, concedimus, assignamus, tradimus, conferimus, deputamus in ludis, hastiludis, torneamentis, proeliis et omnibus militaribus et Nobilium exercitiis publicare atque palam vociferanda, clamanda, ferenda, portanda, sculpenda, pingenda, heroldis et ministris militarium exercitiorum imponenda et liganda... „.

podstawę jego wyobrażenia²⁶. Dlatego do narysowania głowy oraz szyi orła została wykorzystana płaskorzeźba znajdująca się na nagrobku Władysława Jagiełły w katedrze na Wawelu z około 1420 roku²⁷, ze względu na jej hieratyczny charakter. Z kolei skrzydła zostały zapożyczone z piętnastowiecznej płaskorzeźby znajdującej się na Bramie Straganiarskiej w Gdańsku²⁸. Jest to jedno z nielicznych przedstawień średniowiecznych, w których nasz orzeł ma wyprostowane i uniesione do góry skrzydła. Pomiędzy poszczególne pióra wrysowane zostały stosy, o kształcie takim, jaki znajduje się na wizerunku orła umieszczonego na stopie monstrancji z początku XV wieku fundacji Władysława Jagiełły, znajdującej się w kościele Bożego Ciała w Poznaniu²⁹.

Przez każde skrzydło z osobna przebiega przepaska w kształcie taśmy o tej samej szerokości, zakończonej u góry trójlistną koniczyną, podobną w kształcie do niektórych wypełnień gotyckich maswerków. Ogon i korpus, jako najbardziej podobne do kształtu jaki posiada orzeł bielik, przeniesiono z wyobrażenia znajdującego się na zworniku w kościele cysterskim w Koprzywnicy z początku XIII wieku³⁰. Pomiędzy tułowiem a ogonem znajduje się przepaska, która swoim kształtem nawiązuje do przepaski na skrzydłach. Pióra w ogonie zostały narysowane w analogiczny sposób jak na skrzydłach. Rysując nogi wykorzystano wizerunek z Bramy Straganiarskiej w Gdańsku, ponieważ znajdujące się tam przedstawienie, najdokładniej pokazuje ich upierzenie oraz kształt i proporcje skoków, palców i pazurów orła.

²⁶ Ten fragment tekstu to efekt współpracy z plastykiem.

²⁷ *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego. Katalog wystawy (26 czerwca-15 października 1995) na Zamku Królewskim w Warszawie*, Warszawa 1995, s. 92, il. 27.

²⁸ Tamże, s. 95, il. 32 (tablica z około 1483 roku).

²⁹ Tamże, s. 91, il. 25-26.

³⁰ Tamże, s. 77, il. 2.

Rysunek średniowiecznego orła był zawsze dwuwymiarowy, odpowiedni do przedstawienia godeł herbowych, na co zwrócił też uwagę Rudolf Krzywiec, gdy pisał: *Podstawą konwencji rysunku dwuwymiarowego jest rzutowanie wyobrażeń promieniami równoległymi na płaszczyzny projekcji*³¹. Dalej pisał: *Dwuwymiarowość rysunku... ma na celu transponowanie form przestrzennych na formy graficzne dwuwymiarowe...*³². *Opanowanie zasad rysunku dwuwymiarowego wymaga uważnego studium natury, spostrzegawczości, posługiwania się metodą pracy z pamięci i wyobraźni*³³. Dlatego należy pamiętać, że według zaleceń średniowiecznych traktatów heraldycznych herby konstruowano przy wykorzystaniu metody matematycznej, czyli geometrii euklidesowej.

Jak dowodzą tego średniowieczne role herbowe, przedstawione zostały w nich zasady plastycznego modelowania herbów geometrią, która okazała się istotną bazą w szukaniu kształtu figur heraldycznych i uniwersalnych wielowarstwowych relacji zachodzących między nimi. Geometria od starożytności wykorzystywana była do afirmacji matematycznego piękna proporcji, piękna podziałów odcinka, które w sumie składały się na finalny wygląd wykreślanych kształtów godeł i symbolicznych form i znaków. Wymyślane dla potrzeb średniowiecznej heraldyki wyobrażenia (tak abstrakcyjne, jak i te nawiązujące swym tematem do rzeczywistości otaczającej człowieka), konstruowane były według ściśle określonych zasad. Wygląd każdego średniowiecznego herbu, był wynikiem ścisłych korelacji tradycji humanistycznej, wiedzy historycznej, wrażliwości estetycznej, oraz korzystania z umiejętności rozumowania technicznego, wywodzącego się w prostej linii z nauk ścisłych.

Tak więc wyobrażenia heraldyczne nigdy nie ograniczały się do treści wyłącznie ilustracyjnych. Te specyficzne kompozycje

³¹ R. Krzywiec, *Dysertacja o dziejach rozwoju rysunku*, Wrocław 1974, s. 53.

³² Tamże, s. 133.

³³ Tamże, s. 133 i następne.

nie były standardowymi dziełami sztuki (w dzisiejszym rozumieniu tego słowa). Obecnie niesłusznie traktuje się je niekiedy jako synonim loga miejscowości, przy powstawaniu których obowiązuje zasada nieskrępowanej niczym inwencji twórczej. Natomiast przy tworzeniu herbów średniowiecznych, dopiero po skonstruowaniu kanwy geometrycznej i ustaleniu barw, przystępowano do komponowania godeł, czyli figur, jakie znaleźć się miały na tarczy. Dlatego przy tworzeniu rekonstrukcji wyglądu Orła Białego, posłużyłem się najcenniejszymi polskimi średniowiecznymi źródłami ikonograficznymi. Źródła te zostały zweryfikowane i uzupełnione, również dzięki wykorzystaniu danych ornitologicznych dotyczących orła bielika. Proporcja sylwetki orła średniowiecznego, ma się tak, jak (stosunek wysokości do szerokości) 1,05:1, czyli jest bardzo zbliżona do kwadratu. Jak się okazuje, takie właśnie proporcje ma większość naszych wyobrażeń orłów średniowiecznych. Ogon ptaka stanowi 3,5 części jego wysokości, tułów również 3,5 części, szyja z głową 2,5 części. Pozostałe 0,5 części przypada na wysunięte ponad głowę skrzydła. Głowa oraz tułów są tej samej szerokości i zajmują 2,4 części szerokości, każde ze skrzydeł 3,8 części, ogon 4,0 części, wyprostowane palce stóp 2,3 części.

Poszczególne części jego ciała to rysunki: głowy razem z szyją; skrzydła ze znajdującą się na nich przepaską oraz nóg i tułowia; ogona razem z przepaską. W rysunku głowy dziób zaznaczono jako całość. Jego dolna część jest nieznacznie cofnięta, natomiast wysunięty język jest tej samej długości co część górna. Oko ze źrenicą zostało narysowane jako dwa okręgi współśrodkowe. Charakterystyczne, lekko odstające od ciała pióra na głowie i szyi przedstawiono schematycznie, a ilość piór w skrzydle jest taka sama jak w oryginalnym przedstawieniu orła na Bramie Straganiarskiej w Gdańsku i wynosi dziewięć. Są one w kształcie prostokątów o różnej długości, zakończonych na zewnątrz półokręgami. Pomiedzy nimi znajdują się stosiny o różnej długości w formie trójkątów równoramiennych. Stosiny te są minimalnie cofnięte w stosunku do piór.

Na skrzydle powyżej piór znajduje się przepaska w kształcie części pierścienia zakończonego trójliściem, skonstruowanym z połączenia trzech okręgów. Pierwsza lotka, a wraz z nią górna krawędź skrzydła, jest nachylona do pionowej osi tułowia pod kątem 83° . Goleń razem ze skokiem tworzą linię prostą, a noga łączy się z tułowiem pod kątem 20° . Wyprostowane trzy palce stopy są skierowane na zewnątrz, a czwarty do środka. Linia tułowia tworzy łagodny łuk. Ogon jest wachlarzowo rozłożony tworząc część okręgu i składa się z pięciu piór, pomiędzy którymi znajdują się stosiny. Kształt piór i stosin oraz ich szerokości i usytuowanie w stosunku do siebie, są takie same jak w skrzydłach. Pióra środkowe nakładają się na pióra zewnętrzne. Ogon z tułowiem łączy przepaska o takiej samej szerokości jak na skrzydłach. Rysunek linearny orła średniowiecznego złożony z przedstawionych wyżej części, już bez linii pomocniczych, został przedstawiony tu osobno. Stworzenie uniwersalnego wizerunku polskiego orła średniowiecznego jest ważne, ponieważ takie jego wyobrażenie może zostać użyte we współczesnej heraldyce samorządowej i przy tworzeniu projektu współczesnego godła państwa polskiego. W okresie zaborów w grafikach patriotycznych (m.in. obrazkach dewocyjnych i pocztówkach), masowo posługiwano się najróżniejszymi (często kamuflowanymi) wizerunkami ptaków podobnych do orła, które jednak z profesjonalną heraldyką nie miały nic wspólnego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, Ministerstwo Kultury i Sztuki, w porozumieniu z Prezydium Rady Ministrów, ogłosiło w lipcu 1919 roku konkurs na godło państwa polskiego w celu jego ujednoczenia. W tym czasie posługiwano się różnymi wzorami Orła Białego. Jak wiemy z dyskusji publicznych projekt taki mieli wykonać w drodze konkursu artyści plastycy. Wzbudziło to jednak słuszny sprzeciw historyków, w tym Adama Chmiela i Józefa Siemieńskiego. Uważali oni, że stworzenie plastycznego wizerunku orła musi odpowiadać przede wszystkim wymogom heraldyki i dlatego według nich warunki konkursu należało rozszerzyć, uwzględ-

nając analizy historyczne naukowców zajmujących się heraldyką³⁴. Konkurs nie spełnił oczekiwań Ministerstwa Kultury i Sztuki, a jednocześnie przed jego ostatecznym rozstrzygnięciem, w dniu 1 sierpnia 1919 roku własny wniosek w sprawie godła złożył poseł Związku Ludowo-Narodowego ks. Kazimierz Lutosławski. Zaproponował on, żeby godło i barwy narodowe zostały ustalone przez komisję rządową. Po wniesieniu poprawek do tego wniosku, w drugim i trzecim czytaniu przyjęto w kwestii godła tymczasową ustawę³⁵, zapisaną w Dzienniku Ustaw 28 sierpnia 1919 roku: *Za herb Rzeczypospolitej Polskiej uznaje się znak orła białego z głową zwróconą w prawo (dla patrzącego w lewo), ze skrzydłami wzniesionymi do góry, ze złotymi szponami, koroną i dziobem w czerwonym polu prostokątnym. Szczegółowy rysunek orła państwowego ustali Rada Ministrów na wniosek Ministra Kultury i Sztuki*³⁶. W zamierzeniu ustawodawców rozwiązanie to miało być tymczasowe i miało obowiązywać do czasu dopóki nie zostaną ustalone granice państwa polskiego i dopóki konstytucja nie określi godła, barw państwowych, jak i tytułów urzędów i instytucji państwowych³⁷.

Jak z powyższego wynika, pierwszy z ogłoszonych konkursów nie został rozstrzygnięty, a ostateczną formę godła państwowego ustalono w 1927 roku, poza jakimkolwiek konkursem i wprowadzono do użytku rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 roku: *O godłach i barwach państwowych oraz oznakach, chorągwiach i pieczęciach*³⁸. Ten wzór ikonograficzny z niewielkimi zmianami obowiązuje do dnia dzisiejszego jako godło państwa polskiego. Jest to dzieło

³⁴ J. Siemieński, *O konkursie na godło państwowe*, "Kurier Warszawski", 1919, R. 99, nr 210, s. 7.

³⁵ W. Szyborski, *Prace Komisji Heraldyczno-Artystycznej nad kształtem herbu państwa polskiego (1946-1947)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t.11, 2005, s. 152.

³⁶ Dz.U.RP z dnia 28 sierpnia 1919, nr 69, poz. 416, art. 1.

³⁷ Tamże, art. 1.

³⁸ D.U.RP z dnia 28 grudnia 1927, nr 115, poz. 980.

firmowane przez profesora Politechniki Warszawskiej Zygmunta Kamińskiego (1888-1969). Według wypowiedzi uznanego rzeczoznawcy w dziedzinie heraldyki Antoniego Rybarskiego³⁹ z 11 lipca 1946 roku, na posiedzeniu Komisji Heraldyczno-Artystycznej – zostało zaprojektowane w ciągu trzech dni, a wykonane na polecenie premiera Kazimierza Bartla⁴⁰. Polityk ten, po przewrocie majowym w 1926 roku, był jednym z najbliższych i najbardziej zaufanych współpracowników marszałka Józefa Piłsudskiego (rekomendował on marszałkowi osobę profesora Politechniki Lwowskiej Ignacego Mościckiego na prezydenta RP – 1 czerwca 1926 roku), a jego zadaniem było kierowanie administracją państwową (miał „naprawić biurokrację”)⁴¹. Jako zwolennik liberalnych metod rządzenia naciskał on na urzędników, żeby załatwiali sprawy „od ręki”, czyli bezwzględnie. Dzięki temu można zrozumieć, że „prosząc” Zygmunta Kamińskiego, którego jako profesor Politechniki Lwowskiej musiał dobrze znać, o projekt godła państwa polskiego zalecał pośpiech („w ciągu trzech dni”).

Jak podkreślił to w swojej wypowiedzi w dniu 20 lutego 1930 roku, na posiedzeniu komisji obradującej w sprawie ustalenia cech herbu państwa polskiego dyrektor Archiwum Głównego doktor Józef Siemieński, przyjęty projekt przypisywany do dziś niesłusznie Zygmuntowi Kamińskiemu, zatwierdzony był w pośpiechu w związku z pilną potrzebą notyfikacji przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych pieczęci państwowej u państw zagranicznych⁴². Już od momentu publicznego zaprezentowania

³⁹ M. Wąsowicz, Rybarski Andrzej, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1919-1984, Warszawa-Łódź 1988, s. 190.

⁴⁰ W. Szyborski, *Prace Komisji...*, s. 156.

⁴¹ A. Krawczyk, Kazimierz Bartel, premier Rzeczypospolitej, w: *Prezydenci i premierzy drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Chojnowski i P. Wróbel, Wrocław 1992, s. 238.

⁴² S.K. Kuczyński, L. Pudłowski, *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, „Archeion”, t. 82, 1987, s. 98, przypis 5.

dostarczonego w 1927 roku przez Kamińskiego wizerunku, spotykał się on z krytyką historyków. Główne zarzuty dotyczyły korony otwartej na głowie orła (wzór z 1919 roku posiadał koronę zamkniętą) bez krzyża, stylizowanych gwiazd na jego skrzydłach (wszystkie znane wizerunki orła z XIII-XVI wieku posiadają trójliść, a nie gwiazdy), a także złotego otoku wokół tarczy. Podkreślono, że z heraldycznego punktu widzenia wspomniany otok oznaczał umniejszenie godności nosiciela godła i nadawany był młodszym liniom, bastardom, itp.⁴³.

Krytyka była uzasadniona. Pikanterii całej sprawie dodaje jednak fakt, że Kamiński okazał się jedynie kopistą cudzego pomysłu. Jak można to naocznie stwierdzić, przerysował bez skrupułów w szczegółach orła z medalu poświęconego w 1924 roku pianiście i premierowi Ignacemu Janowi Paderewskiemu⁴⁴. Ta dwustronna plakietka odlana ku jego czci, znajduje się dziś w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie, przekazana jako dar z Muzeum Narodowego w 1986 roku. W 1974 roku, razem z całą kolekcją monet (2502 monety) i medali (726 medali), została przekazana przez żonę i córkę generała Jerzego Węsierskiego z Londynu na ręce dyrektora Muzeum Narodowego Stanisława Lorentza⁴⁵. Plakietka w nieznanym nakładzie, została wykonana ze stopu metali kolorowych⁴⁶ w formie prostokąta o wymiarach: 66 x 53 mm, przez mennicę w Paryżu, której znak znajduje się na dolnym brzegu plakietki w postaci Rogu Obfitości. Na awersie plakietki widzimy popiersie Ignacego Jana Paderewskiego z poziomym napisem na dole: *J.J. Paderewski*, a z lewej strony od patrzącego na nią: *BC 1924*, czyli inicjały

⁴³ Tamże, s. 104.

⁴⁴ *Orzeł Biały – 700 lat...*, s. 192, nr 210 (kat. VI 153).

⁴⁵ *Kolekcja generała Jerzego Węsierskiego. Katalog monet i medali*, Warszawa 1974, s. 7-8.

⁴⁶ W karcie katalogowej medalu, znajdującej się na Zamku Królewskim w Warszawie zapisano: „brąz lub miedź” (?). Karta założona w 1977 roku – W. Chmielak.

osoby projektującej ten medal – Beetz-Charpentier. Na rewersie plakietki widzimy znanego nam orła z koroną, zwróconego w prawą heraldyczną stronę⁴⁷.

Jak wynika z sygnatury na awersie plakietki z 1924 roku, jej autorką była francuska rzeźbiarka Elise Beetz-Charpentier (1875-1949)⁴⁸. Zygmunt Kamiński miał okazję poznania artystki osobiście w czasie swoich pobytów w Paryżu. Przebywał on tam między innymi wspólnie z żoną Zofią Trzcinińską-Kamińską (1890-1977), wybitną polską rzeźbiarką, a także jak Beetz-Charpentier renomowaną medalierką, od sierpnia 1911 do 12 czerwca 1912 roku⁴⁹. Odwiedzał on stolicę Francji nie tylko w tym czasie. Wszystko wskazuje, że w posiadanie plakietki wszedł bezpośrednio po jej wykonaniu, kiedy razem ze swoim przyjacielem i architektem Tadeuszem Tołwińskim (1887-1951), przebywał tam od kwietnia do czerwca 1925 roku⁵⁰.

Kiedy patrzymy na wizerunki orłów Beetz-Charpentier i Kamińskiego, to widzimy, że są identyczne⁵¹. Głowa i szyja każdego z nich są takie same, podobnie jak wyprostowane i uniesione do góry skrzydła, a pomiędzy poszczególnymi piórami takie same stosiny. Przez każde skrzydło z osobna przebiega przepaska w kształcie taśmy o podobnej szerokości, zakończona u góry rozetą w kształcie stylizowanej gwiazdy. Identyczne są u obu orłów ogony i korpusy, a pióra w ogonie zostały wykonane w analogiczny sposób. Rysując nogi orła Zygmunt Kamiński dokładnie wykorzystał ich przedstawienie ikonograficzne, jakie widzimy na medalu z 1924 roku, stąd ich upierzenie oraz kształt i proporcje skoku, palców i pazurów są również takie same.

⁴⁷ J. Strzałkowski, *Medale polskie 1901-1944*, Warszawa 1981, s. 123, nr 517.

⁴⁸ *Biographical Dictionare of Medalists, B.C. 500 – A.D. 1900*, compiled by L. Forrer, vol. VII, London 1923, s. 61; J. Strzałkowski, *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965*, Warszawa 1982, s. 27.

⁴⁹ Z. Kamiński, *Dzieje życia. W pogoni za sztuką*, Warszawa 1975, s. 423-466.

⁵⁰ Tamże, s. 535-536.

⁵¹ J. Michta, *Średniowieczny i współczesny Orzeł Biały*, s. 94-95, 117.

Należy zwrócić też uwagę na fakt, że Zygmunt Kamiński przerysowując orła z plakietki Elise Beetz-Charpentier, powtórzył nawet trójwymiarowy kształt jego rzeźbiarskiego modelunku i charakterystyczny dla płaskorzeźby relief wypukły, który jest przestrzenny i zawsze ma światłocien. Dlatego przedstawienie orła Zygmunta Kamińskiego nie jest narysowane konturowo, a namalowane akwarelą, przy pomocy której oddał światłocien występujący na paryskiej plakietce. Kamiński dokonał uplastycznienia piór w skrzydłach i ogonie, a także głowy, tułowia i nóg, przy pomocy szarej barwy, co jeszcze bardziej upodabnia to przedstawienie do wyobrażenia orła występującego na płaskorzeźbie Elise Beetz-Charpentier. Firmowany przez niego projekt godła państwowego, posiada cechy całkowicie obce profesjonalnej heraldyce.

Jak wiemy, przedstawienia godeł w heraldyce żywej są zawsze dwuwymiarowe (płaskie), i dlatego autor godła państwa polskiego powinien był zrezygnować ze światłocienia, z czego już w latach 1927-1939 czyniono mu zarzut, podobnie jak z narysowanych na skrzydłach stylizowanych gwiazd i otoku wokół tarczy. Nikt jednak nie zapytał Zygmunta Kamińskiego, z jakich wzorów ikonograficznych korzystał rysując swój projekt, a on sam, poza wywiadem z 1928 roku, nigdy się na ten temat nie wypowiadał, przemilczał to nawet w swoich spisanych w latach 1957-1962 wspomnieniach.

Porównując oba orły nie ma najmniejszej wątpliwości, że Zygmunt Kamiński w 1927 roku popełnił plagiat, bardzo dokładnie przerysowując orła rzeźbiarki francuskiej Elise Beetz-Charpentier z medalu z 1924 roku. Stąd nasuwa się konstatacja, że od dziewięćdziesięciu lat posługujemy się godłem państwa polskiego, którego wzór przywłaszczył sobie Zygmunt Kamiński, choć rzeczywistą jego autorką jest wymieniona wyżej rzeźbiarka francuska. Na poparcie tej tezy świadczy również fakt, że brak jakichkolwiek szkiców i projektów roboczych wykonanych przez niego do tak ważnego przedsięwzięcia. Jedynym znanym szkicem orła Zygmunta Kamińskiego jest jego akwarela

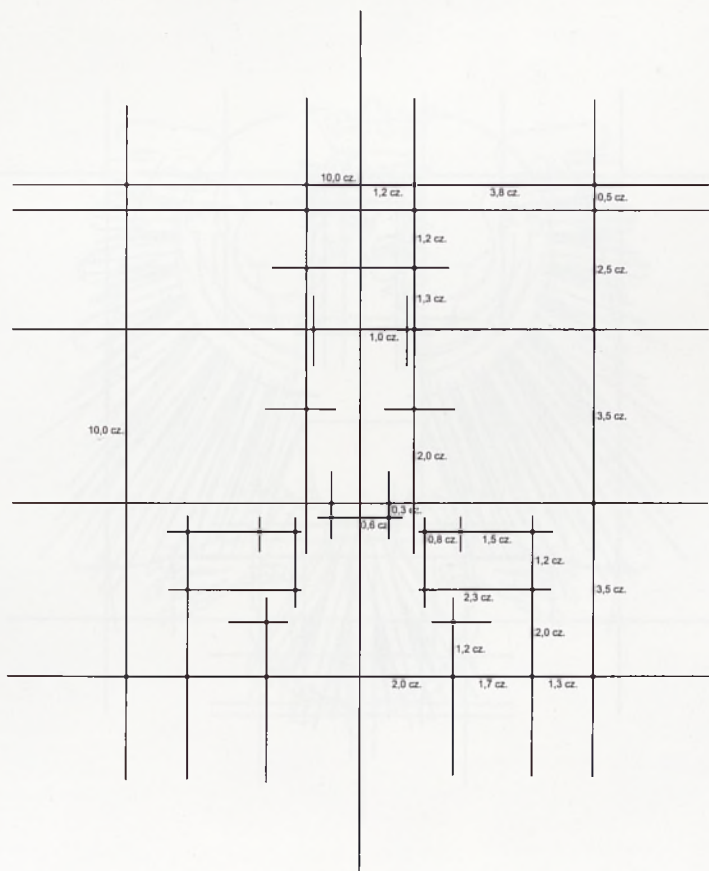
wykonana dopiero w 1927 roku, a znajdująca się dziś w zbiorach prywatnych Leszka Pudłowskiego⁵².

Jeszcze raz należy przypomnieć, że rozwój żywej heraldyki europejskiej, miał swój początek w średniowieczu i trwał do schyłku XV wieku, a w Polsce do połowy XVI stulecia. Dlatego do narysowania „historycznego orła” występującego w herbie województwa świętokrzyskiego (oraz pozostałych piętnastu województw), zostały wykorzystane najbardziej charakterystyczne elementy orłów stworzonych w tym okresie.

⁵² *Orzeł Biały – 700 lat ...*, s. 194, nr 213.

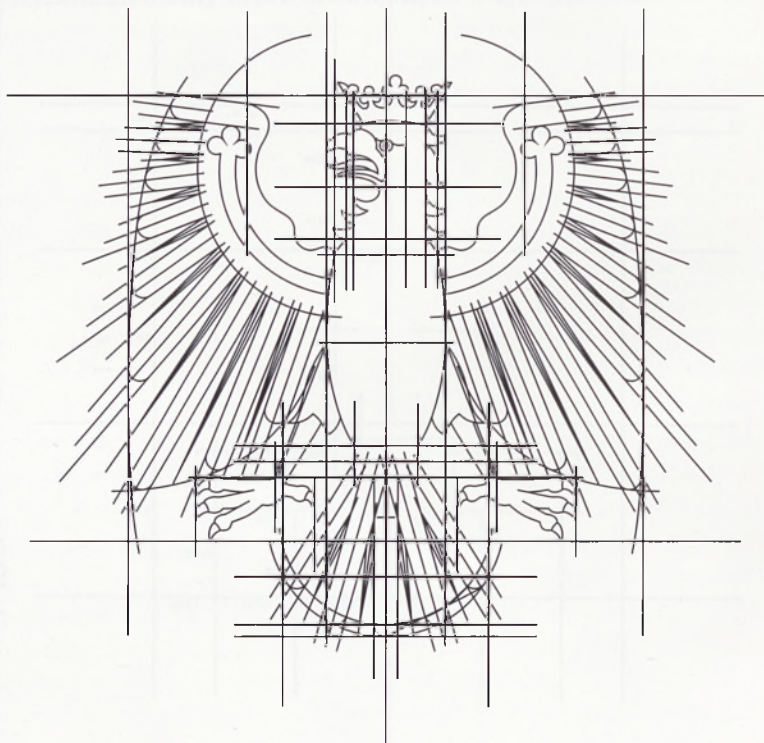
DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI HERBU PAŃSTWOWEGO (ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ HERALDYKI)

Siatka wymiarowa ogólnego, schematycznego rysunku
proporcji orła.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU PAŃSTWOWEGO (ZGODNEGO Z ZASADAMI
ŚREDNIOWIECZNEJ HERALDYKI)

Orzeł Biały z koroną po złożeniu z liniami konstrukcyjnymi

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU PAŃSTWOWEGO (ZGODNEGO Z ZASADAMI
ŚREDNIOWIECZNEJ HERALDYKI)

Orzeł Biały z koroną po złożeniu bez linii konstrukcyjnych

Rozdział II
Krzyż patriarchalny
w herbie województwa świętokrzyskiego

Krzyż związany z symboliką religijną, zajmuje wśród nieożywionych godeł heraldycznych pierwsze miejsce. W tym przypadku podwójny krzyż patriarchalny jest synonimem drzewa Krzyża Świętego. Nosi też nazwę „krzyża arcybiskupiego”, „patriarchalnego”, a od XVII wieku „jerozolimskiego” i jest związany z kultem i symboliką relikwii Chrystusowych. Ksiądz Michał Nowodworski, wydawca popularnej w XIX wieku *Encyklopedii kościelnej*, nazywa go również karawaką, czyli krzyżem morowym (cholerycznym), chroniącym ludność przed rozprzestrzenianą się w XVI-XVII wieku cholera w hiszpańskim mieście Caravaca, w prowincji Murcja⁵³. Nieco tylko odmienną formę prezentuje krzyż lotaryński (patriarszy), którego górna poprzeczka jest krótsza od dolnej. Do Europy „krzyż patriarchalny” dotarł z Bizancjum w formie relikwiarzy, tak zwanych staurotek, czyli relikwiarzy w formie krzyża, przeznaczonych do przechowywania relikwii drzewa Krzyża Świętego⁵⁴, których większość powstała w Konstantynopolu za panowania cesarza Manuela I Komnena (1143-1180). Jego kult dla relikwii Drzewa Krzyża Świętego był powszechnie znany. Stąd znalazły się one jako dary na Rusi i Węgrzech. W roku 1169 relikwiarz

⁵³ *Encyklopedia kościelna*, wyd. X. M. Nowodworski, t. 8-13, Warszawa 1876-1880; t. 10, s. 6-7; t. 11, s. 467.

⁵⁴ *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1977, s. 701.

otrzymał między innymi król Bela III (1172-1193) z okazji małżeństwa z Anną z Antiochii, przez które król węgierski został szwagrem cesarza. Wprowadził on podwójny krzyż, ten symbol państwowy Bizancjum na swoją pieczęć, a stąd do herbu Węgier, gdzie istnieje do dnia dzisiejszego⁵⁵. Podobnie na Słowacji, która od 1031 roku należała do Królestwa Węgier, podwójny krzyż patriarchalny jest obecnie głównym godłem herbu tego państwa.

Do Polski stauroteki dotarły z Rusi i Węgier, a interesujący nas relikwiarz znajdujący się na Świętym Krzyżu, przywiózł prawdopodobnie do Krakowa król Węgier Stefan V w 1270 roku. Posłużył on do umocnienia układu zawartego przez niego z księciem krakowsko-sandomierskim Bolesławem Wstydlivym, synem Leszka Białego. Królowi Węgier zależało na uzyskaniu poparcia ze strony księcia polskiego, w toczonym wówczas sporze pomiędzy panującymi na Węgrzech Arpadami i panującymi w Czechach Przemyslidami, o spadek po austriackich Babenbergach, których ostatni przedstawiciel Fryderyk Bitny, zginął w czerwcu 1246 roku nad Litawą, w zwycięskiej dla siebie bitwie z królem Węgier Belą IV⁵⁶.

Relikwiarz ten pozostał w Krakowie, a następnie w latach 1306-1308 został przekazany benedyktynom łysogórskim przez księcia Władysława Łokietka⁵⁷, który opanował Kraków po walce z królem Czech Wacławem II oraz mianowanym przez

⁵⁵ Zobacz na ten temat: M. Derwich, *Pacyfikał koronacyjny królów polskich*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 99, 1992, z. 4, s. 5-20; E. Dąbrowska, *Jeszcze o relikwii Krzyża Świętego i relikwiarzu koronacyjnym królów polskich*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 100, 1993, z. 2, s. 3-13; G. Székely, *Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza i ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 95, 1988, z. 4, s. 21-33.

⁵⁶ J. Wyrozumski, *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach*, w: *Austria. Polska. 1000 lat kontaktów. Studia Austro-Polonica 5*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze”, z. 121, Kraków 1997, s. 7-20.

⁵⁷ T. Panfil, *Verba signi. Dzieje herbu ziemi lubelskiej*, Lublin 1998, s. 19. Autor uważa, że przekazanie relikwii benedyktynom nastąpiło w 1306 roku.

niegoi wspierającym go biskupem krakowskim Janem Muskatą. Od tego momentu rozpoczyna się w Polsce kult drzewa Krzyża Świętego. Wysunął on klasztor świętokrzyski, fundację księcia Bolesława III Krzywoustego i komesa Wojsława z lat 1135-1138, na pierwsze miejsce wśród polskich klasztorów⁵⁸.

Po uzyskaniu na początku XIV wieku od księcia Władysława Łokietka relikwiarza, benedyktyni łysogórcy rozpoczęli „promocję” relikwii i klasztoru. Ich głównym celem było przekonanie ówczesnego społeczeństwa, że są najstarszym benedyktyńskim klasztorem w Polsce, założeniu którego towarzyszyło cudowne wydarzenie. W czasie pobytu św. Emeryka, syna króla Węgier Stefana I (zm. 1038 r.), na początku XI wieku w Polsce, podczas polowania miał się królewiczowi węgierskiemu ukazać jelen z krzyżem między porożem, jako znak dany od Boga. Na miejscu tego cudownego wydarzenia miał zostać zbudowany klasztor benedyktynów łysogórskich.

Ponieważ św. Emeryk zmarł w 1031 roku, wydarzenie to przesądzać miało, że fundacja benedyktynów łysogórskich musiała wyprzedzać podobną fundację tyńiecką, przypisywaną księciu Kazimierzowi Odnowicielowi, bądź Bolesławowi Śmiałemu⁵⁹. W ten sposób starano się ukryć fakt późniejszej erekcji klasztoru łysogórskiego, przypadającej na lata 1135-1138 oraz pochodzenie jego konwentu z Tyńca⁶⁰. Z legendy wynika również, że posiadanie przez benedyktynów tak cennej relikwii, to wynik opatrności i łaski boskiej. Nikt nie mógł mieć wątpliwości, że w posiadanym przez nich relikwiarzu, znajdował się krzyż umieszczony między porożem jelenia, który ukazał się św. Emerykowi. Kult relikwii drzewa Krzyża Świętego, od któ-

⁵⁸ M. Derwich, *Benedyktyński klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław, 1992, s. 144, 268-269.

⁵⁹ G. Labuda, *Z dyskusji nad początkami klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu: Fundatorzy i pierwsi opaci*, w: *Symbolae historiae artium*, Warszawa 1986, s. 93-109.

⁶⁰ M. Derwich, *Benedyktyński klasztor ...*, s. 144, 156, 227-238, 268-269.

rego region wzięł swoją nazwę, uczynił klasztor łysogórski sławnym w średniowieczu (aż do połowy XVII wieku). Nie kwestionowano też historii o św. Emeryku.

Szczególną pozycję zdobył klasztor łysogórski za panowania króla Władysława Jagiełły, który otoczył klasztor wyjątkową opieką, wprowadzając podwójny krzyż patriarchalny do heraldyki jagiellońskiej⁶¹, jako swoje osobiste godło. Widzimy go między innymi na tarczy trzymanej przez jeźdźca w herbie Pogoń Litewska, na nagrobku Jagiełły w katedrze na Wawelu, również nagrobku jego syna Kazimierza Jagiellończyka oraz na pieczęciach jego synów i wnuków. Nie bez znaczenia dla tego wyniesienia klasztoru i jego godła był fakt, że ówczesny opat świętokrzyski Mikołaj Drozdek, był spowiednikiem króla. Przywieziony przez niego na koronację Władysława Jagiełły relikwiarz, stał się jednym z insygniów koronacyjnych⁶².

Podwójny krzyż patriarchalny pojawił się też w 1386 roku, na tarczy rycerza na koniu z uniesionym nad jego głową mieczem na pieczęci Jagiełły, prawdopodobnie przedstawiającego św. Jerzego, będącego również godłem jego ojca Olgierda, a w latach 1403-1411 Witolda, (ale bez tarczy)⁶³. Umieszczone na tarczy herbowej godło ze św. Jerzym, z podwójnym krzyżem patriarchalnym, otrzymało heraldyczną nazwę Pogoń. Z czasem tarcza z tym krzyżem stała się dzięki Jagielle i jego synom integralną częścią tego godła. Nie posiadały go jeszcze chorągwie Litwinów ze zbrojnym rycerzem, pod którymi w liczbie trzydziestu walczyli oni na polach Grunwaldu w 1410 roku. Według Jana Długosza na ich czerwonych płatach znajdował

⁶¹ R. Kiersnowski, *Godła jagiellońskie*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 32, z. 1-2, 1988, s. 19-21.

⁶² M. Derwich, *Rola opata w koronacjach królów polskich*, w: *Imagines potestatis*, Warszawa 1994, s. 42. Relikwiarz pełnił funkcję pacyfikału koronacyjnego. Według M. Derwicha, został on również przywieziony na uroczystość koronacji królowej Sonki w 1424 roku.

⁶³ R. Kiersnowski, *Godła jagiellońskie...*, s. 10-11.

się zbrojny mąż z mieczem siedzący na białym koniu, a także na czarnym, rudym lub pstrokatym⁶⁴. Różniły się więc one tylko maścią (barwą) koni: siwych, karych, gniadych i pstrych.

Wyobrażenie zbrojnego jeźdźca z mieczem na białym koniu, ale prawdopodobnie z podwójnym krzyżem patriarchalnym na jego ramieniu, umieszczonym na tarczy, posiadała też pod Grunwaldem chorągiew nadworna Władysława Jagiełły (*vexillum cubiculariorum*)⁶⁵. Walczył pod nią hufiec polskiego rycerstwa stanowiący przyboczną straż króla. Godło na tej chorągwi było więc znakiem (godłem) dynastycznym władcy i jego potomstwa obojga płci. Również według Bartosza Paprockiego godło to *tylko księżęciu wielkiemu i księstwu onemu należy*⁶⁶. W świadomości współczesnych Pogoń była więc godłem państwa litewskiego i jego władców, ponieważ Jagiełło i jego synowie byli najwyższymi książętami Litwy (*supremus dux Lithuaniae*), lub wielkimi książętami Litwy (*magnus dux Lithuaniae*), zanim zostali koronowani w Polsce.

⁶⁴ *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus et liber undecimus 1406-1412, Varsoviae 1997, s. 92-93 (Signa autem vexillis huiusmodi afficata paria pene erant, fere enim quodlibet armatum virum equo albo interdum nigro aut rufo vel vario insidentem et manum cum gladio vibratam extendentem habebat in campo rubeo pro insigni. Decem tantummodo signum aliud habebant et a triginta aliis distinguebantur); Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga dziesiąta i księga jedenasta 1406-1412, Warszawa 1982, s. 107-108 (Godła zaś tych chorągwi były niemal wszystkie jednakowe. Prawie każda bowiem miała w herbie (za godło – J.M.) na czerwonym polu zbrojnego męża siedzącego na białym, niekiedy na czarnym albo rudym lub pstrokatym koniu i potrząsającego ręką z mieczem. Tylko dziesięć z nich miało inne godło i różniło się od pozostałych trzydziestu).*

⁶⁵ Tame..., s. 89 (*Tercium cubiculariorum, cuius vir armatus equo candido insidens gladium quoque manu vibrans in campo rubeo erat insigne*); Jana Długosza Roczniki czyli Kroniki ..., s. 102 (*Trzecia chorągiew przyboczna, której herbem (godłem – J. M.) był wywijający mieczem mąż w zbroi siedzący na białym koniu na czerwonym polu*).

⁶⁶ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, s. 589.

Godło to uzyskało w Polsce nazwę Pogoni prawdopodobnie po śmierci Władysława Jagiełły, i było wtórnym określeniem utworzonym od herbu (tarczy herbowej i godeł) Pogonia, nadawanego nobilitowanym z takim właśnie zawołaniem (nazwą). Pierwszy znany i zachowany przywilej z tym herbem został nadany przez Jagiełłę w 1434 roku wójtowi lełowskiemu Mikołajowi Szawerowi⁶⁷. Nie używa nazwy Pogoń również Jan Długosz w cytowanym wyżej opisie chorągwi grunwaldzkich, a także w przypisywanych jemu *Klejnotach*, gdzie używane przez króla polskiego godło Wielkiego Księstwa Litewskiego zostało opisane w tłumaczeniu następująco: *Ze względu zaś na związki z Wielkim Księstwem Litewskim król Polski nosi [jako godło] męża zbrojnego trzymającego wyciągniętą rękę z połyskującym mieczem, noszącego na ramieniu podwójny krzyż, siedzącego na białym koniu*⁶⁸. Opis ten jest podobny do opisu z chorągwi grunwaldzkich, ale wyraźnie w nim podkreślono występowanie podwójnego krzyża patriarchalnego na ramieniu jeźdźca.

Natomiast w opisie chorągwi nadwornej z 1410 roku nie został wymieniony. Jednak na tej chorągwi niewątpliwie znajdował się na ramieniu zbrojnego męża podwójny krzyż na tarczy, ponieważ między innymi widzimy go na pieczęci majestatycznej Władysława Jagiełły w herbie Pogoń, przywieszonej do dokumentu z 1410 roku, przechowywanego obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁶⁹. Nazwa Pogoni w stosunku do jeźdźca na koniu z uniesionym mieczem i po-

⁶⁷ *Zbiór dokumentów małopolskich...*, s. 423 (nr 2160).

⁶⁸ M. Friedberg, *Klejnoty Długoszowe*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. 10 (1930), Kraków 1931, s. 53 (*Ratione autem Ducatus Magni Lithuaniae rex Poloniae [insignium] defert ornatum virum, manum extensam cum gladio vibrato tenentem, geminatum crucem in brachio gestantem, albo equo insidentem*).

⁶⁹ J. Michta, *Herb ziemi sandomierskiej i województwa sandomierskiego*, Kielce 2017, s. 107.

dwójnym krzyżem patriarchalnym na tarczy, pojawia się dopiero w XVI wieku u kronikarzy, przytaczających za Janem Długoszem opis bitwy pod Grunwaldem z 1410 roku, między innymi u Bernarda Wapowskiego, Bartosza Parockiego, czy Joachima Bielskiego, który napisał, że *Pogonie a Słupy wszystko różnych maści*⁷⁰. Z czasem zaczęto używać nazwy Pogonia a nie Pogoń, w stosunku do zbrojnego męża na koniu z uniesionym mieczem i podwójnym krzyżem patriarchalnym na tarczy, umieszczonej na ramieniu jeźdźca.

W prezentowanym teraz systemie heraldycznym, kształt podwójnego krzyża został ustalony przeze mnie w oparciu o zachowany relikwiarz koronacyjny królów polskich drzewa Krzyża Świętego. Ten przypisywany również cesarzowi Manuelowi I Komnenowi relikwiarz, do Polski dostał się prawdopodobnie z Rusi po 1340 roku, przywieziony razem ze skarbem ksiąząt ruskich przez króla Kazimierza Wielkiego po zajęciu Lwowa. Po abdykacji w 1668 roku król Jan Kazimierz wywiózł go do Francji, gdzie szczęśliwie ocalał. W roku 1992 kustosze Muzeum Luwru D. Gaborit-Chopin i J. Durand dokonali jego szczegółowej autopsji i pomiarów tej relikwii, ustalając ściśle wymiary krzyża patriarchalnego: wysokość 21 cm, długość ramion 6,7 i 9,3 cm, szerokość drzewca 1,9 cm, szerokość ramion 1,7 cm, maksymalna grubość 1,1 cm⁷¹. Z podanych wymiarów brak tylko odległości pomiędzy ramionami krzyży. Co ciekawe, analogiczne wymiary posiada krzyż w relikwiarzu benedyktynów łysogórskich.

Podobny kształt krzyża zamieścił Andrzej Nadolski między stronami 64-65, na barwnej wkładce swojej pracy: *Grunwald 1410 roku*, wydanej w 1993 roku, gdzie umieścił między innymi wizerunek chorągwi „gończej”, która obok „nadwornej” była jedną z dwóch „własnych” królewskich chorągwi, zawdzię-

⁷⁰ R. Kiersnowski, *Godła jagiellońskie...*, s. 13.

⁷¹ E. Dąbrowska, *Jeszcze o relikwii ...*, s. 3-13.

czająca swoją nazwę gonitwie i rycerskim harcom. Była przeznaczona do wszczynania walki, do pościgu, a także do pełnienia funkcji przedniej straży⁷². Na jej błękitnym płacie widzimy podwójny złoty krzyż patriarchalny, w kształcie i wymiarach takich, jak w naszym relikwiarzu, a także do 2012 roku w herbie województwa świętokrzyskiego i jego powiatów, w tym kieleckiego. Krzyż ten, nie dotyka ramionami brzegów (krawędzi) płata chorągwi, nie jest „gruby”, „duży”, ale „delikatny”, kształtem nawiązując do wymiarów rzeczywistego drewnianego krzyża znajdującego się w relikwiarzu benedyktynów łysogórskich, podobnie jak w relikwiarzu Jana Kazimierza. Te dwie stauroteki wykonane w Bizancjum w XII wieku przez tego samego złotnika miały identyczne wymiary, co potwierdza rekonstrukcja chorągwi „gończej” Andrzeja Nadolskiego.

Wystarczy spojrzeć na wzór graficzny wizerunku patriarchalnego krzyża na płacie chorągwi, żeby zauważyć, że takie właśnie wymiary posiadał ten krzyż, który za zgodą opata świętokrzyskiego i spowiednika króla Mikołaja Drozdka, stał się osobistym godłem monarchy i znalazł swoje miejsce na chorągwi królewskiej zwanej „gończą”, zrekonstruowaną przez Andrzeja Nadolskiego. Podobnie interpretuje krzyż jagielloński („świętokrzyski”) Ryszard Kiersnowski w oparciu o zachowane monety Arpadów i Jagiellonów, wyraźnie pokazując różnicę między wyobrażeniem podwójnego krzyża u obu tych dynastii. Autor ilustruje swój tekst przykładami monet zebranych przez Mariana Gumowskiego, Franciszka Piekosińskiego i Andrzeja Ryszarda, gdzie bardzo wyraźnie widać te różnice. W podwójnym krzyżu dynastii jagiellońskiej o kształcie jak na chorągwi „gończej” czy w herbie województwa świętokrzyskiego, końce belek pionowej i poziomych nie są rozszerzone na końcach (bez szeryfów), jak w herbie Arpadów czy Słowacji. Cytuję: *Krzyż jagielloński znajduje najbliższą analogię w godle*

⁷² A. Nadolski, *Grunwald 1410 roku*, Warszawa 1993, s. 60.

węgierskim, pojawiającym się już za Arpadów u schyłku XII wieku, ale używanym też za Andegawenów i później. Od krzyża jagiellońskiego różni się on nieco kształtem belek, i poziomych i pionowej, rozszerzających się zwykle na końcach⁷³.

W 1997 roku podwójny krzyż patriarchalny wprowadziłem do herbu województwa kieleckiego, w pierwszym heraldycznym polu od głowicy tarczy, a od 1999 roku do herbu województwa świętokrzyskiego, przyczyniając się do powstania obecnej nazwy województwa. Pełni on rolę godła mówiącego: Święty Krzyż, Góry Świętokrzyskie, województwo świętokrzyskie. Występuje też w herbach jego powiatów, wskazując na ich przynależność do tego województwa⁷⁴. Nie jest to praktyka nowa, ponieważ była ona stosowana tak w średniowieczu, jak i okresie nowożytnym. Władca nadając herb, zezwalał na wykorzystanie w nim elementów własnego godła.

Podwójny krzyż patriarchalny wprowadzili też benedyktyni na swoją pieczęć w XIV wieku (prawdopodobnie w drugiej jego połowie). W związku z tym pojawia się pytanie, jakim godłem napieczętnym posługiwali się wcześniej? Jako hipotezę można przyjąć, że mógł to być złamany krzyż łaciński, który widzimy na pieczęci założonego przez nich w pierwszej połowie XIV wieku miasteczka Nowa Słupia, znajdującego się u podnóża Łysej Góry. Prawdopodobnie powstanie tej pieczęci mogło nastąpić nie wcześniej niż w 1264 roku, który w tradycji benedyktynów łysogórskich, funkcjonuje jako data odnowienia konwentu po zniszczeniach, spowodowanych drugim najazdem Tatarów na Małopolskę na przełomie 1259 i 1260 roku⁷⁵.

Według Stefana Krakowskiego, powołującego się m.in. na Jana Długosza, w przeciwieństwie do pierwszego najazdu

⁷³ R. Kiersnowski, *Godła jagiellońskie ...*, s. 19; zob.: ryc. 8, 11, 12, 13.

⁷⁴ J. Michta, *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004.

⁷⁵ M. Derwich, *Benedyktyński klasztor...*, s. 311.

z 1241 roku, w drugim zależało Tatarom głównie na zniszczeniu gospodarczym i wojskowym Małopolski⁷⁶. Szacuje się, że z liczby około stu tysięcy ludzi zamieszkujących w tych latach złupiony obszar, dziesięć tysięcy zostało zabitych lub wziętych do niewoli. Zniszczone zostały wówczas Kraków i Sandomierz, a także dziewięć opactw, w tym benedyktynów na Łysej Górze oraz wsie i osady położone w jego pobliżu⁷⁷. Zniszczenie tego klasztoru w czasie drugiego najazdu Tatarów, potwierdza również Marek Derwich, powołując się na zdanie z *Latopisu halicko-wołyńskiego*: ...*gorod że nie twierdbysze wczas że i taho, izsiekasza że wsie ot mało i do wielika*, jednoznacznie wskazujące, że takie wydarzenie miało miejsce⁷⁸.

Natomiast gdy chodzi o pieczęć Nowej Słupi, której lokację jako wsi datuje się na lata 1264-1269, a lokację miasta na pierwszą połowę XIV wieku (1333-1351)⁷⁹, to jej najstarszy zachowany wizerunek pochodzi z pierwszej połowy XVI wieku. Według Henryka Seroki, była to pieczęć sygnetowa o średnicy 18 mm z legendą *S(IGILLUM) OPIDUM SLUPCA*, przywieszona do dokumentu z 1535 roku⁸⁰ Podaje on również inne zachowane egzemplarze pieczęci Nowej Słupi ze złamanym krzyżem łacińskim, w tym odciski luźne, jeden z 1566 i dwa z 1571 roku, a także pieczęć z tym godłem z XVII wieku o średnicy 29 mm z legendą *SI(G)ILUM OPPIDI SLVPIA CMS*, ze zbioru Wiktora Wittyga w Bibliotece Fundacji XX. Czartoryskich w Krakowie⁸¹. Odcisk tej pieczęci widzimy również przy dokumencie z 1779

⁷⁶ S. Krakowski, *Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku*, Warszawa 1956, s. 197.

⁷⁷ Tamże, s. 199.

⁷⁸ M. Derwich, *Benedyktynski klasztor...*, s. 58.

⁷⁹ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994, s. 77-78.

⁸⁰ H. Seroka, *Heraldyka miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 252, przypis 119.

⁸¹ Tamże.

roku, który też znajduje się w zbiorze Wittyga, a omawia go w swojej pracy Kazimierz Głowacki⁸². Opisując tę pieczęć, obaj autorzy uważają, że nawiązuje ona do symboliki chrześcijańskiej i duchownych założycieli miasta, czyli benedyktynów łysogórskich.

Jeżeli przyjmiemy, że złamany krzyż łaciński na pieczęci Nowej Słupi, został nadany przez benedyktynów ze św. Krzyża (patriarchalny otrzymali dopiero w latach 1306-1308), właścicieli miasta (lokacja na prawie średzkim przed 1351 rokiem), to jego wyobrażenie ikonograficzne może być związane z drugim najazdem tatarskim na Małopolskę. Złamany krzyż miał prawdopodobnie zachować w pamięci potomnych to tragiczne wydarzenie i o nim przypominać. Możemy też przyjąć z pewną dozą prawdopodobieństwa, że złamany krzyż łaciński benedyktyni ze św. Krzyża mogli wprowadzić na swoją pieczęć, zanim zastąpili go w XIV wieku krzyżem patriarchalnym, po otrzymaniu od Władysława Łokietka w latach 1306-1308 stauroteki z tą cenną relikwią⁸³. Wtedy pojawienie się złamane-go krzyża łacińskiego na pieczęci Nowej Słupi, jako godła benedyktynów łysogórskich, wskazywałoby, że gdy doszło do lokacji miasta przed 1351 rokiem, benedyktyni jeszcze się nią posługiwali. Pojawienie się ich nowej pieczęci z podwójnym krzyżem patriarchalnym, nastąpiło prawdopodobnie dopiero w drugiej połowie XIV wieku.

Łączenie pieczęci komesa Przybigniewa, znanej z dokumentu z 1236 roku⁸⁴, z pieczęcią miasta Nowa Słupia jest ryzykowne i przypadkowe (łączy je tylko zbieżność przedstawień ikonograficznych). Na pieczęci miasta został umieszczony złamany krzyż łaciński, prawdopodobnie jako wcześniejsza (po 1264

⁸² K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, Kielce 2001, s. 109-110, il. 489.

⁸³ J. Michta, *Heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2000, s. 10.

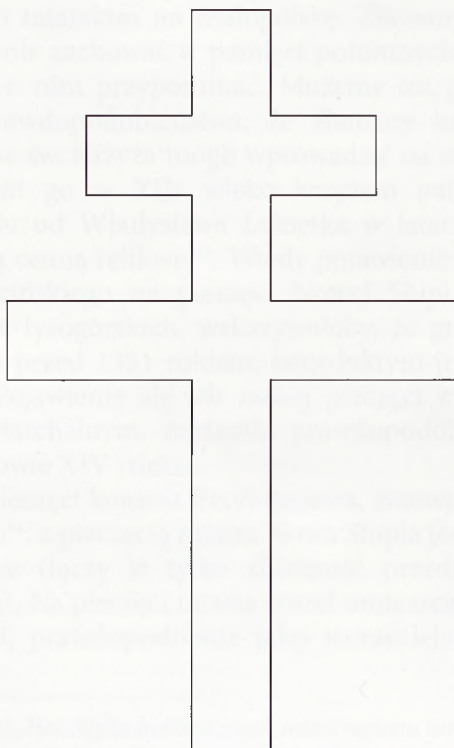
⁸⁴ K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast...*, s. 110, il. 488.

roku) nieznana pieczęć benedyktynów łysogórskich, która mogła (miała) nawiązywać do wydarzeń związanych z drugim najazdem Tatarów na Małopolskę z przełomu 1259 i 1260 roku. Trzeba pamiętać, że właściciele Nowej Słupi, benedyktyni, dokonując jej lokacji, a także nadając miastu pieczęć, pozwolili prawdopodobnie korzystać z własnego godła. W średniowieczu była to częsta praktyka związana z lokacjami miast, które posługiwały się pieczęciami z godłami swoich właścicieli.

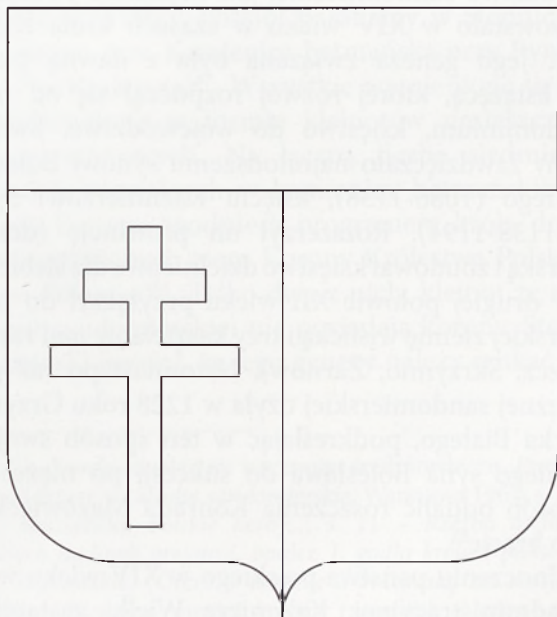
DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Kształt i proporcje krzyża patriarchalnego w herbie
województwa i jego powiatach

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Tarcza z krzyżem patriarchalnym w drugim polu
heraldycznym

Rozdział III

Herb ziemi (województwa) sandomierskiej w herbie województwa świętokrzyskiego

Województwo sandomierskie, jak większość polskich województw powstało w XIV wieku w czasach króla Kazimierza Wielkiego. Jego geneza związana była z dawną piastowską dzielnicą książęcą, której rozwój rozpoczął się od prowincji poprzez dominium, księstwo do województwa. Swoją zasięg terytorialny zawdzięczało najmłodszemu synowi Bolesława III Krzywoustego (1086-1138), księciu Kazimierzowi Sprawiedliwemu (1138-1194). Rozszerzył on prowincję (dominium) sandomierską i zbudował księstwo dzielnicowe dla siebie i swoich synów. W drugiej połowie XII wieku przyłączył do prowincji sandomierskiej ziemię wiślicką i trzy kasztelanie nad rzeką Pilicą (Małogoszcz, Skrzynno, Żarnów). Natomiast po raz pierwszy tytułu księżnej sandomierskiej użyła w 1228 roku Grzymisława, żona Leszka Białego, podkreślając w ten sposób swoje prawa i małoletniego syna Bolesława do sukcesji po mężu. Chciała w ten sposób oddalić roszczenia Konrada Mazowieckiego do spadku po bracie⁸⁵.

Po zjednoczeniu państwa polskiego w XIV wieku w wyniku reformy administracyjnej, Kazimierz Wielki zastąpił dawne księstwa dzielnicowe okręgami administracyjnymi – województwami, tłumaczonymi na łacinę jako *palatinatus* od łacińskiego słowa *palatinus* czyli wojewoda⁸⁶. Działania księcia Kazimierza

⁸⁵ J. Dąbrowski, R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1926, s. 231-233.

Sprawiedliwego i jego następców przyczyniły się do powstania regionu historycznego, którego granice utrzymały się do 1975 roku (województwo kieleckie), a pośrednio do chwili obecnej (województwo świętokrzyskie). Również herb ziemi sandomierskiej swoje powstanie zawdzięcza Kazimierzowi Sprawiedliwemu.

Natomiast według Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego, to Kazimierzowi Wielkiemu polska rola herbowa zawdzięcza *herby prowincji i ziem jako składników terytorialnych państwa*. Herby takie w postaci detali architektonicznych można spotkać jako rzeźbę architektoniczną w budowlach z czasów tego króla (kolegiata w Wiślicy, kościół parafialny w Stopnicy, katedra w Sandomierzu, tzw. Kamienica hetmańska przy Rynku Głównym nr 17 w Krakowie)⁸⁷. Wszystkie wymienione tu herby zostały przedstawione w formie klejnotów umieszczonych na hełmach garnczkowych. Na łączną liczbę siedmiu herbów (klejnotów) terytorialnych w kamienicy hetmańskiej pięć godeł posiada korony, zgodnie z programem króla dotyczącym odzyskania utraconych ziem Korony Królestwa Polskiego (*Corona Regni Poloniae*)⁸⁸. Tylko dwa z nich, klejnot ze skrzydłem orła i ziemi sandomierskiej nie posiadają korony. Stefan Krzysztof Kuczyński uważał, że jego genezy należy szukać jako ana-

⁸⁶ T. Lalik, *Sandomierskie we wczesnym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, w: *Studia sandomierskie*, Warszawa 1967, s. 39-105.

⁸⁷ S.K. Kuczyński, *Polskie herby...*, s. 11 – Rzeźba architektoniczna wspomnianych budowli przynosi, oprócz 1. godła króla i państwa, a zarazem ziemi krakowskiej (Orzeł w koronie z przepaską na skrzydłach) oraz jak w Wiślicy i Stopnicy również herbów rycerskich – jeszcze pięć herbów, które identyfikuje się jako terytorialne. Są to herby: 2. Wielkopolski (bawola głowa w koronie z kolcem w nozdrzach); 3. Kujaw (połulew i półuorzeł w koronie); 4. Rusi (lew wspięty w koronie); 5. Ziemi sandomierskiej (na tarczy dwudzielnej w słup w polu prawym cztery pasy, w polu lewym gwiazdy w różnej liczbie – 7 lub 9) oraz ziemi dobrzyńskiej (brodata głowa w koronie, z której wyrastają rogi, jakby w drugiej odwróconej koronie na szyi).

⁸⁸ Tamże, s. 12, tabl. 1.

logii do godła Andegawenów (na tarczy dwudzielnej w słup w polu prawym czerwonym cztery pasy srebrne, na lewym błękitnym złote lilie), a być może był przez ten herb inspirowany⁸⁹. Trzeba w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że brak korony w herbie ziemi sandomierskiej wśród herbów terytorialnych Kazimierza Wielkiego może wskazywać, że jego genezy należy szukać w okresie rozbitcia dzielnicowego w Polsce.

Rozważmy sugestię, że wzorem dla herbu ziemi sandomierskiej był herb węgierskich Andegawenów. Taka ewentualność byłaby możliwa tylko wtedy, kiedy przyjmiemy, że Kazimierz Wielki połączył już istniejące godła ziemi sandomierskiej, tak jak to zrobił król Węgier Karol Robert (zm. 1342 r.). Umieścił on na jednej tarczy herb dynastii węgierskich Arpadów, która wymarła w 1301 roku, czyli żółte i czerwone belki (pasy), z herbem dynastii neapolitańskich Andegawenów, czyli żółtymi (złotymi) liliami na błękitnym polu. Jednak ustawienie lilii w stosunku do belek było odwrotne niż w herbie ziemi sandomierskiej. Lilie w herbie węgierskich Andegawenów znajdowały się w prawym polu podzielonej w słup tarczy, a belki w liczbie siedmiu w lewym heraldycznym polu. Widzimy to na pieczęci majestatycznej z 1339 roku o średnicy 85 mm, żony Karola Roberta Elżbiety Węgierskiej, siostry Kazimierza Wielkiego⁹⁰, a także na jej małej pieczęci o średnicy 35 mm z 1374 roku⁹¹. Dopiero za panowania jej syna Ludwika Węgierskiego na Węgrzech i w Polsce (1342-1382) odwrócono kolejność pól, tak jak to widzimy w herbie ziemi sandomierskiej, czyli belki są z prawej a lilie z lewej heraldycznej strony podzielonej w słup na dwa pola tarczy. Widzimy ten układ belek do lilii na pieczęci majestatycznej Ludwika o średnicy

⁸⁹ Tamże, s. 16.

⁹⁰ T. Żebrawski, *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, z. 1, Kraków 1865, s. 38, tab. 15, nr 38.

⁹¹ Tamże, s. 38, tab. 15, nr 39.

108 mm, gdzie belek jest już osiem, a lilii dziesięć⁹². Jednak na małej pieczęci z 1387 roku Jadwigi królowej Polski o średnicy 35 mm jest siedem belek, tak jak u jej babki Elżbiety w herbie węgierskich Andegawenów, obok siedmiu lilii⁹³ z tą różnicą, że belki są z prawej heraldycznej strony, jak u jej ojca Ludwika Wielkiego. Na pieczęciach Elżbiety i Jadwigi w herbie węgierskich Andegawenów widzimy trzy czerwone belki (pasy) położone na żółtym polu.

W herbie ziemi sandomierskiej belek (pasów) też było siedem, które według *Roczników* Jana Długosza, gdy opisywał chorągiew tej ziemi pod Grunwaldem w 1410 roku, były w kolorach żółtym i czerwonym, ale trzy żółte belki umieszczono na czerwonym polu. Barwy te występowały konsekwentnie również w *Klejnotach* przypisywanych Janowi Długoszowi, pochodzących z drugiej połowy XV wieku oraz w *Statucie* Jana Łaskiego z 1506 roku, które widzimy namalowane w barwnym drzeworycie sejmowym zawierającym herby ziemskie. Nawiązywały one do kolorystyki herbu władców Bizancjum (dwugłowy żółty orzeł na czerwonym polu), różniąc się od herbu węgierskich Arpadów ilością belek. W herbie ziemi sandomierskiej w XIV-XV wieku są to trzy żółte belki na czerwonym polu, lub sześć czerwonych i żółtych pasów, gdy w herbie Węgier jest osiem żółtych i czerwonych belek (pasów), naprzemiennie. Chociaż pojawiły się też i białe belki w tym herbie, które widzimy w herbie królowej Jadwigi, w wykonanym dla niej *Psałterzu floriańskim* z końca XIV wieku⁹⁴.

Nie można też odrzucić hipotezy, że inspiracją dla wprowadzenia belek w herbie ziemi sandomierskiej mógł być herb węgierskich Arpadów, ale ich wprowadzenie do herbu tej ziemi musiałyby nastąpić przynajmniej w XIII wieku, skoro

⁹² Tamże, s. 39, tab. 15, nr 40.

⁹³ Tamże, s. 40, tab. 16, nr 42 – dwie tarcze: z herbem Andegawenów i orłem polskim, które z tyłu trzyma skrzydlaty anioł.

⁹⁴ J. Michta, *Heraldyka samorządowa...*, s. 17, il. 20.

przedstawiciele tej dynastii panowali na Węgrzech do 1301 roku⁹⁵. Polityczne związki Piastów z Arpadami w XI-XIII wieku dotyczyły stosunków z Czechami i Niemcami, jak również rywalizacji na Rusi. Niewykluczone, że władcą, który wprowadził belki (pasy, strefy) na wzór węgierskich Arpadów do polskiej heraldyki był książę Leszek Biały, ponieważ widzimy je od podstawy podzielonej w pas tarczy (od głowicy połowa orła w prawo), którą trzyma on na swojej pieszej pieczęci z około 1220 roku⁹⁶. Wówczas ich przyjęcie mogło nastąpić w związku z małżeństwem jego córki Salomei z węgierskim królewiczem Kolomanem w 1214 roku⁹⁷, kończącym spór o Ruś Halicką pomiędzy Leszkiem a Arpadami. Gdy chodzi o znany i zachowany materiał sfragistyczny i numizmatyczny dotyczący władców Polski w XII-XIII wieku, jest to najstarszy znany przykład występowania belek (pasów) w ikonografii książęcej. Połączenie połowy godła ziemi krakowskiej z belkami z godła ziemi sandomierskiej, miało informować, że była to pieczęć księcia krakowskiego i sandomierskiego. Prawdopodobnie Leszek Biały ze względów kompozycyjnych połączył z orłem belki z herbu ziemi sandomierskiej rezygnując z gwiazdy, gdyż łatwiej było je umieścić na tarczy w kształcie migdała, zwężającej się ku podstawie. Wykorzystał zasadę *pars pro toto*, wskazującą, że część godła z herbu należy traktować jakby to było całe godło?

Jeżeli przyjmiemy, że na pieczęci Leszka Białego belki (pasy, strefy) pochodzą z herbu ziemi sandomierskiej, to ich genezę należy przesunąć na czasy panowania jego ojca Kazimierza Sprawiedliwego. Wówczas należałoby w nich widzieć strefy

⁹⁵ B. Zientara, *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 1993, s. 439.

⁹⁶ Z. Piech, *Ikonaografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993, s. 202, kat. nr 3, fot. 2; J. Michta, *Heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego...*, s. 48 i 60.

⁹⁷ J. Dąbrowski, R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej...*, s. 224-226.

jako płomienie (ogony) chorągwi i proporca. Jak wiemy ze źródeł sfragistycznych gwiazda występowała na ich płacie od strony drzewca chorągwi, jak to widać na pieczęci księcia krakowskiego i sandomierskiego Bolesława Wstydlwego z lat 1235-1250⁹⁸. Podobny układ kompozycyjny zastosowany został na pochodzącym z połowy XIII wieku srebrnym brakteacie tego księcia, trzymającego pięciostrefowy proporzec z umieszczoną na nim pięcioramienną gwiazdą⁹⁹. Zmian w położeniu tych godeł w stosunku do siebie mógł później dokonać Kazimierz Wielki, wprowadzając dodatkowo, może ze względów kompozycyjnych siedem gwiazd obok siedmiu belek (pasów, stref), gdyż jedną gwiazdę widzimy jeszcze jako klejnot otoczony okazałym półkolistym grzebieniem z pawich piór (gwiazda znajduje się na polu grzebienia), na pieczęci majestatycznej króla Przemysła II z 1295 roku¹⁰⁰. W tym miejscu należy zadać pytanie, czy gwiazda ta ma związek z herbem ziemi sandomierskiej? Czy mamy tutaj do czynienia z manifestacją programu politycznego króla, który w ten sposób daje do zrozumienia, że będzie się starał o odzyskanie ziemi krakowskiej (orzeł na tarczy) i ziemi sandomierskiej (gwiazda w klejnocie), pozostające w 1295 roku w rękach króla Czech Wacława II (zm. 1305 r.).

Pieczęć Przemysła II to również nawiązanie do podobnych przedstawień godeł z pieczęci konnej jego stryja Bolesława Pobożnego z 1252 roku¹⁰¹, gdzie na tarczy trzymanej przez tego księcia widzimy orła ziemi krakowskiej, a na proporcach

⁹⁸ Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów...*, s. 203, kat. nr 6, fot. 4; L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976, s. 54, ryc. 5, nr 9.

⁹⁹ T. Kałkowski, *Tysiąc lat monety polskiej*, Kraków 1974, s. 67, il. 46.

¹⁰⁰ Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów...*, s. 251-252, kat. nr 99, fot. 19; M. Gumowski, *Pieczęcie królów polskich*, Kraków 1910, s. 5, tabl. 1, nr 1; *Sfragistyka*, oprac. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa 1960, tablica XXVI, nr 65.

¹⁰¹ J. Michta, *Heraldyka samorządowa...*, s. 52, il. 65.

gwiazdę ziemi sandomierskiej. Ich występowanie można próbować wyjaśnić tylko w ten sposób, że w bliżej nieznanym nam okolicznościach Bolesław Wstydlivy mógł widzieć w księciu wielkopolskim swojego ewentualnego następcę. Świadczy o tym również bliska znajomość i wspólna działalność polityczna Bolesława Pobożnego z Bolesławem Wstydlivym. Ich żonami były siostry, córki króla Węgier Beli IV: Jolenta i Kunegunda (Kinga). Wspólnie popierali oni Arpadów w ich sporze z władcami Czech o spadek po austriackich Babenbergach. Odpowiedź twierdząca na te pytania, mogłaby wskazywać, że jeszcze na przełomie XIII i XIV wieku najważniejszym godłem ziemi sandomierskiej była tylko jedna gwiazda, umieszczona na chorągwi (proporcu) od strony jej drzewca, jak to widzimy na pieczęci Bolesława Pobożnego z 1252 roku i na pieczęci Bolesława Wstydliviego z lat 1235-1250, a także na brakteacie tego księcia z połowy XIII wieku.

Wybór gwiazdy na swoje godło osobiste przez księcia Kazimierza Sprawiedliwego na pewno nie był przypadkowy, ale musiał być jego przemyślanym i świadomym wyborem. Już ludy pierwotne czciły gwiazdy jako bogów, a w piśmie klinowym znakiem Boga jest gwiazda. W symbolice biblijnej gwiazdę zawsze łączono z Chrystusem. Prowadząca Trzech Króli gwiazda przedstawiana była w formie monogramu Chrystusa¹⁰², utworzonego przez skrzyżowane litery J (jotę) z literą X (chi), które zostało nazwane „monogramem gwiazdzystym”¹⁰³. Przedstawiano go również jako połączenie dwóch początkowych liter imienia Chrystusa (XPICTOC), czyli X (chi) i P (rho), często umieszczanych w wieńcu symbolizującym zwycięstwo. To połączenie liter Kościół zawdzięczał Konstantynowi Wielkiemu, który wprowadził je w 312 roku naszej ery, po zwycięstwie nad rywalami do tronu – Maksencjuszem i Maksyminem. Stworzył

¹⁰² D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 101-104.

¹⁰³ Tamże, s. 34.

wtedy chorągiew państwową (labarum) ozdobioną znakiem krzyża w wieńcu z monogramem Chrystusa XP i napisem *IN HOC SIGNO VINCENS* (Pod tym znakiem zwyciężysz), która dała początek kompozycjom z motywami chrystologicznymi i religijnymi¹⁰⁴.

Ten znak zwycięstwa nad poganami został opisany przez historyka Kościoła Euzebiusza z Cezarei (zm. 340 r.), w jego *Żywocie Konstantyna*: [Znak ten] był tego rodzaju: długie pozłacane drzewce przecięte poprzeczną żerdką na kształt krzyża. W górze, na szczycie drzewca, przytwierdzony był wieńiec ze złota i drogich kamieni. W tym zaś znak imienia Zbawiciela, a mianowicie dwie litery, będące inicjałem imienia Chrystusa: litera P skrzyżowana pośrodku z literą X. (Litery te później cesarz zwykł też nosić na hełmie). Następnie z żerdki, która w poprzek przecinała drzewce, zwisała chusta; ta tkanina purpurowa obsypana była klejnotami, rażącymi oczy swym blaskiem, i przetykana obficie złotem, przedstawiając dla patrzących niezwykle piękny widok (...) Tym więc zbawczym znakiem posługiwał się cesarz niczym symbolem dla obrony przed armiami wrogów. Rozkazał też, by inne znaki, sporządzone na podobieństwo tamtego, noszone były przed wszystkimi oddziałami¹⁰⁵.

W noszonym na hełmie cesarza monogramie Chrystusa, możemy domyślać się archetypu średniowiecznego klejnotu rycerskiego. Równie łatwo można go skojarzyć z gwiazdą, w którą ten monogram da się łatwo przekształcić, gdy między innymi patrzymy na fragment ściany bocznej sarkofagu w bazylice San Apollinare in Classe w Rawennie¹⁰⁶. Natomiast św. Paulin z Noli (zm. 431 r.) w monogramie Chrystusa z powodu skrzyżowanych linii widział symbol krzyża, który miał zawierać w sobie całe imię Chrystusa, a nie tylko jego dwie począt-

¹⁰⁴ W. Maisel, *Archeologia prawna Europy*, Warszawa 1989, s. 282; Jej ilustracja znajduje się w *Enciclopedia Italiana*, t. 20, s. 325.

¹⁰⁵ D. Forstner, *Świat symboliki...*, s. 35.

¹⁰⁶ Tamże, il. 12.

kowe litery: w prostej linii P dostrzega jotę (J), a w połączeniu z jej górną poprzeczką kreskę – Tau (T). W pętli litery rho widzi O i odwróconą sigmę (C)¹⁰⁷. Stąd niewykluczone, że pierwsze godło osobiste Kazimierza Sprawiedliwego mogło nawiązywać do monogramu Chrystusa lub jego imienia, a dopiero z czasem w wyniku jego stylizacji zostało zamienione w inny jego symbol – gwiazdę. Pretekstem do takiej interpretacji jest kompozycja umieszczona na pieczęci konnej synów Kazimierza Sprawiedliwego z lat 1194-1199, Leszka Białego i Konrada Mazowieckiego. Na trzymanyh przez nich proporcach krzyż św. Andrzeja, to pierwsza litera imienia Chrystusa X (chi), mogąca nawiązywać do powyższej sugestii, że ich ojciec mógł na początku swego panowania używać jako swojego osobistego godła monogramu Chrystusa, a dopiero później gwiazdy?¹⁰⁸. Konrad Mazowiecki posługiwał się tym godłem jeszcze w latach 1223-1229, jak to widać na zachowanych egzemplarzach jego konnej pieczęci, gdzie na trzymanym przez niego proporcju widzimy krzyż św. Andrzeja lub literę X (chi)¹⁰⁹.

W starochrześcijańskiej sztuce nagrobnej, epigrafice i rzeźmieśle artystycznym (lampy, gemmy itp.) gwiazdy były ponadto symbolem szczęścia¹¹⁰. Aby dać wyraz tej boskiej idei wiecznej szczęśliwości, umieszczano wówczas od jednej do siedmiu gwiazd, tak jak to widzimy na najstarszych zachowanych za- bytkach z herbem ziemi sandomierskiej (kamienica numer 17 przy Rynku Głównym w Krakowie) i jego opisach (*Roczniki Jana Długosza*). Już w starożytności liczba siedem to symbol kosmosu, stworzenia, wszechświata, świętości (a w *Starym Testamencie* występuje siedemdziesiąt siedem razy). Również pi-

¹⁰⁷ Tamże, s. 35.

¹⁰⁸ L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski...*, s. 52, ryc. 5, il. 2; S.K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław 1978, s. 257-259, il. 1, 1a.

¹⁰⁹ L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski*, s. 53-54, ryc. 6, il. 9; S.K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, s. 265-269, 273-275, il. 4, 4a, il. 6.

¹¹⁰ D. Forstner, *Świat symboliki...*, s. 104.

tagorejczycy uważali ją za liczbę szczęśliwą, gdyż była połączeniem trójki i czwórki, Nieba i Ziemi. Widzieli w niej też symbol stworzenia wszechświata i przestrzeni, gdzie czwórka to świat, a trójka to bóstwo¹⁰¹. Możliwość interpretacji tego uniwersalnego symbolu jest bardzo bogata.

Niewykluczone, że nawiązując do symboliki chrześcijańskiej Kazimierz Sprawiedliwy przyjął jako swoje osobiste godło gwiazdę, zwiastującą narodzenie Mesjasza, zapowiadającą zmartwychwstanie i wniebowstąpienie, a także będącą symbolem Marii sprowadzającej Chrystusa na świat¹¹². Nie bez znaczenia był też kształt ikonograficzny samej gwiazdy, to znaczy z ilu składała się ramion. Możemy przyjąć, że w związku z przytoczoną jej symboliką, była to gwiazda pięcioramienna, która już w starożytnym Egipcie reprezentowała najwyższego boga – Horusa¹¹³, czyli najbardziej odpowiednia do reprezentowania syna bożego (jak w kamienicy numer 17 przy Rynku Głównym w Krakowie). W heraldyce średniowiecznej obok jej związków z łaską boską, zdrowiem, cnotą i wiedzą, występując w herbach wskazywała na trzeciego z kolei urodzonego syna. Może Kazimierz Sprawiedliwy jako ostatni syn Bolesława III Krzywoustego, a zarazem według Kadłubka człowiek jak na swój czas wykształcony, uznał pięcioramienną gwiazdę za godło najbardziej jemu odpowiadające.

Z kolei gwiazda sześcioramienna, czyli dwa złączone ze sobą trójkąty, symbolizująca ducha z materią i połączenie przeciwieństw¹¹⁴, równie często występowała w ikonografii średniowiecznej sfragistyki książęcej. Także na zachowanych i znanych przedstawieniach ikonograficznych z herbem ziemi sandomierskiej, w tym na barwnym drzeworycie sejmowym

¹⁰¹ W. Kopaliński, *Słownik symboli*, w: *Słowniki*, t. 6, Warszawa 2007, s. 378-381.

¹¹² Tamże, s. 101-102.

¹¹³ Tamże, s. 103.

¹¹⁴ Tamże.

Statutu Jana Łaskiego z 1506 roku¹¹⁵. Dlatego rekonstruując gwiazdę w herbie ziemi (województwa) sandomierskiej, można przedstawiać ją z pięcioma lub sześcioma ramionami.

Jak już wspomniałem, herb ziemi sandomierskiej zawdzięczał prawdopodobnie swoje powstanie księciu Kazimierzowi Sprawiedliwemu, który przebywając jako zakładnik w latach 1157-1163 na dworze Fryderyka Barbarossy (początkowo w Würzburgu), w wyniku hołdu złożonego cesarzowi przez jego brata Bolesława III Kędzierzawego w 1157 roku w Krzyżkowie pod Poznaniem¹¹⁶, miał możliwość zapoznać się z ówczesnymi obyczajami rycerskimi. W tym czasie większość przedstawicieli europejskich dynastii przyjmowała własne godła herbowe, umieszczone na chorągwiach (proporcach) i tarczach. Można przyjąć, że to wówczas Kazimierz Sprawiedliwy postarał się o osobiste godło, podobnie jak zaprzyjaźniony z nim książę śląski Bolesław Wysoki, szachownicę. Ojciec tego ostatniego księcia Władysław Wygnaniec (1105-1163), według historyków niemieckich miał w wyniku hołdu złożonego królowi niemieckiemu Konradowi II (zm. 1152 r.), uzyskać jako swoje osobiste godło orła, na wzór orła niemieckiego¹¹⁷. Podobnie uczynił to w czasie drugiej wyprawy krzyżowej (1147-1149) Władysław II Przemyślida książę Czech, przyjmując znak orła w wyniku hołdu lennego złożonego Konradowi II, którym się posługiwał przez jedenaście lat do czasu swojej koronacji w 1158 roku. Dopiero później wprowadził on jako swoje godło lwa, będącego odtąd wyrazem jego suwerenności w stosunku do Niemiec¹¹⁸.

Podobnie Kazimierz Sprawiedliwy podczas pobytu w Niemczech jako zakładnik w latach 1157-1163, mógł przyjąć gwia-

¹¹⁵ AGAD, dok. perg., sygn. 5632.

¹¹³⁶ A. Gąsiorowski, *Kazimierz Sprawiedliwy (1138-5 V 1194)*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 400.

¹¹⁷ M. Kaganiec, *Heraldyka Piastów śląskich 1146-1707*, Katowice 1992, s. 22.

¹¹⁸ Tamże, s. 18, p. 20.

zdę za swoje godło osobiste. Zwłaszcza, że w tym czasie większość niemieckich lenników cesarza, książąt i baronów, posługiwała się barwnymi proporcami i chorągwiami, będącymi ich znakami rozpoznawczymi, które znajdowały się na ich namiotach podczas oblężenia w 1159 roku Cremy w Italii¹¹⁹. Natomiast w wyborze gwiazdy przez księcia polskiego, należy widzieć genezę herbu ziemi wiślickiej (księstwo wiślickie) od 1166 roku, a następnie od 1173 roku ziemi sandomierskiej. Odziedziczył je w spadku po śmierci swoich braci: Henryka Sandomierskiego (zm. 1166 r.) i Bolesława III Kędzierzawego (zm. 1173 r.). Niewykluczone, że również ziemia krakowska zawdzięczała orła jako swoje godło Kazimierzowi Sprawiedliwemu, które mógł przyjąć po opanowaniu Krakowa w 1177 roku, wypędzając z niego swojego brata Mieszka III Starego (o ile nie posługiwał się nim wcześniej). O posługiwaniu się przez Kazimierza Sprawiedliwego dwoma godłami mogą świadczyć fragmenty dwóch tarcz w kształcie migdała, które widzimy na jego monecie¹²⁰. Może ich umieszczenie obok siebie to nawiązanie do godeł dwóch ziem: krakowskiej i sandomierskiej, w których książę ten panował. Wtedy gwiazda ziemi sandomierskiej byłby to „spadek” po Henryku Sandomierskim uczestniku pielgrzymki do Jerozolimy w 1154 roku¹²¹, jako jego osobiste godło. Natomiast godłem Kazimierza Sprawiedliwego mógł być orzeł, jako efekt pobytu w Niemczech, a może nawet hołdu złożonego cesarzowi Fryderykowi Barbarossie w latach 1157-1163? Stając się lennikiem cesarza mógł przyjąć orła jako symbol osobistej zależności?

Wówczas w jego przyjęciu można się doszukiwać genezy godła (herbu) ziemi krakowskiej, gdy Kazimierz Sprawiedliwy osiadł w Krakowie w 1177 roku. Mógł wtedy zrezygnować

¹¹⁹ E.W. Wies, *Fryderyk Barbarossa. Mit i rzeczywistość*, Warszawa 1996, s. 132.

¹²⁰ L. Kajzer, *Uzbrojenie i ubiór rycerski...*, s. 30 (katalog); s. 44, il. 11.

¹²¹ A. Wędzki, *Henryk Sandomierski*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 206.

z gwiazdy ziemi sandomierskiej na rzecz orła, jako swojego osobistego godła. Zwłaszcza, że w XII i XIII wieku Piastowie często zmieniali swoje osobiste godła, a potwierdzają to ich zachowane pieczęcie. Podobny przykład mamy z XIV wieku, kiedy książe mazowiecki Siemowit III zamienił smoka, godło osobiste, którym się posługiwał, na orła w herbie książęcym po hołdzie złożonym królowi Kazimierzowi Wielkiemu¹²². Może w wyniku hołdu złożonego cesarzowi Fryderykowi Barbarosie, odwrócone zostały przez Kazimierza Sprawiedliwego kolory orła cesarskiego i przyjął on za swoje godło osobiste białego orła na czarnym polu. Wymienione barwy były w tym czasie najbardziej zaszczytnymi. Zwłaszcza, że z XIV-wiecznej *Kroniki czesko-austriackiej* dowiadujemy się, że w 1260 w bitwie pod Kroissenbrunn pomiędzy władcami Czech i Węgier o spadek po austriackich Babenbergach (ich ostatni przedstawiciel Fryderyk Bitny zginął w 1246 roku), książęta polscy walczyli pod czarnym sztandarem (chorągwią) z białym orłem, który powiewał nad ich wojskami¹²³.

¹²² S.K. Kuczyński, *Pieczęcie książąt...*, s. 163-164; Z. Piech, *Ikonografia pieczęci Piastów...*, s. 82.

¹²³ S. Kaganiec, *Heraldyka Piastów...*, s. 19; S. Mikucki, *Heraldyka Piastów śląskich*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, Kraków 1936, s. 483, p. 1; s. 534-536, p. 3 (cytuje opis godła); R. Grodecki, *Przyczynek do sprawy pochodzenia orła polskiego*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 14 (1933), s. 122-123. Hipoteza ta jest o tyle prawdopodobna, że mogą ją potwierdzać podane barwy (biały orzeł, czarne pole). Wymieniony wyżej książę Czech Władysław II po złożonym w 1147 roku hołdzie Konradowi II, przyjął czarnego orła na białym polu jako swoje godło osobiste. Książę polski Władysław II Wygnaniec, w wyniku hołdu również złożonego Konradowi II, też mógł przyjąć czarnego orła ale na żółtym polu, którego widzimy w herbie Piastów śląskich. Chyba, że zgodzimy się z sugestią Sylwiusza Mikuckiego, który widział w białym orle na czarnym polu wcześniejsze (nieustalone gdy chodzi o barwy) godło Piastów śląskich. W 1260 roku walczyli pod tym sztandarem Henryk III wrocławski i Władysław opolski. Wówczas należałoby w nim widzieć przyjęte w wyniku hołdu przez Władysława II Wygnańca jego godło osobiste.

Wtedy gwiazda byłaby drugim godłem osobistym Kazimierza Sprawiedliwego, którą mógł przejąć po Henryku Sandomierskim, i stąd w latach 1173-1177 stała się godłem chorągwi ziemi sandomierskiej, kiedy książę Kazimierz rozpoczął w niej swoje panowanie i została ona jego dzielnicą dziedziczną. Tylko w ten sposób możemy wyjaśnić pojawienie się gwiazdy (gwiazd) jako godła ziemi sandomierskiej, których genezę Marcin Bielski w swojej kronice z XVI wieku przypisuje księciu Kazimierzowi Sprawiedliwemu. Potwierdza to również pośrednio Wincenty Kadłubek, kiedy w swojej kronice opisuje wyprawę księcia Kazimierza Sprawiedliwego w 1182 roku na Brześć, w której udział brało rycerstwo ziemi sandomierskiej i krakowskiej. Według Kadłubka rycerstwo pierwszej z nich miało na swojej chorągwi *gwiazdę własnej chwały*, a rycerstwo drugiej z nich *znak zwycięskiego orła*¹²⁴.

Przyjęcie godła cesarskiego przez Kazimierza Sprawiedliwego, być może w wyniku osobistego hołdu lennego z lat 1157-1163, nie przeszkodziło z czasem zamianie orła na gwiazdę, gdy zaczął swoje panowanie w ziemi sandomierskiej. Podobnie postąpił w 1158 roku książę Czech Władysław II, który orła cesarskiego zamienił na lwa. Po opanowaniu Krakowa i dzielnicy seniora w 1177 roku, Kazimierz mógł tak samo zmienić swoje godło osobiste na orła. Nie możemy wykluczyć, że podobnie postąpił Bolesław Wysoki, który obok cesarskiego orła po swoim ojcu Władysławie II Wygnańcu, posiadał własne osobiste godło, szachownicę. Inspiracją dla jej wyboru mogła być chorągiew templariuszy, której angielska nazwa „piebald” wskazywała, że jej barwy czarna i biała, były ułożone w szachownicę¹²⁵. Nie można też wykluczyć posiadania przez niego obu godeł jednocześnie, podobnie jak u Kazimierza

¹²⁴ Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, oprac. B. Kürbis, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 218.

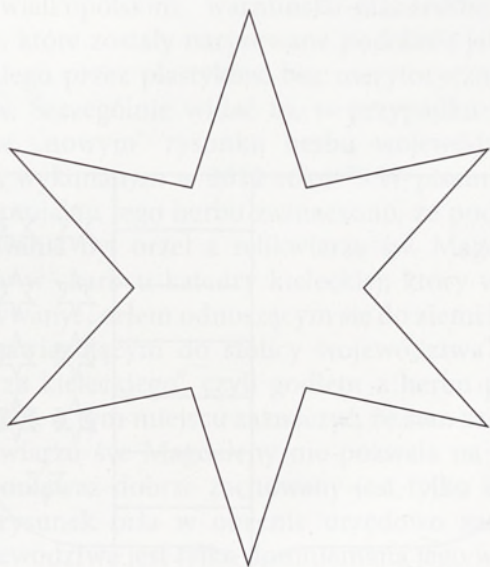
¹²⁵ W. Maisel, *Archeologia prawna...*, s. 284.

Sprawiedliwego. Może to potwierdzać pieczęć konna księcia wielkopolskiego Bolesława Pobożnego z 1252 roku, gdzie widzimy na tarczy umieszczonej na ramieniu jeźdźca orła, zwróconego w lewą heraldyczną stronę, a na trzymanym przez niego proporcu gwiazdę. Na tej pieczęci widzimy więc godła, którymi prawdopodobnie posługiwał się Kazimierz Sprawiedliwy, a zarazem ziemi krakowskiej i sandomierskiej. To właśnie z osobą tego księcia należy wiązać ich genezę.

W książęcej sfragistyce i numizmatyce polskiej w XII-XIV wieku, występuje tylko kilka godeł herbowych, które pojawiają się na pieczęciach i monetach. Należały do nich: szachownica, gwiazda, smok, orzeł, lew, belki (wręby), lilie. Przyjmowali je jako swoje osobiste godła ówczesni polscy książęta z dynastii piastowskiej. Wśród nich pierwszeństwo zdobyły sobie dwa godła ożywione, orzeł i lew. Z ich połączenia powstał też herb książąt pomorskich gryf, a także herb Kujaw. Orłem zaczęli się posługiwać książęta panujący w Krakowie (Kazimierz Sprawiedliwy i jego syn Leszek Biały), a lwem książęta panujący w Poznaniu (Przemysław I oraz jego syn Przemysław II). Ten ostatni do czasu swojej koronacji w Gnieźnie na króla Polski (Wielkopolski?) w 1295 roku. Ponieważ orzeł został też godłem pryncypackiej dzielnicy ze stolicą w Krakowie, ubiegający się o nią książęta dzielnicowi, przyjmowali orła jako swoje godło osobiste, podejmując starania o jej zdobycie. W tym przypadku chodziło o całą Małopolskę, czyli obok ziemi krakowskiej również ziemię sandomierską. Podkreśla to pieczęć majestatyczna Przemysława II z 1295 roku, gdy podjął starania o odzyskanie obu tych ziem. Widzimy więc na tarczy orła ziemi krakowskiej i od tego roku Królestwa Polskiego? oraz na hełmie w jego klejnocie gwiazdę ziemi sandomierskiej.

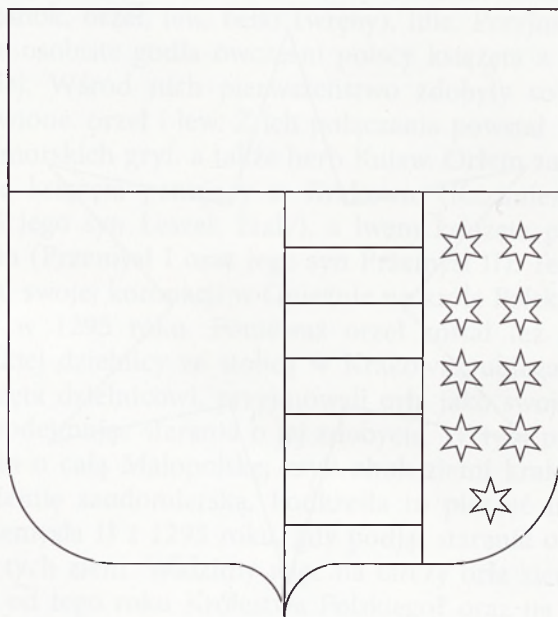
DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚRĘDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Kształt i proporcje gwiazdy

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Tarcza z herbem ziemi sandomierskiej w trzecim polu
heraldycznym

Rozdział IV

Herb województwa świętokrzyskiego z 2012 roku

Orzeł Biały występuje w herbach siedmiu współczesnych polskich województw: świętokrzyskim, małopolskim, mazowieckim, wielkopolskim, warmińsko-mazurskim, podlaskim i lubuskim, które zostały narysowane podobnie jak godło państwa polskiego przez plastyków, bez merytorycznego nadzoru heraldyków. Szczególnie widać to, w przypadku przedstawienia orła w „nowym” rysunku herbu województwa świętokrzyskiego, wykonanym w 2012 roku¹²⁶. W pisemnym uzasadnieniu do projektu tego herbu zaznaczono, że podstawą do jego narysowania był orzeł z relikwiarza św. Magdaleny, przechowywany w skarbcu katedry kieleckiej, który w tekście jest różnie nazywany: „orłem odnoszącym się do ziemi krakowskiej”, „godłem nawiązującym do stolicy województwa”, lub „orłem z relikwiarza kieleckiego”, czyli godłem z herbu państwa polskiego. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że stan zachowania orła na relikwiarzu św. Magdaleny nie pozwala na jego odwzorowanie, ponieważ dobrze zachowany jest tylko kształt skrzydeł. Stąd rysunek orła w obecnie urzędowo zatwierdzonym herbie województwa jest tylko domniemaną jego wizją dokonaną przez plastyka.

Projekt skonstruowania Orła Białego w oparciu o relikwiarz św. Magdaleny z 1370 roku, a także o wizerunek orła z kielicha stopnickiego Kazimierza Wielkiego, został przeze mnie

¹²⁶ H. Seroka, *Projekt herbu i innych symboli województwa świętokrzys-*

przedstawiony już w 1997 roku¹²⁷. Na podstawie analizy ikonograficznej obu tych zabytków należało skonstruować jeden wzór kompozycyjny orła dla herbu województwa świętokrzyskiego (kieleckiego). I tak z kielicha ofiarowanego przez króla Kazimierza Wielkiego kościołowi w Stopnicy, należało wziąć te elementy orła, które są nieczytelne u orła z relikwiarza św. Magdaleny. Na etapie projektowym został wówczas uwzględniony kształt orła ze „Szczerbca”, miecza koronacyjnego królów polskich z 1320 roku, który w swojej ikonograficznej stylistyce jest podobny do obu wymienionych wcześniej orłów średniowiecznych.

Jeżeli dobrze się przyjrzeć zmodyfikowanemu w 2012 roku wizerunkowi orła w herbie województwa świętokrzyskiego to widać, że nie został on narysowany w oparciu o relikwiarz św. Magdaleny, gdyż swoim kształtem jest bardziej podobny do Orła Białego ze „Szczerbca”. Podobieństw do tego zabytku jest więcej. I tak na przykład posiada otok (w herbie czarny, na sztandarze złoty), tak jak w wymienionych wyżej trzech tarczach z Orłem Białym z XIV wieku, gdzie otok jest złoty. W herbie województwa tarcza jest zaokrąglona od podstawy, a jej proporcje wydają się przypadkowe. W uzasadnieniu do zmodyfikowanych w 2012 roku kształtów herbu województwa świętokrzyskiego brak jest wymiarów. Tarcza nie została poprawnie wykreślona, gdyż kształt jej odbiega od średniowiecznych reguł heraldycznych. Mimo tego autor pisząc swoje uzasadnienie utrzymuje, że skomponowany przez niego herb powstał po uwzględnieniu *wymogów poprawności historycznej i heraldycznej*¹²⁸.

kiego, Lublin 2012 (maszynopis), w: Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego w Kielcach.

¹²⁷ J. Michta, *Heraldyka samorządowa...*, Kielce 2000, s. 14-15ą

¹²⁸ H. Seroka, *Projekt herbu i innych symboli województwa świętokrzyskiego*, s. 2.

Podobne mankamenty dotyczą najważniejszego w herbie godła, podwójnego złotego krzyża patriarchalnego, znajdującego się w pierwszym heraldycznym polu. Pomijając fakt nieuzasadnionego kwestionowania jego poprzedniego przedstawienia, oddającego kształt krzyża patriarchalnego w relikwiarzu świętokrzyskim (a także koronacyjnym przechowywanym w Luwrze) zaproponowano jego przedstawienie ikonograficzne z szeryfami, jako *poprawniejszego kształtu, zgodnego z wymogami sztuki heraldycznej*¹²⁹. Tym sposobem dotychczasowy krzyż z Drzewa Krzyża Świętego, najcenniejszej polskiej relikwii w średniowieczu, zastąpiono kształtem XVII-wiecznego relikwiarzowego pudełka (fundacji opata Bogusława Boxy-Radoszewskiego), którego wizerunek ma szeryfy¹³⁰. W uzasadnieniu tej ahistorycznej modyfikacji Henryk Seroka – autor projektu przyznaje, że nie jest on oparty na kształcie autentycznej relikwii, ale *jest on wzorowany na kształcie relikwiarza świętokrzyskiego (z opuszczeniem zdobień ramion)*¹³¹.

Podobnie dyskusyjne uzasadnienia podał projektodawca modyfikacji odnośnie wyobrażeń występujących w trzecim i czwartym polu heraldycznym omawianego herbu województwa świętokrzyskiego. Pomimo wymienionych tu przeze mnie krytycznych uwag, projektodawca w swym elaboracie napisał, że stworzone przez niego w 2012 roku *godło herbowe ziemi sandomierskiej otrzymało lepszą stylizację i kompozycję heraldyczną*¹³². Niestety trudno się z tym zgodzić, skoro w „nowym” poprawionym herbie bez merytorycznego uzasadnienia, zamiast dziewięciu gwiazd (trzy ziemie, dziewięć powiatów grodowych), umieszczono osiem gwiazd.

¹²⁹ Tamże, s. 3.

¹³⁰ *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 11, Warszawa 1968, s. 217 – Szeryfy [ang. Serif.], zdobniki, krótkie kreski stanowiące zakończenia znaków graficznych (liter, cyfr, itp.).

¹³¹ H. Seroka, *Projekt herbu...*, s. 5.

¹³² Tamże.

Autor w sposób niekonsekwentny próbował tłumaczyć opuszczenie dziewiętej gwiazdy, powołując się na przykłady występowania *niestabilnej liczby gwiazd* w herbie ziemi sandomierskiej. W uzasadnieniu jej pominięcia podał, że jest to wyraz pozostawienia części północno-wschodniej z Radomiem, poza obszarem obecnego województwa świętokrzyskiego. Przy takim rozumowaniu herb ten powinien posiadać tylko siedem gwiazd, skoro poza jego obszarem znajduje się również powiat opoczyński?

Równie kontrowersyjne jest stwierdzenie Henryka Seroki – projektodawcy herbu z 2012 roku kiedy pisze: *zmniejszenia herbu województwa sandomierskiego do połowy jego wysokości (pola 3 i 4), (...) powoduje słabszą harmonię zwięźającego się przy krawędzi tarczy trzeciego rzędu gwiazd (gwiazdy ósmej i dziewiętej)!¹³³*. Jednocześnie przyznaje, że od XVI wieku herb ziemi sandomierskiej najczęściej prezentował dziewięć gwiazd. Nie zauważa on, że tracąc gwiazdę, herb został ewidentnie uszczerbiony bez żadnego logicznego uzasadnienia. Jest to o tyle niezrozumiałe, że od wieków obowiązuje zasada, że herb uszczerbiony to gorszy herb, pozbawiony części nobilitacyjnej estymy.

Gdyby chcieć szukać merytorycznego uzasadnienia dla siedmiu gwiazd, należało by szukać go w symbolice chrześcijańskiej, gdzie siedem gwiazd umieszczonych w pobliżu Chrystusa, symbolizuje jego boskość i wieczność¹³⁴. Pamiętać też należy, że sama cyfra siedem w symbolice jest uważana za liczbę doskonałą¹³⁵. Stąd prawdopodobnie siedem gwiazd na zworniku herbu ziemi sandomierskiej z XIV wieku w kamienicy hetmańskiej w Krakowie (Rynek 7), czy opisie chorągwi tej

¹³³ Tamże.

¹³⁴ Ch. Zieliński, *Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji domu Bożego*, Poznań-Warszawa-Lublin 1960, s. 478.

¹³⁵ D. Forstner, *Świat symboliki...*, s. 46-48.

ziemi pod Grunwaldem w 1410 roku, sporządzonym przez Jana Długosza¹³⁶. Podobnie wątpliwe są wywody, przypisujące powstanie herbu województwa sandomierskiego, królowi Kazimierzowi Wielkiemu (1333-1370), na wzór węgierskich Andegawenów, jako *świadectwo ówczesnej polskiej polityki dynastycznej*.

Podsumowując uwagi na temat zmodyfikowanego w 2012 roku herbu województwa świętokrzyskiego należy stwierdzić, że projekt tak naprawdę powtarza kształt poprzedniego (z lat 1997-1999), deformując (niestety za zgodą Komisji Heraldycznej) część jego istotnych elementów składowych. Większość z takich zniekształceń skomentowałem już na kartach tej książki. Na zakończenie wspomnieć należy, że w herbie współczesnego województwa świętokrzyskiego nie może być umieszczane godło (herb) Państwa Polskiego, czyli ukoronowany Orzeł Biały zwrócony w prawą heraldyczną stronę (lewą od strony patrzącego) na czerwonym polu. Z uzasadnienia do „nowego” projektu i „starego” herbu województwa wynika, że jest to zarazem herb ziemi krakowskiej. Stąd orła albo trzeba przedstawić bez korony, albo odwrócić głowę orła w lewą heraldyczną stronę. Tak bowiem był przedstawiany herb ziemi krakowskiej, co najmniej od początku XVI wieku (*Statut* Jana Łaskiego z 1506 roku). Najlepiej problem ten widać na przykładach herbów województw: krakowskiego i kieleckiego z 1928 roku.

Projektując herby należy pamiętać, aby nie ozdabiać ich bordiurą, bo taki wokół tarcz otok w średniowiecznej heraldyce znamionuje herb młodszych członków rodzin i rodów oraz bękartów, czyli umniejsza dostojność godła. W projekcie obowiązującego herbu województwa świętokrzyskiego bordiura (otok) jest czarna, a na projektowanym sztandarze bordiura

¹³⁶ Jan Długosz, *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, vol. 7, ks. 10/11, 1406-1412, Warszawa 1982, s. 105 – *szósta ziemi sandomierskiej miała herb, w którym w jednej połowie znajdowały się trzy żółte belki, czyli wręby na czerwonym polu, a w drugiej siedem gwiazd w niebieskim polu*.

(otok) otaczająca tarczę z herbem jest złota. Dlaczego? Problem z bordiurą (otokiem) pojawił się w 1927 roku, gdy Zygmunt Kamiński projektując herb Państwa Polskiego, otoczył tarczę z godłem złotą bordiurą (otokiem), z czego natychmiast zrobiono mu zarzut (Władysław Semkowicz, Helena Polackówna). W 1990 roku, przyjmując tak zwany wzór orła Zygmunta Kamińskiego jako godło Państwa Polskiego, słusznie zrezygnowano z bordiury (otoku) wokół tarczy. Autor „nowego” herbu województwa świętokrzyskiego z 2012 roku nie uzasadniał jego przywrócenia. Niestety Komisja Heraldyczna przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (a także Administracji i Cyfryzacji), nie zauważyła tych licznych mankamentów.

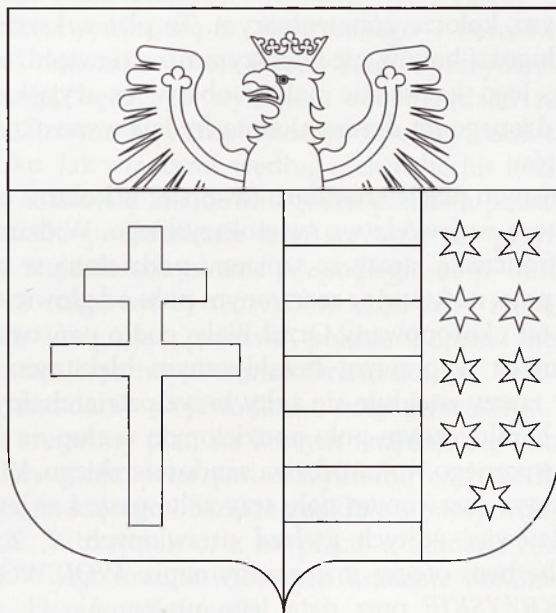
Henryk Seroka w projekcie „nowego” sztandaru wykorzystał łacińską sentencję, którą jeszcze w 1997 roku umieściłem na swoim projekcie sztandaru dla województwa kieleckiego (później w 1999 roku świętokrzyskiego)¹³⁷, ale z błędem. Użyto zwrotu *commune boni consensu*, a powinno być: *commune bonum communi consensu* (dobro powszechne za powszechną zgodą). Tak krytycznie tu oceniony „nowy” herb województwa świętokrzyskiego, uzyskał pozytywną opinię Komisji Heraldycznej w dniu 10 lipca 2012 roku i w dniu 29 grudnia 2012 roku, został przyjęty przez sejmik wojewódzki.

W związku z tym, dla prawidłowego rozwoju polskiej heraldyki samorządowej, postuluje się od lat powołanie kompetentnej Kapituły Heraldycznej przy Prezydencie Rzeczypospolitej Polskiej. Wspólnie z przedstawicielami lokalnych samorządów, miałyby w swojej pieczy między innymi tę specyficzną problematykę, mającą duże znaczenie w umacnianiu naszej narodowej tożsamości.

¹³⁷ J. Michta, *Heraldyka samorządowa...*, s. 40-42.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚRĘDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Czarno-biały projekt herbu województwa świętokrzyskiego

Rozdział V

Projekty sztandaru, flagi i pieczęci województwa

Sztandar województwa świętokrzyskiego powinien być wykonany z tkaniny w kolorze *ecru* (ekri), czyli w naturalnym, rozbielonym, kolorze żółtawoszarym. To płat w kształcie kwadratu o długości boków nie większym niż dziewięćdziesiąt centymetrów. Jego krawędzie należy obszyć (z wyjątkiem boku przytwierdzonego do drzewca) złotą frędzlą o szerokości pięciu centymetrów.

Na głównym płacie sztandaru (awersie) w kolorze ekri, znajduje się herb województwa świętokrzyskiego. Widzimy tu nowożytną francuską tarczę ze szpicem, podzieloną w pas i słup na cztery pola, na której w czerwonym polu od głowicy, umieszczony został ukoronowany Orzeł Biały, godło państwa polskiego. Natomiast w prawym heraldycznym błękitnym polu od podstawy tarczy znajduje się żółty krzyż patriarchalny. Z kolei w lewym heraldycznym polu podzielonym w słup na dwa pola, herb historycznego województwa sandomierskiego. W prawym heraldycznym czerwonym polu trzy żółte pasy, a w lewym błękitnym dziewięć żółtych gwiazd ustawionych: 2, 2, 2, 2, 1. Tarczę z herbem otacza majuskułny napis: *WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE* oraz data jego utworzenia (1 stycznia): 1999, a po myślniku: rok sprawienia sztandaru: 2019. Napis na płacie jest w kolorze brązowym, w celu podkreślenia kontrastu do barwy płata. W jego czterech narożnikach znajduje się ornament roślinny.

Herb województwa świętokrzyskiego nawiązuje do tradycji historycznej regionu i heraldyki ziemskiej z czasów Królestwa

Polskiego. Tradycję reprezentuje w nim godło benedyktynów świętokrzyskich, czyli podwójny krzyż patriarchalny. Pełni tutaj rolę godła mówiącego: Święty Krzyż, relikwie Drzewa Krzyża Świętego, Góry Świętokrzyskie, województwo świętokrzyskie. Natomiast heraldykę ziemską reprezentuje herb dawnego województwa sandomierskiego, którego bezpośrednim spadkobiercą jest obecne województwo świętokrzyskie.

Jak wyżej była o tym mowa, prezentowany tu herb tego województwa istniejącego od 1999 roku, nawiązywać też może do czasów odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku. Stąd Orzeł Biały umieszczony od głowicy tarczy uwzględnia tę rocznicę, wynikającą z „politycznego i heraldycznego testamentu” marszałka Józefa Piłsudskiego i prezydenta Ignacego Mościckiego, będącego wynikiem rozporządzeń zamieszczonych w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” w 1927 i 1930 roku. Jak wiadomo, według nich w herbie każdego województwa miało się znajdować godło państwa polskiego Orzeł Biały, w celu podkreślenia jego terytorialnej przynależności. Jubileusz stulecia odzyskania niepodległości w dniu 11 listopada 2018 roku, był to szczególnie czas, żeby zrealizować ten testament, integrując państwo polskie poprzez herby województw z umieszczonym w nich Orłem Białym.

Na sztandarze województwa świętokrzyskiego (rewersie) widzimy czerwony płat, na którym znajduje się ukoronowany Orzeł Biały z rozpostartymi skrzydłami, czyli godło państwa polskiego, na którego obszarze znajduje się województwo świętokrzyskie. Wizerunek orła na płacie sztandaru został przedstawiony w jego średniowiecznym kształcie dokumentującym czasy Piastów i Jagiellonów¹³⁸.

Domniemany twórca obecnie obowiązującego godła Rzeczypospolitej Polskiej z 1927 roku, Zygmunt Kamiński, w wywiadzie opublikowanym w 1928 roku, w czasopiśmie „Sztuka

¹³⁸ J. Michta, *Średniowieczny i współczesny...*

Złotnicza, Zegarmistrzowska, Jubilerska i Rytownicza”¹³⁹ stwierdził, że „zaprojektował” orła „jagiellońskiego”. Jak wiemy, Orzeł Biały stał się w XIV wieku godłem państwa polskiego oraz osobistym herbem króla polskiego. W okresie średniowiecza i nowożytnym (do 1795 roku), sporadycznie bywał również godłem na pieczęciach miast królewskich, w tym Piotrkowa oraz Sandomierza. Bibliografia dotycząca Orła Białego jest znacząca, do czego przyczyniła się m.in. praca: *Orzeł Biały – 700 lat państwa polskiego*, wydana w Warszawie w 1995 roku.

Godło herbowe (orła) na płacie sztandaru każdego z województw, otacza przetłumaczony z łaciny majuskułowy napis: *DOBRO POWSZECHNE ZA POWSZECHNĄ ZGODĄ* (*Commune bonum communi consensu*), jako uniwersalny program ideowy dla władz i mieszkańców każdego samorządu. Jeżeli połączymy napis z awersu z inskrypcją z rewersu, całość będzie brzmiała: *Województwo świętokrzyskie 1999-2019 / dobro powszechne za powszechną zgodą*. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że inskrypcje są integralną częścią sztandaru, a litery takimi samymi znakami, jak inne godła nieożywione w herbach.

Gdyby nie było napisu, to płat nie byłby sztandarem a chorągwią, ponieważ istotą sztandaru jest jego napis z sentencją (na przykład na sztandarach wojskowych: *Bóg, Honor, Ojczyzna*). Jego brak wskazuje, że na płacie jest tylko godło państwa polskiego (ukoronowany biały orzeł na czerwonym polu), wskazujące, że mamy wówczas do czynienia z chorągwią państwa polskiego, tak jak przedstawił ją między innymi Jan Długosz, opisując w *Rocznikach* bitwę pod Grunwaldem z 15 lipca 1410 roku. Musi więc być rozróżnienie pomiędzy sztandarem lokalnej społeczności (w tym województwa), a chorągwią państwową.

¹³⁹ Z. Kamiński, *Czem powodowałem się...*, s. 56.

Na płacie (rewersie) sztandaru napis jest w kolorze żółtym lub białym, żeby podkreślić kontrast w stosunku do orła. W czterech narożnikach tego płata (podobnie jak na awersie) został umieszczony ornament roślinny Drzewce sztandaru powinno zostać zwieńczone głowicą w kształcie historycznego orła, czyli godła państwowego. Na drzewcu sztandaru mogą być wbijane gwoździe, upamiętniające fundatorów sztandaru.

Nieco inne zasady obowiązują w przypadku flag samorządowych. Każda z nich jest kolorystycznym odwzorowaniem barw występujących w herbie, bądź samego herbu (tautologiczna). W starożytności miała kształt leżącego prostokąta. Grecy określali jej stosunek boków, jak 5:7 (*złoty podział odcinka*). W średniowieczu proporzec i chorągiew miały różne kształty. Reprezentowały funkcję bojową, bojowo-rozpoznawczą, insygnialną, a zwłaszcza heraldyczną. Na zachodzie Europy chorągiew występowała jako symbol władzy terytorialnej. Wręczano ją w czasie hołdu lennego jako znak objęcia dóbr ziemskich w posiadanie. Na terytorialną funkcję proporca, a później chorągwi, wskazywało umieszczone tam godło księcia, będące jego osobistym godłem¹⁴⁰. Dlatego herby (godła) umieszcza się na współczesnych flagach województw, powiatów, gmin i miast. Mają one obecnie różne proporcje; 5:8 (polska flaga państwowa), 2:3, 3:5, itd. (wszystkie one są poprawne)¹⁴¹ z punktu widzenia weksylogologii.

Flaga województwa świętokrzyskiego jest kolorystyczno-tautologiczna, będąca odwzorowaniem barw godeł i pól tarczy z jego herbu.. Została ona podzielona na trzy pionowe pasy, z których dwa boczne czerwone, zajmują 1/4 płata flagi każdy, a środkowy w kolorze białym zajmuje 2/4 płata flagi. Odpowiadają one barwom pola i godła od głowicy tarczy, podzielonej w pas i słup (ukoronowany Orzeł Biały na czerwonym polu),

¹⁴⁰ Z. Piech, *Ikonografia pieczęci...*, s. 55.

¹⁴¹ *Godło i barwa Polski samorządowej*, Warszawa 1998, s. 94.

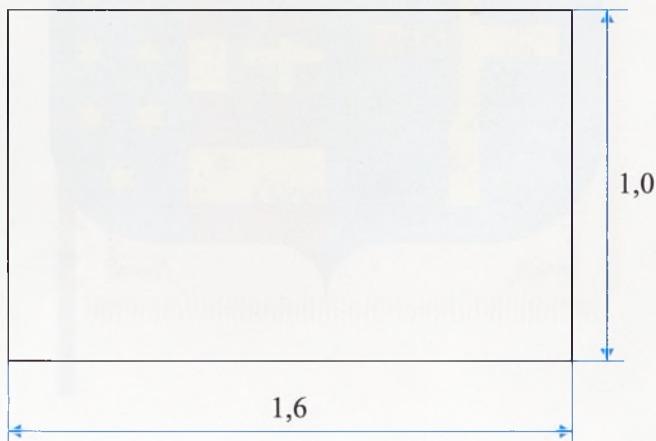
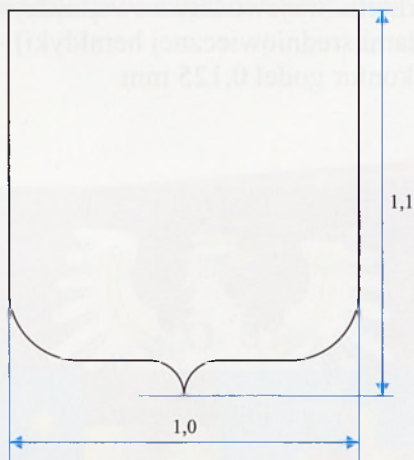
reprezentującym w herbie województwa świętokrzyskiego państwo polskie. Na środkowym pasie flagi znajduje się herb województwa, podkreślający, że jest to jego flaga i wśród innych będzie ją można łatwo zidentyfikować.

Zaleca się, aby flaga województwa świętokrzyskiego miała kształt prostokąta o stosunku boków 5:8, jak polska flaga państwowa, żeby ujednoczyć ich kształty (jest to stosunek boku krótszego do boku dłuższego). Wiszącą na maszcie flagę umieszcza się tak, że górna krawędź flagi jest przymocowana do masztu.

Pieczęć województwa świętokrzyskiego o średnicy 36 mm składa się z herbu województwa (bez tarczy), który znajduje się na środku pieczęci oraz legendy umieszczonej w otoku zewnętrznym. Na środku pieczęci podzielonej w pas i słup na cztery pola, widzimy w górnym ukoronowanego orła; natomiast w dolnym z prawej heraldycznej strony podwójny krzyż patriarchalny; z lewej heraldycznej podzielonej w słup na dwa pola, w prawym siedem pasów, a w lewym dziewięć gwiazd ustawionych: 2, 2, 2, 2, 1. W legendzie został umieszczony majuskułowy napis: **WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE**.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY

Kształt i proporcje tarczy i flagi (5:8)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
HERBU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Barwny projekt herbu województwa świętokrzyskiego
(zgodny z zasadami średniowiecznej heraldyki) - kontur
tarczy 0,5 mm, kontur gołęł 0,125 mm

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
SZTANDARU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Barwny projekt awersu sztandaru - kontur włosowy

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
SZTANDARU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Barwny projekt rewersu sztandaru - kontur włosowy

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
PIECZĘCI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Kształt i proporcje czarno-białej pieczęci - średnica 36 mm;
kontur godeł: 0,2 mm

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA KONSTRUKCJI
FLAGI WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
(ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ
HERALDYKI)

Barwny projekt flagi; proporcje 5:8 (kontur godeł włosowy,
kontur flagi 0,2 mm)

SKALA BARW SZTANDARU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO (ZGODNEGO Z ZASADAMI ŚREDNIOWIECZNEJ HERALDYKI)

Kolorystyka herbu sztandaru województwa:

Kolor czarny - CMYK: 0, 0, 0, 100 (linie konturowe)

Kolor czerwony - CMYK: 0, 100, 100, 0

Kolor żółty - CMYK: 0, 0, 100, 0

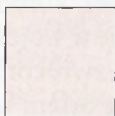
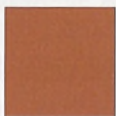
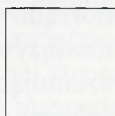
Kolor niebieski - CMYK: 100, 0, 0, 0

Kolor zielony - CMYK: 100, 0, 100, 0

Kolor biały - CMYK: 0, 0, 0, 0

Kolor ceglastoczerwony - CMYK: 0, 60, 80, 20

Kolor ekri - CMYK: 2, 4, 5, 0

Rozdział VI

Herby i flagi powiatów

w systemie heraldyki samorządowej Polski – projekty

Koncepcja wprowadzenia godła reprezentującego województwo w herbach jego powiatów w polskiej heraldyce samorządowej, pojawiła się w 2000 roku, przy projektowaniu herbu powołanego do życia rok wcześniej województwa świętokrzyskiego¹⁴². Odtąd złoty podwójny krzyż patriarchalny na błękitnym polu wskazuje, że także powiaty znajdują się w granicach administracyjnych tego właśnie województwa. Takie rozwiązanie ma swoje historyczne uzasadnienie, ponieważ w okresie staropolskim w XVI-XVIII wieku, powiaty korzystały z herbów ziem i województw. Przykładem może być m.in. pieczęć ziemską powiatu radomskiego z XVIII wieku, gdzie widzimy herb województwa sandomierskiego¹⁴³.

Autorzy wyobrażeń plastycznych obecnie obowiązujących w heraldyce samorządowej Polski, dotyczących powiatów, również starali się nawiązywać do tej koncepcji, wprowadzając do nich godło reprezentujące województwo. W województwie małopolskim m.in. ukoronowanego Orła Białego, w wielkopolskim Orła Białego bez korony, zwróconego w prawą heraldyczną stronę, podobnie w województwie mazowieckim, ale orzeł głowę powinien mieć zwróconą w lewą heraldyczną stronę, żeby nie był identyczny z orłem wielkopolskim. Z kolei w województwie

¹⁴² J. Michta, *Powiatowa heraldyka...*

¹⁴³ S.K. Kuczyński, *Polskie herby...*, s. 183, il. 177.

lubelskim jelenia lub jego część według zasady część za całość (*pars pro toto*), zachodniopomorskim i pomorskim czerwonego i czarnego gryfa. W tym ostatnim, na łączną liczbę szesnastu powiatów, widzimy go na żółtym polu w siedmiu jego powiatach, a tylko raz na białym polu (powiat kartuski).

Projektując herby dla powiatów we współczesnej heraldyce samorządowej Polski, należy się zastanowić, czy uwzględnić w nich godła ziem i województw z czasów pierwszej Rzeczypospolitej, wskazujące na ich ówczesną przynależność administracyjną, czy też nie. Prezentowane w tej książce projekty herbów powiatów wskazują, że najlepszym rozwiązaniem, będzie tak zwany system „mieszany”, pozostawiający historyczne herby ziemskie tam, gdzie jest to uzasadnione historycznie. Przykładem może być województwo mazowieckie, na którego obszarze znajduje się obecnie trzydzieści siedem powiatów, z historycznych (XVI-XVIII wiek) pięciu ziem i województw. Dlatego w przypadku tego województwa można uwzględnić te herby, żeby pokazać średniowieczną i staropolską ich przynależność administracyjną. Najwięcej z nich posiada Orła Białego bez korony, którym jako godłem posługiwało się historyczne województwo mazowieckie. Można umieścić go m.in. w takich powiatach jak: grójecki, garwoliński, ostrołęcki, pułtuski, wołomiński w połączeniu ze smokiem, godłem reprezentującym obecne województwo. Na tarczy podzielonej w słup i pas na trzy pola, z prawej heraldycznej strony, znajdowałoby się godło reprezentujące województwo mazowieckie, a zarazem najstarsze historyczne jego godło, smok. Natomiast w lewym heraldycznym polu, podzielonym w pas, orzeł z głową zwróconą w lewą heraldyczną stronę (*Statut Łaskiego z 1506 roku*), zajmowałoby pole od podstawy tarczy. W polu od jej głowicy występowałoby godło reprezentujące powiat, także w jego gminach. W przypadku powiatów grójeckiego i garwolińskiego byłyby to: zielone drzewo jabłoni na białym polu, oraz białe godło herbu Bogoria na czerwonym polu, które występują również w obecnie istniejących wyobrażeniach plastycznych obu

tych powiatów. W tym miejscu należy podkreślić, że tworząc obecnie uporządkowany system polskiej heraldyki samorządowej, tam gdzie to tylko było możliwe, większość używanych przez powiaty godeł została zachowana.

Z kolei w czterech powiatach dawnego województwa podlaskiego, wchodzących w skład obecnego województwa mazowieckiego: łosickiego, siedleckiego, sokołowskiego, węgrowskiego, w polu od podstawy tarczy podzielonej w słup i pas na trzy pola, może znajdować się Pogoń Litewska, historyczne godło Podlasia. Natomiast historyczne godło województwa sandomierskiego, znajdowałoby się w sześciu powiatach, w lewym polu od podstawy podzielonej na trzy pola w słup i pas tarczy, obecnego województwa mazowieckiego: kozienickim, lipskim, przysuskim, radomskim, szydlowieckim i zwoleniskim. W podobny sposób mogłyby być reprezentowane w trzech obecnych powiatach mazowieckiego dawne województwo rawskie: gostyńskim, sochaczewskim, żyrardowskim, gdzie w polu od podstawy, podzielonej w słup i pas na trzy pola tarczy, zostałyby wtedy umieszczony czarny orzeł z żółtą literą R na piersi, historyczne godło ziemi (województwa) rawskiej.

Piątym historycznym województwem, reprezentowanym w obecnym województwie mazowieckim przez osiem powiatów, m.in. płocki, sochaczewski, żyrardowski, jest województwo płockie. Stąd w polu od podstawy podzielonej w słup i pas na trzy pola tarczy, mógłby występować czarny orzeł z żółtą literą P na piersi, historyczne godło ziemi (województwa) płockiej. Trzeba jeszcze raz podkreślić, że tylko w obecnym województwie mazowieckim, we wszystkich jego powiatach mogłyby zostać wykorzystane historyczne herby opisanych wyżej pięciu ziem (województw), których historyczne powiaty znajdują się teraz w granicach administracyjnych powstałego w 1999 roku województwa mazowieckiego.

W pozostałych piętnastu województwach występuje system „mieszany”, czyli tylko w uzasadnionych przypadkach pojawiają się tu historyczne herby ziem i województw, które w więk-

szości widzimy również w herbach współczesnych województw. Przykładem może być obecne województwo świętokrzyskie, w którego granicach administracyjnych znajduje się trzynaście powiatów (oraz grodzki kielecki), w większości z dawnego województwa sandomierskiego. Stąd w projektach herbów powiatów godło historyczne tego województwa nie występuje, z wyjątkiem powiatu sandomierskiego.

W prezentowanych teraz projektach herbów powiatów, widzimy historyczne godła reprezentujące województwo w jego powiatach. Stąd województwo warmińsko-mazurskie posiada godło Prus Książęcych (według zasady *część za całość*), które znajduje się z prawej heraldycznej strony tarczy, podzielonej w słup i pas na trzy pola. Pozostałe godła reprezentujące województwa w ich powiatach, zawsze są umieszczone z tej właśnie heraldycznej strony tarczy. Jej podział w słup jednoznacznie wskazuje, że chodzi o herby powiatów. W przypadku województw tarcza jest podzielona w pas, a ukoronowany Orzeł Biały, godło państwa polskiego, znajduje się od głowicy tarczy, obejmując swoimi skrzydłami godło (godła) województwa, ponieważ jest ono położone w granicach administracyjnych państwa polskiego. To różnicowanie podziału tarczy ma jednoznacznie wskazywać, że widzimy bądź herb województwa (podział w pas), bądź jego powiatów (podział w słup). Wszystkie herby powiatów zostały opracowane zgodnie z obowiązującymi w średniowieczu zasadami żywej heraldyki.

W związku z tym należy też rozważyć, czy w herbach powiatów województwa pomorskiego, kujawsko-pomorskiego, warmińsko-mazurskiego, nie należałoby wykorzystać godeł z chorągwi krzyżackich z 1410 roku¹⁴⁴. Takie rozwiązanie zaproponował w latach 1933-1934 Marian Gumowski w swojej pracy *Herbarz Polski*, w odniesieniu do ówczesnych powiatów, tczewskiego, gniewskiego, brodnickiego, nieszawskiego, tuchol-

¹⁴⁴ Jana Długosza *Banderia Prutenorum*, wyd. K. Górski, Warszawa 1958.

lskiego, grudziądzkiego i wąbrzeskiego¹⁴⁵. Uwzględniono je także w obecnie obowiązujących wyobrażeniach plastycznych powiatów, m.in. w województwie pomorskim w powiecie kwidzyńskim, w województwie kujawsko-pomorskim w powiatach chełmińskim i grudziądzkim, czy nowomiejskim i szczycieńskim w województwie warmiński-mazurskim. Zwłaszcza, że godła z krzyżackich chorągwi z 1410 roku, widzimy też we współczesnych herbach miast wyżej wymienionych województw województw, jak Elbląg, Gdańsk, Toruń. Godła te mają swoje historyczne uzasadnienie, ponieważ powstały w średniowieczu, okresie żywej heraldyki, gdzie nadrzędnym komponentem ich treści była barwa. Herby powiatów we współczesnej heraldyce samorządowej Polski, tam gdzie to możliwe, powinny nawiązywać do godeł ziem, województw i pieczęci tych miast, które obecnie są ich stolicami.

¹⁴⁵ *Herbarz Polski*, oprac. M. Gumowski, Poznań 1933-1934, Kawa HAG; Przemysł 2008 (reprint), nr 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI KIELC - KONSTRUKCJE

Herb i flaga powiatu grodzkiego Kielce (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW
 POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO -
 PROJEKTY

Herby powiatów województwa świętokrzyskiego (kontur
 godeł herbu włosowy, kontur tarczy 0,2 mm)

Buski

Jędrzejowski

Kazimierski

Konecki

Opatowski

Ostrowiecki

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW
 POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO -
 PROJEKTY

Herby powiatów województwa świętokrzyskiego (kontur
 godeł herbu włosowy, kontur tarczy 0,2 mm)

Pińczowski

Sandomierski

Skarżyski

Starachowicki

Staszowski

Włoszczowski

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI
POWIATU KIELECKIEGO WOJEWÓDZTWA
ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY

Herb i flaga powiatu kieleckiego (kontur godeł herbu i flagi
włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

SKALA BARW DO HERBÓW I FLAG POWIATÓW WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY

Kolorystyka herbów:

Kolor czarny - CMYK: 0, 0, 0, 100 (linie konturowe)

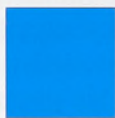
Kolor czerwony - CMYK: 0, 100, 100, 0

Kolor żółty - CMYK: 0, 0, 100, 0

Kolor niebieski - CMYK: 100, 0, 0, 0

Kolor zielony - CMYK: 100, 0, 100, 0

Kolor biały - CMYK: 0, 0, 0, 0

Rozdział VII

Herby i flagi miast wojewódzkich i powiatowych w systemie heraldyki samorządowej Polski – projekty

Herby miast (w tym wojewódzkich i powiatowych) muszą być również skonstruowane, na wzór historycznej heraldyki ziemskiej i rycerskiej, ponieważ mówiąc współczesnym językiem, każdy z nich jest też znakiem graficznym. Pełni on ważne symboliczne funkcje, związane z konkretnymi zjawiskami i faktami historycznymi. Herb to nie kompozycja plastyczna oparta na samowiedzy artysty-plastyka i jego dekoracyjnej inwencji. Znak ten poprzez określone symbole, barwy i kształty, identyfikuje nie tylko osoby fizyczne, ale również państwa, jednostki samorządu terytorialnego, korporacje itd. Herb nie jest typowym obrazem, jakim stał się dopiero z czasem (między innymi w przywilejach nobilitacji i indygenatu), gdzie malarze rzemieślnicy malowali go jak potrafili, tworząc z herbów swobodne kompozycje plastyczne coraz bardziej odbiegające od istoty sprawy, czyli oryginalnych średniowiecznych wzorców ikonograficznych. Opracowując współcześnie herby, należy je konstruować tak samo jak robiono to w średniowieczu, czyli muszą być one przemyślane, uzasadnione historycznie i wykreślone, przy wykorzystaniu matematyki, a szczególnie zasad geometrii. Przykładem tak współcześnie skonstruowanej kompozycji plastycznej, jest projekt herbu miasta Kielce, stolicy województwa świętokrzyskiego¹⁴⁶.

¹⁴⁶ J. Michta, *Herb krakowskiej kapituły katedralnej, a herb miasta Kielce, stolicy województwa świętokrzyskiego*, Kielce 2017 (dodatek źródłowy, s. 67-84).

Opracowując godła dla herbów miast we współczesnej heraldyce samorządowej Polski (występujące w województwach i powiatach), w przypadku, gdy zachowało się kilka pieczęci określonego miasta z XIII-XVIII wieku, należy wybrać jedną z nich, dokonując ich dokładnej analizy i naukowej syntezy. Jeżeli znamy kolor wosku, w którym zostały wyciśnięte, to on najczęściej mógłby stanowić barwę pola. Gdy miasto otrzymało prawo posługiwania się czerwonym woskiem, można zastosować tę barwę, jako pole tarczy współczesnego herbu miasta. Dlatego w przypadku herbu dla miasta Warszawy należy rozważyć, czy syrena powinna zachować obecne czerwone tło (epoka nowożytna), czy też powrócić do pierwotnego (średniowiecze), zielonego pola.

Ponieważ heraldyka to przede wszystkim barwa, przystępując do opracowania herbów dla miast, trzeba w pierwszej kolejności określić kolor ich pola. Dzięki temu powstające herby miast, będą tworzone na wzór średniowiecznej zachodnioeuropejskiej heraldyki. Dlatego należy też opracować ich podstawowe wzorce (klucze) godeł dla herbów miejskich (na wzór heraldyki ziemskiej i rycerskiej).

W Polsce, zarówno w średniowieczu, jak i okresie nowożytnym (XIII-XVIII wiek), miasta nie posiadały typowych herbów tylko pieczęcie, czyli uwierzytelniające znaki własne, którymi się posługiwały, identyfikujące kancelarie miejskie. W szczególnych przypadkach, gdy wystawiały oddziały zbrojne znaki te przenosiły na chorągwie, określając ich barwy. Chyba, że wcześniej w przywileju lokacyjnym zostały określone przez władcę, który w nim zapisał, że mają być używane tylko na polu walki. Według Mariana Gumowskiego, dopiero w 1847 roku w Heroldii Królestwa Polskiego z inicjatywy Kazimierza Stronczyńskiego, opracowano herby dla miast Królestwa Polskiego, w oparciu o znane i zachowane pieczęcie. Te barwne przedstawienia ikonograficzne zostały namalowane na kartonach i podzielone na pięć dużych tomów, które wysłano do Petersburga w celu ich zatwierdzenia, którego nie uży-

skąty¹⁴⁷. To przedsięwzięcie z połowy XIX wieku, należy uznać za początek heraldyki miejskiej w Polsce, poprzez próbę kompleksowego stworzenia wizerunków herbów dla miast, na bazie wyobrażeń zaczerpniętych głównie z pieczęci miejskich.

Fakt zapożyczeń wyobrażeń heraldycznych przez miasta, dokumentuje przykład Wilna odnośnie przywileju nobilitacji dla tego miasta, wystawionym w Grodnie 15 czerwca 1568 roku. Król Zygmunt August wyraził w nim zgodę na adopcję mieszczan wileńskich do herbów szlacheckich i podkreślił, że w publicznych czynnościach i na dokumentach urzędu miejskiego, będą posługiwać się zwykłą pieczęcią miejską, zawierającą wizerunek św. Krzysztofa, wyciśnięty w czerwonym wosku, zgodnie ze zwyczajem głównych miast w Królestwie Polskim¹⁴⁸.

Porządkując dziś heraldykę miast historycznych, trzeba je tworzyć w oparciu o najstarsze zachowane zabytki ikonograficzne, między innymi sfragistyczne. Wizerunki pieczęci zmieniało w ciągu wieków w zależności od gustów epok historycznych. Wystarczy porównać średniowieczną pieczęć Warszawy z 1422 roku¹⁴⁹ z obecnym herbem tego miasta. Obecnie syrena w herbie Warszawy różni się od tej średniowiecznej i staropolskiej, która była zawsze przedstawiana *en face* (a nie z profilu, jak w 1938 roku), jej ogon zawsze był zakręcony, a włosy rozpuszczone i rozwiane. Zgodnie z wielowiekową tradycją, prezentowała też dumnie na swojej tarczy, ukoronowanego polskiego orła. Dziś syrena na swoim urzędowo obowiązują-

¹⁴⁷ M. Gumowski, *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 6.

¹⁴⁸ *Zbiór praw y przywilejów miastu stołecznemu W.X.L. Wilnowi nadanych, na żądanie wielu miast koronnych jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubińskiego burmistrza wileńskiego*, Wilno 1788, s. 119 – *In publicis vero officii civilis negotiis et actis utentur sigillo civitatis usitato Sancti Christophori imaginem continente caera vero rubea more primarium in Regno Poloniae civitatum.*

¹⁴⁹ *Dokumenty strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, wyd. P. Nowak i P. Pokora, Poznań 2005, s. 98, nr 119.

cym heraldycznym wizerunku, trzyma pustą tarczę. Jest rzeczą bezdyskusyjną, że przy okazji porządkowania samorządowej polskiej heraldyki, mankament ten należy usunąć. Musimy jednak pamiętać, że kompozycja heraldyczna tak przedstawiona, niosła ze sobą nie tylko treści symboliczne (patriotyczne), ale również ponadczasowe dygresje historyczne, dokumentujące nieprzerwaną polską stołeczność tego miasta. Stan ten potrafili sankcjonować nawet nasi zaborcy, tworząc w 1798 roku, opracowaną przez administrację Prus Południowych pieczęć z legendą: KON: PREUSS: MAGISTRAT DER STADT WARSCHAU¹⁵⁰.

Sposób tworzenia herbów miejskich na wzór Heroldii petersburskiej z 1847 roku, najlepiej widać na przykładzie herbu Warszawy, który Stefan Krzysztof Kuczyński nazwał jego *wielką reformą* i dokładnie ją opisał¹⁵¹, ponieważ do tej pory w wizerunkach syreny panowała duża dowolność. Dlatego postanowiono wprowadzić nowy jednolity wzór herbu dla Warszawy. Ostateczny wpływ na tę decyzję miało niewątpliwie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 listopada 1930 roku, opublikowane w „Dzienniku Ustaw”¹⁵². Z tego tekstu dowiadujemy się, że miasta posiadające historycznie udokumentowane herby, mogły je używać, po uzyskaniu zgody Ministra Spraw Wewnętrznych. Jej autorzy nie wiedzieli, że miasta w Koronie i na Litwie do końca XVIII wieku, nigdy nie posiadały faktycznych herbów, a tylko pieczęcie kancelaryjne. Dlatego rozporządzenie z 1930 roku, nakazywało nawiązywanie w nowych kompozycjach, do ikonografii godeł utrwalonych na pieczęciach miejskich. Jednym z takich miast była Warszawa, stolica państwa polskiego. Namalowany w 1937 roku herb, którym miasto posługuje się do chwili obecnej, to artystyczna wizja autorstwa Feliksa Szczęsnego Kwarty. W mo-

¹⁵⁰ S.K. Kuczyński, *Herb Warszawy*, Warszawa 1977, s. 46, il. 41.

¹⁵¹ Tamże, s. 89-98.

¹⁵² Dz.U. RP, 1930, nr 80, poz. 629, art. 1.

jej publikacji widzimy skorygowane wyobrażenie herbu Warszawy, nawiązujące do jego ikonograficznych przedstawień, poprzedzających „obraz” Feliksa Szczęsnego Kwarty. Znane nam źródła historyczne dowodzą, że obecny herb stolicy, niewiele ma wspólnego ze średniowiecznymi zasadami obowiązującymi w heraldyce europejskiej.

Jak wynika z wyżej wymienionych spostrzeżeń, herby naszych miast należy na nowo opracować, zgodnie z zasadami tradycji kulturowej i średniowiecznej heraldyki, wykorzystując przede wszystkim zachowane pieczęcie miejskie z XIII-XVIII wieku. Postuluję dla rekonstruowanych w oparciu o sfragistykę herbów miejskich, opracować jeden wzór tarczy. Należy między innymi, wprowadzić taką samą grubość linii konturowych we wszystkich herbach miast oraz jednakową linię konturową dla występujących na tarczach godeł. Można przyjąć, że w przypadku tarczy linia konturowa powinna wynosić 0,5 mm, a godeł 0,125 mm (obecnie w herbach miast panuje pod tym względem całkowita dowolność). Podobnie należy wprowadzić we wszystkich herbach miejskich jednakowe nasycenie sześciu kolorów heraldycznych (czarny, biały, żółty, czerwony, błękitny, zielony).

Reasumując należy pamiętać, że najważniejsza różnica pomiędzy pieczęcią a herbem to ta, że herb to przede wszystkim treść barwna, gdyż pieczęć poza kolorem wosku, w którym była wyciskana, jej nie posiada. Historycy zajmujący się heraldyką zbyt często zapominają, że pieczęć to nie herb. Widać to również dobrze na przykładzie herbu Krakowa, gdy Wojciech Drelicharz i Zenon Piech pisząc o pieczęci radzieckiej tego miasta zauważyli, że widać na niej wszystkie elementy współczesnego herbu: mur miejski, wieże, bramę i koronę. W bramie znajduje się jednak postać mężczyzny. Orła umieszczono w górnej części herbu, co symbolizowało tendencje zjednoczeniowe państwa i stołeczne Krakowa¹⁵³.

¹⁵³ W. Drelicharz, Z. Piech, *Dawne i nowe herby Małopolski*, Kraków 2004, s. 5.

Nie można pisać w przypadku pieczęci, że orła umieszczono w górnej części herbu. Tym bardziej, że na polu pieczęci nie umieszczono orła jako godła, ale na tarczy gotyckiej, jako herb (godło) księcia lub państwa polskiego w górnym polu pieczęci, pomiędzy św. św. Wacławem i Stanisławem. Po obu ich stronach znajduje się herb Kujaw (również na tarczy)¹⁵⁴. W bramie zaś widzimy klęczącą postać dziedzicznego wójta miasta. Ta średniowieczna pieczęć Krakowa, sama w sobie nie jest herbem, ale zawiera w swoim rozbudowanym programie ikonograficznym herby (godła), takie jak orzeł władcy i godło Kujaw. Poprzez elementy różnych przedstawień umieszczonych na jej polu (w tym również herby), posiada rozbudowaną symbolikę, ale herbem, we właściwym tego słowa znaczeniu nie była i nie jest.

Podobnie jest z innymi miastami, jak chociażby w przypadku Poznania, gdzie w 1997 roku przyjęto herb, będący w całości odwzorowaniem średniowiecznej pieczęci tego miasta (jedynie z dodaniem barw). Jest ona podobna do średniowiecznej pieczęci Krakowa. Dlatego „porządkując” herby miast trzeba postępować z dużym namysłem. Przede wszystkim należy uczyć samorządy podstawowych zasad średniowiecznej heraldyki i dopiero wówczas podejmować decyzje w sprawie zmian. Jest dziś sprawą otwartą, czy Poznań powinien pójść w ślady Krakowa, i przyjąć za swój herb mur miejski z trzema wieżami i bramą z podniesioną broną, w której znajdują się dwa skrzyżowane Klucze Piotrowe, jak to widzimy u Bartosza Paprockiego w 1584 roku: *Miasto Poznań używa za herb trzech wież, w bramie dwa klucze*¹⁵⁵.

Wspomniane tu przykładowo trzy miasta (Kraków, Poznań, Warszawa), skupiają jak w soczewce większość problemów dotyczących współczesnej heraldyki miejskiej, którą należy porządkować zgodnie ze średniowiecznymi zasadami. Kolejnym

¹⁵⁴ Tamże, s. 233-234.

¹⁵⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego...*, s. 705.

z elementów porządkowania heraldyki polskiej (w tym miejskiej), jest stworzenie od podstaw ikonograficznych wzorów (kluczy) godeł dla herbów miejskich, na wzór profesjonalnej heraldyki ziemskiej i rycerskiej.

Jednym z takich najczęściej występujących godeł miejskich, to wzór warowni z trzema wieżami, m.in. w Chęcinach, Krakowie, Toruniu, a także z dwoma wieżami lub jedną. W podobny sposób postąpił Bartosz Paprocki w 1584 roku, gdy w swoim herbarzu zaproponował dla miast jeden wzór muru z trzema i dwoma wieżami. Widzimy go obecnie w herbie Krakowa, historycznej stolicy państwa polskiego. Należy rozważyć, czy w szczególnych przypadkach zachować wiernie kształt murów wyobrażonych na pieczęci, ale z pominięciem cegieł i kamieni, czyli dodatkowych linii poziomych i pionowych na murach. Przykłady tak przedstawionych murów zamku z trzema wieżami, widzimy na chorągwi Torunia z 1410 roku pod Grunwaldem¹⁵⁶, a także w herbie Grzymała w polskiej części herbarza *Złotego Runa* z pierwszej połowy XV wieku¹⁵⁷.

Obecnie autorzy herbów dla miast (i nie tylko) w dowolny sposób komponują mury i wieże¹⁵⁸. Niestety również Komisja Heraldyczna przy MSWiA, sankcjonuje także nieuzasadnione merytorycznie dzieła, jako poprawnie opracowane wzory herbów dla miast we współczesnej heraldyce samorządowej. I tak, w przypadku opinii dla herbu Chęcin, heraldykę uważa ni mniej ni więcej, tylko za twórczość artystyczną, argumentując, że uważa zgodność jego projektu z bliżej nie sprecyzowanymi... *zasadami heraldyki, czyli [sic!] ich opracowanie plastyczne*¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Jana Długosza *banderia Prutenorum...*, s. 250.

¹⁵⁷ *Ancien armorial équestre de la Toison d'Or*, wyd. L. Larchey, Paris 1890, tabl. CX.

¹⁵⁸ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960; *Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 1-2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1965-1967; A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.

¹⁵⁹ Uchwała nr 103-2065/0/2016 Komisji Heraldycznej z dnia 16 grudnia

Uwagi te dotyczą m.in. kształtów architektury miejskiej. Pamiętać trzeba, że nie dokumentowały one stanu konkretnych umocnień obronnych, ale w sposób graficzny symbolizowały społeczność miejską, samorządną, w granicach uprzywilejowanego terytorium¹⁶⁰.

W heraldyce, która jest dziedziną naukową obowiązuje „logika przedstawiania” herbu (tarczy herbowej i godeł). Musi się ona opierać na heraldycznych wzorach z czasów średniowiecza, czyli okresu żywej heraldyki. Herb nie jest „obrazem”, jakim stał się w okresie staropolskim. Odtąd malarze rzemieślnicy komponowali go zapominając, że to nie ekspresja tworzona przez nich dzieła jest istotą, ale heraldyczna symbolika, pełna historycznych odniesień.

Niestety, obecnie zbyt często tworzenie kształtów i form „heraldycznych” pozostawia się arbitralnym decyzjom samych artystów. Z naukowego punktu widzenia jest to niebezpieczna praktyka, ponieważ deformuje i niszczy średniowieczne podstawy ich heraldycznej konstrukcji. Współczesne działania artystów opierają się na idei nieskrepowanej niczym wolności sztuki, a herb bywa jedynie pretekstem do narzucania widzowi nowej, niekiedy ekstrawaganckiej koncepcji artystycznej, czego przykładem może być m.in. herb Warszawy z 1938 roku, czyli „cukierkowy” wizerunek, jakby wyjęty z ówczesnego „Magazynu Mód”.

Należy stwierdzić, że do tworzenia herbów nie wystarcza jedynie sprawność plastyczna, ale przede wszystkim konkretna naukowa wiedza heraldyczna. Od projektowania i merytorycznego tworzenia herbów był od wieków heraldyk, i tak to powinno pozostać. Całkiem nieprzydatna jest tu fantazja twórcza artysty, któremu przyświeca zasada obowiązująca

2016 r., w sprawie projektów herbu, flagi, sztandaru i pieczęci gminy Chęciny. Załącznik do uchwały nr 103-2065/0/2016.

¹⁶⁰ K. Głowacki, *Heraldyka historycznych miast...*, s. 32 (Chęciny).

w sztuce: jesteś widoczny, gdy jesteś oryginalny. Heraldyka i sztuka to całkiem odrębne dziedziny. Pierwsza korzysta z wiedzy i faktografii, a druga głównie z intuicji i ekspresji.

W tym miejscu jeszcze raz należy podkreślić, że w heraldyce najważniejsza była barwa. Jej rolę potwierdzają znane średniowieczne traktaty heraldyczne i zachowane dokumenty nadania herbów przez władców oraz nobilitacje i indygenaty. Już w pierwszej połowie XV wieku, opisywano ściśle parametry proporcji wymiarowych nadawanych tarcz herbowych i godeł, a także przedmioty umieszczane na hełmie (tzw. klejnoty). Gdy w XV wieku zaczęto rezygnować z opisu treści nadawanych herbów, informowano w tekście, że odbiorca otrzymuje herb, jaki został szczegółowo *przedstawiony kolorystycznie w dokumencie*, a odpowiadający tak zwanym barwom heraldycznym, czyli tynkturze. Pieczęcie, monety, nagrobki i inne przedmioty z wizerunkami godeł herbowych, służyły do okazjonalnej identyfikacji właściciela herbu. Ponieważ często pojawiały się identyczne w swoim kształcie wyobrażenia, różnicowała je barwa. Wiedzieli o tym autorzy średniowiecznych traktatów heraldycznych, którzy szczególną uwagę poświęcali barwom występującym w herbach, w tym autor pochodzącego z połowy XIV wieku traktatu *De insignis et armis* (O godłach i tarczach herbowych) Bartolus z Saxoferrato, jeden z najwybitniejszych średniowiecznych jurystów¹⁶¹.

Innym ważnym zagadnieniem we współczesnej heraldyce samorządowej Polski, to przedstawienie osób świętych w całej ich plastycznie rozbudowanej postaci. Bardzo przydatnym rozwiązaniem tego problemu jest wykorzystywanie ich atrybutów, czyli symbolicznych detali identyfikujących. Dlatego na przykład w prezentowanym projekcie herbu Olsztyna, widzimy tylko najważniejsze atrybuty św. Jakuba Starszego, apostoła. Na błękitnym polu tarczy został umieszczony biały pielgrzymi

¹⁶¹ E.J. Jones, *Medieval heraldry...*, s. 221-253.

kapelusz z umieszczoną na nim żółtą muszlą, pod którym znajduje się żółty krzyż, skrzyżowany z żółtą laską (z zawieszoną na nim żółtą muszlą), na kształt krzyża św. Andrzeja. Takie przedstawienie z ikonograficznego punktu widzenia, jest syntezą wyobrażenia osoby św. Jakuba, a zarazem pozwala uniknąć dowolności w jego przedstawieniu. Zwłaszcza, że w obecnym herbie Olsztyna laska i muszla, które św. Jakub trzyma w obu rękach, są ważniejsze i mają bardziej uniwersalną wymowę od jego postaci, którą widzimy na dwóch najstarszych pieczęciach tego miasta. Trzeba pamiętać, że postać św. Jakuba identyfikuje się głównie poprzez jego atrybuty, podobnie jak innych świętych, m.in. atrybuty św. Barbary patronki górników w projekcie herbu Katowic.

W każdym indywidualnym przypadku trzeba pamiętać, że profesjonalna kompozycja heraldyczna to logicznie skonstruowana całość, złożona z różnorodnych składników pojęciowych. Herb to nie tylko kompozycja ikonograficzna, której wymowa ogranicza się do tradycyjnej prezentacji abstrakcyjnego znaku dziedzicznego. Nie jest to również typowe dzieło sztuki, oparte na talencie plastycznym i historycznej samowiedzy artysty. W każdym przypadku herb, tak jak w średniowieczu, powinien pozostać uniwersalnym znakiem rozpoznawczym, będąc najbardziej syntetyczną formą plastycznego obrazowania skomplikowanych procesów społecznych. Herb to specyficzny konglomerat składników identyfikujących idee, społeczności lokalne i pojedynczych ludzi.

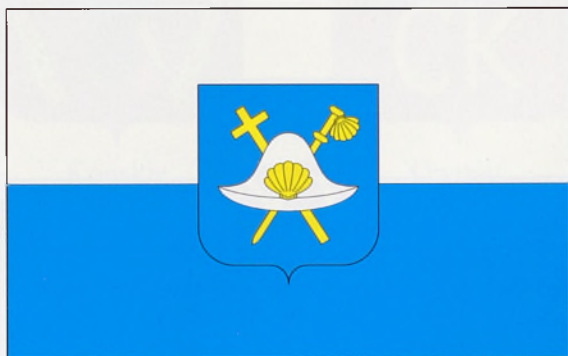
DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI STOLICY KRAJU WARSZAWY - KONSTRUKCJE

Herb oraz flaga miasta stołecznego Warszawy (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI OLSZTYNA - KONSTRUKCJE

Herb oraz flaga miasta Olsztyna (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI KIELC - KONSTRUKCJE

Herb i flaga miasta wojewódzkiego Kielce (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW MIAST
 WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY
 Herby miast powiatowych województwa świętokrzyskiego
 (kontur godeł herbu włosowy, kontur tarczy 0,2 mm)

Busko-Zdrój

Jędrzejów

Kazimierza Wielka

Kielce

Końskie

Opatów

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW MIAST
 WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY
 Herby miast powiatowych województwa świętokrzyskiego
 (kontur godeł herbu włosowy, kontur tarczy 0,2 mm)

Ostrowiec Świętokrzyski

Pińczów

Skarżysko-Kamienna

Starachowice

Staszów

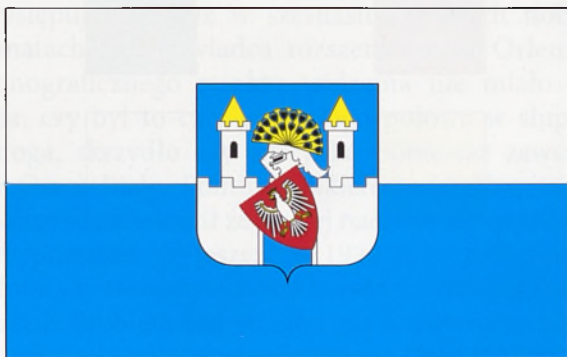

Włoszczowa

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI SANDOMIERZA - PROJEKTY

Herb i flaga miasta Sandomierza (kontur godeł herbu i flagi
włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

SKALA BARW HERBÓW I FLAG MIAST WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO - PROJEKTY

Kolorystyka herbów:

Kolor czarny - CMYK: 0, 0, 0, 100 (linie konturowe)

Kolor czerwony - CMYK: 0, 100, 100, 0

Kolor żółty - CMYK: 0, 0, 100, 0

Kolor niebieski - CMYK: 100, 0, 0, 0

Kolor zielony - CMYK: 100, 0, 100, 0

Kolor biały - CMYK: 0, 0, 0, 0

Rozdział VIII
**Herby i flagi województw
obowiązujące obecnie oraz ich nowe projekty**

Podstawę dla projektów herbów wojewódzkich stanowi herb państwa polskiego, czyli ukoronowany Orzeł Biały. Został on umieszczony na tarczach wszystkich istniejących obecnie w Polsce województw. Jego występowanie w tych herbach wskazuje, że województwo znajduje się na obszarze państwa polskiego oraz symbolizuje niepodzielność i jedność jego terytorium. Jest on połączony z godłami reprezentującymi określone województwa, tworząc ich własne herby. Orzeł Biały na czerwonym polu, zajmuje na tarczy podzielonej w pas pole od głowicy tarczy. Według zasady *pars pro toto* (część za całość), która występuje również w szesnastowiecznych nobilitacjach i indygenatach, kiedy władca rozszerzał herb Orłem Białym, to z ikonograficznego punktu widzenia nie miało istotnego znaczenia, czy był to cały orzeł, jego połowa w słup lub pas, głowa, noga, skrzydło czy skrzydła, ponieważ zawsze był to ten sam Orzeł Biały. Pomimo takich podziałów, uszczerbień i modyfikacji nic nie tracił ze swojej nadrzędnej symboliki. Trzeba tu przypomnieć, że jeszcze w 1928 roku próbowano stworzyć podobną syntezę wyobrażeń heraldycznych dla ówczesnych województw. Problem ten starano się wtedy rozwiązać, umieszczając całą sylwetkę ukoronowanego Orła Białego na czerwonym polu tarczy, nad tarczą każdego z województw (z umieszczoną wokół niej jego nazwą).

W przypadku współczesnych herbów województw ich dotychczas używane godła, tam gdzie to było możliwe zostały

zachowane. W ten sposób godła te nawiązują do historycznych herbów ziem i województw, połączonych na jednej podzielonej w pas tarczy z Orłem Białym. Stąd w projektach herbów dla województwa małopolskiego i wielkopolskiego, które obecnie posiadają swoje historyczne godło Orła Białego, widzimy je umieszczone od podstawy tarczy, a od jej głowicy państwowego Orła Białego (według zasady *pars pro toto*). Natomiast w województwach lubuskim i mazowieckim orzeł ten został połączony z ich historycznymi godłami, orłem brandenburskim i smokiem, które są umieszczone od podstawy tarczy. Z kolei w województwach pomorskim i zachodniopomorskim widzimy wspiętego gryfa, zwróconego w prawą heraldyczną stronę tarczy, a od głowic ich tarcz państwowego Orła Białego.

Herb województwa podlaskiego też ma u góry tarczy państwowego orła, zaś od jej podstawy rękę zbrojną z uniesionym do cięcia mieczem, wychodzącą z obłoku, czyli herb Pogon Polska, reprezentującą tę samą zasadę *pars pro toto*, czyli część Pogoni Litewskiej (będącej obecnie godłem w herbie państwa litewskiego). W polskiej heraldyce samorządowej, rycerz na koniu z uniesionym do cięcia mieczem i tarczą z podwójnym krzyżem patriarchalnym, powinien występować tylko w ściśle uzasadnionych historycznie herbach powiatów i miast (w tym między innymi w herbie Puław czy Siedlec).

Herb województwa łódzkiego również posiada od głowicy tarczy państwowego orła, zaś od jej podstawy widzimy herb ziemi łęczyckiej, czyli ukoronowanego Orła Białego na czerwonym polu, połączonego z ukoronowanym czerwonym lwem na białym polu, ponieważ na jej obszarze znajduje się miasto Łódź, stolica województwa. W powiatach województwa łódzkiego ich godło powinien reprezentować czerwony lew. Podobny schemat widnieje w herbie województwa kujawsko-pomorskiego. Od głowicy tarczy prezentuje on państwowego Orła Białego, a od podstawy herb Kujaw, czyli ukoronowanego czerwonego orła na żółtym polu, połączonego z czarnym ukoronowanym lwem

na żółtym polu, podzielonej w pas i słup na trzy pola tarczy. W projekcie obecnego herbu tego województwa należy pozostawić historyczne żółte pole tarczy, a nie jak w obecnie obowiązującym herbie województwa kujawsko-pomorskiego, białe. Ten ostatni kolor został wprowadzony do herbu województwa, żeby podkreślić, że w jego obecnych granicach administracyjnych znajdują się ziemia chełmińska i michałowska, będące w XV-XVIII wieku częścią Prus Królewskich, których godło, czarny orzeł z koroną na szyi i ręką zbrojną z mieczem wychodzącą z obłoku, znajdowało się na białym polu tarczy.

W województwie podkarpackim widzimy od głowicy tarczy państwowego Orła Białego, a od jej podstawy ukoronowanego żółtego lwa, czyli historyczny herb ziemi i województwa lwowskiego, ponieważ na jego obszarze znajduje się Rzeszów stolica obecnego województwa. Również jedenaście dzisiejszych powiatów na terenie tego województwa to w czasach pierwszej Rzeczypospolitej obszar należący do województwa lwowskiego. Dlatego został on umieszczony w prawym heraldycznym polu od podstawy tarczy, podzielonej w pas i słup na trzy pola. W lewym heraldycznym polu od podstawy tarczy, widzimy ukoronowanego gryfa ziemi bełskiej. Historyczne herby znajdują się też w województwach: dolnośląskim, opolskim, śląskim i lubelskim. Pierwszy z nich to połączenie Orła Białego od głowicy tarczy z historycznym orłem dolnośląskim od jej podstawy. Natomiast w drugim (opolskim) i trzecim (śląskim), widzimy państwowego orła od głowicy tarczy, z żółtym orłem śląskim od jej podstawy. Różnią się one tylko koroną umieszczoną na głowie opolskiego orła.

Można się zastanowić, czy w projekcie herbu dla województwa lubelskiego pod państwowym orłem, nie umieścić w prawym heraldycznym polu podzielonej w pas i słup na trzy pola tarczy, w prawym heraldycznym polu od jej podstawy, białego wspiętego (w skok) jelenia z żółtą koroną na szyi w czerwonym polu. Natomiast z lewej heraldycznej strony od podstawy tarczy, historyczny herb województwa sandomierskiego z przeło-

mu XIV i XV wieku, żeby podkreślić, że do 1474 roku województwo lubelskie było częścią województwa sandomierskiego. Herb tego ostatniego województwa widzimy również w herbie województwa świętokrzyskiego, spadkobiercy dawnego województwa sandomierskiego. Został on umieszczony w lewym polu od podstawy podzielonej w pas i słup na trzy pola Tarczy. W prawym heraldycznym polu w herbie tego województwa, znajduje się żółty podwójny krzyż patriarchalny w błękitnym polu, symbolizujący województwo świętokrzyskie. Godła te są połączone z państwowym orłem od głowicy tarczy.

Z kolei województwo warmińsko-mazurskie reprezentują pod państwowym Orłem Białym, historyczne herby biskupstwa warmińskiego i Prus Książęcych, umieszczone od podstawy podzielonej również w pas i słup na trzy pola tarczy. Z prawej heraldycznej strony od jej podstawy, został umieszczony historyczny herb Prus Książęcych (czarny orzeł z literą S na piersi i koroną na szyi) na białym polu (obecnie jest ono czerwone), który będzie reprezentował województwo w jego powiatach, ponieważ obecnie czternaście z nich znajdowało się na jego obszarze w XV-XVIII wieku. Natomiast w lewym heraldycznym polu znajduje się herb biskupstwa warmińskiego, gdyż na terenie obecnego województwa znajduje się Olsztyn i trzy jego powiaty z XV-XVIII wieku.

Podobnie jak w przypadku omawianych herbów, należy również przyjąć jeden wzór płata flagi dla wszystkich województw. Widzimy go na zamieszczonych projektach flagi państwowej i województwa świętokrzyskiego. Proponowana flaga jest kolorystyczno-tautologiczna i składa się z prostokąta (jak polska flaga państwowa) o stosunku boków 5:8 (stosunek długości do szerokości), podzielonej w słup na trzy pionowe pasy. Dwa boczne zajmują 1/4 płata flagi każdy, a środkowy 2/4 płata flagi. Pasy boczne są w kolorze czerwonym, a pas środkowy w kolorze białym, czyli nawiązują do barw herbu państwowego (ukoronowanego Orła Białego na czerwonym polu). Kolejność barw nie jest przypadkowa, gdyż boczne pasy nawiązują

do koloru pola tarczy, który w średniowieczu był najważniejszy, a środkowy do koloru jego godła. Na białym środkowym pasie flagi znajduje się herb własny województwa, wskazujący na jej terytorialną przynależność.

Herb państwa jest jego najważniejszym elementem, gdyż wspólnie z herbami prowincji, ziem i powiatów w XIV-XVIII wieku symbolizował terytorium państwa. W jego administracyjnych granicach znajdują swoje miejsce polskie herby ziemskie konstytuujące państwo. Wskazywały też na autonomię poszczególnych terytoriów i ich odrębności. Historyczne herby ziemskie Królestwa Polskiego, symbolizowały w ten sposób państwo w całym jego geopolitycznym kształcie. Była to struktura nadrzędna, a herby ziemskie prowincji, województw, ziem i powiatów – jednostkami administracyjnymi państwa z ich własnymi samorządami i hierarchią urzędów.

Jak wiadomo herby ziemskie ostatecznie ukształtowały się w Polsce za panowania Kazimierza Wielkiego w połowie XIV wieku, po przewyciężeniu rozdrobnienia dzielnicowego. Król dążąc do centralizacji państwa stworzył nową konstrukcję polityczno-prawną *Corona Regni Poloniae* (Korona Królestwa Polskiego), jako symbol państwa. Dotyczyła ona wszystkich ziem, nad którymi panował Kazimierz Wielki, a także ziem historycznych i etnicznie polskich, do których władca Polski rościł sobie prawo. Jak podkreślił to Stefan Krzysztof Kuczyński *Corona Regni opierała się na zasadach pełnej suwerenności króla i Królestwa oraz niezbywalności terytorium państwa, symbolizowanego przez Orła Białego w koronie*¹⁶². Stąd zespół polskich herbów ziemskich, które powstały w połowie XIV wieku z Orłem Białym jako najważniejszym godłem, podkreślał jedność państwa, które po 1138 roku uporało się z okresem rozbitcia na dzielnice.

Do ponownego zjednoczenia państwa polskiego doszło w 1918 roku, po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Jego

¹⁶² S.K. Kuczyński, *Polskie herby...*, s. 5.

prezydent Ignacy Mościcki wspólnie z marszałkiem Józefem Piłsudskim nawiązali niejako do czasów Kazimierza Wielkiego, gdy w 1927 roku w rozporządzeniu zalecili stworzenie nowych herbów dla województw, uwzględniających w ich ikonografii Orła Białego, żeby podkreślić jak w XIV wieku, że państwo polskie uporało się z okresem rozbicia i odzyskało po stu dwudziestu trzech latach niepodległość¹⁶³. Nawiązując obecnie do tej koncepcji, w związku z przypadającym w 2018 roku jubileuszem stu lat od odzyskania niepodległości, starałem się stworzyć jednolity system herbów wojewódzkich, który przypominałby naszą wspólnotę, jako społeczność zamieszkującą od wieków polskie ziemie.

Według słów Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego naukowe uporządkowanie polskiej heraldyki samorządowej pozwoli na *pogłębienie znajomości dziejów państwa, jak i społeczeństwa skupionego wokół ich symboli*¹⁶⁴. W obecnych projektach herbów godło Polski Orzeł Biały, a także historyczne herby ziem i województw, występują razem na jednej tarczy. Po 1999 roku podjęte zostały próby nawiązania do takiej koncepcji, w odniesieniu do historycznych herbów ziem i województw. Powstawały one w latach 1997-2012 spontanicznie, ale nie udało się dla nich stworzyć jednego wspólnego systemu ikonograficznego, który powinien respektować zasady wywodzące się z żywej heraldyki średniowiecznej. Obecnie prezentowane projekty herbów województw spełniają te kryteria i po raz pierwszy tworzą jeden spójny system wyobrażeń, oparty na wiedzy historycznej i polskich tradycjach.

¹⁶³ Dz.U. RP, 1927, nr 115, poz. 980, art. 4: *Dla wszystkich władz i urzędów samorządowych ustanawia się oznaki, złożone z herbu państwowego, z herbu województwa, do którego należą, i z napisu odpowiadającego ich nazwie. ... Miastom, odznaczonym orderem, oraz województwom nadaje herby Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, ...*

¹⁶⁷ S. K. Kuczyński, *Polskie herby...*, s. 8.

Pamiętać należy, że ikonografia to nauka pomocnicza sztuki, zatem i oblicze ikonografii heraldycznej zmieniało się przez wieki razem z gustami twórców i odbiorców. Choć średniowiecze było kolebką heraldyki europejskiej i wówczas zdefiniowane zostały jej kardynalne podstawy pojęciowe, to przecież i kolejne epoki odciskały na niej swoje estetyczne piętno. Manier-y i gusta stylistyczne sprawiały, że coraz częściej pierwotna plastyczna synteza wyobrażeń symbolicznych zastępowana była landszaftami, gdzie forma kompozycji plastycznych przeważała nad treścią. Tak rzecz się miała między innymi w okresie renesansu, manieryzmu, czy baroku. Herby rysowano i malowano z przesadną troską o ich dekoracyjność. Te, które powstawały w okresie „papierowej heraldyki”, coraz mniej miały wspólnego z regułami i zasadami tworzenia heraldyki średniowiecznej.

W wieku XIX nastąpiło przyspieszenie destrukcji fundamentalnych zasad heraldycznych, do czego przyczyniła się w dużej mierze Heroldia Petersburska. Nie lepiej wygląda obecnie polska heraldyka samorządowa. Trzeba jednak zaznaczyć, że w polskiej heraldyce od XIV do XX wieku, w przedstawieniach ikonograficznych ziem i województw, treść i forma ich historycznych godła była zachowywana. We współczesnej heraldyce samorządowej spotykamy do dziś godła, które powstawały w średniowieczu.

Zaprezentowany tu ikonograficzny system polskiej heraldyki samorządowej, to uporządkowany, symboliczny obraz państwa złożonego z województw, powiatów, gmin i miast. Ponownie opracowane herby wymienionych jednostek samorządowych, pokazują wyraźne cechy ich odrębności, ale składają się zarazem na jednorodną i kompleksową strukturę heraldyki samorządowej Polski. Prezentowany tu system zbudowałem od podstaw na zasadach obowiązujących w średniowieczu, które w połowie XIV wieku opisał prawnik Bartolus z Saxoferato w swoim traktacie *De insignis et armis tractatus* (Traktat o godłach i tarczach herbowych). Przedstawił on również

zalecenia dotyczące barw, godeł ożywionych i nieożywionych, a także podał wskazówki, jak mają one być umieszczone na tarczach herbowych. Podkreślił też szczególną rolę władcy w nadawaniu herbów¹⁶⁵.

Nie można, tak jak ma to niekiedy miejsce w obecnie obowiązujących herbach polskich województw, przedstawiać dowolne wzory ikonograficzne godeł i tarcz herbowych, często bez znajomości podstawowych źródeł historycznych, decydujących o ich formie, treści i kształcie. Niestety w wielu obecnych herbach województw, widzimy obok siebie przedstawienia ikonograficzne godeł i tarcz herbowych z różnorodnych epok historycznych, różniących się jedynie stylizacją godła. Bardzo dobrze widać ten problem na przykładzie herbów województw wielkopolskiego i mazowieckiego, które mają identyczne herby, czyli Orła Białego bez korony, zwróconego w prawą heraldyczną stronę na czerwonym polu tarczy. Wzór orła wielkopolskiego pochodzi ze średniowiecza, a mazowieckiego z epoki nowożytnej.

Orzeł tego ostatniego województwa ma identyczny średniowieczny rodowód. Dla odróżnienia obu kompozycji, wprowadzono na tarczę herbu województwa mazowieckiego orła z epoki nowożytnej. Z heraldycznego punktu widzenia ta zmiana kształtu nie ma praktycznego znaczenia, ponieważ jest to nadal Orzeł Biały bez korony na czerwonym polu tarczy. Różnica byłaby dopiero wtedy, gdyby zmieniono barwę pola tarczy, barwę orła, lub obrócono jego głowę w lewą heraldyczną stronę, ewentualnie wprowadzono by na tarczę dodatkowy element (na przykład berło w szponach ptaka).

Podobnie postąpiono w okresie międzywojennym podczas prac nad projektami herbów województw. W 1928 roku zaproponowano dla województwa poznańskiego Orła Białego bez korony z pieczęci Przemysła II (XIII wiek), jak obecnie w her-

¹⁶⁵ E. J. Jones, *Medieval heraldry...*, s. 221-152.

bie województwa wielkopolskiego, a dla województwa warszawskiego identyczne godło, tylko wzór Orła Białego miał pochodzić z czasów Zygmunta III (XVII wiek). Komentując ten wybór w pracy z 1985 roku Stefan Krzysztof Kuczyński i Leszek Pudłowski słusznie napisali, że *dzisiaj nie akceptuje się także herbów o identycznym przedstawieniu różniących się jedynie stylizacją godła*¹⁶⁶. Dlatego pozostawić można w niezminionej postaci te dwa średniowieczne herby tylko wówczas, gdy na przykład głowę orła wielkopolskiego zwrócimy w lewą heraldyczną stronę, jak zaproponowano to już przed wiekami w drzeworycie sejmowym *Statutu* Jana Łaskiego z 1506 roku¹⁶⁷.

Również w herbie województwa małopolskiego, który jest identyczny z herbem państwa polskiego, należy umieścić średniowiecznego orła i obrócić jego głowę w lewą heraldyczną stronę, jak to widzimy w *Statucie* Jana Łaskiego. Ponieważ orły z księstw opolskiego i raciborskiego nawiązywały w średniowieczu do wzorów ikonograficznych orła polskiego, ich przedstawienia powinny nawiązywać do tego średniowiecznego Orła Białego. Różnica pomiędzy orłem w województwach śląskim i opolskim dotyczyć by mogła jedynie korony, którą posiada na głowie orzeł opolski. Identycznie należy postąpić w przypadku województw pomorskiego i zachodniopomorskiego, które powinien prezentować jeden wzór średniowiecznego gryfa. Najbardziej reprezentacyjny jego wizerunek został przedstawiony w *Banderia Prutenorum*, czyli opisie chorągwi zdobytych na Zakonie Krzyżackim w bitwie pod Grunwaldem w 1410 roku¹⁶⁸, który posłużył i mnie za wzór dla kompozycji średniowiecznego gryfa. W tej pracy znajdują się przedstawienia godeł ikonograficznych, których wzory opracowałem z myślą o herbach współczesnych polskich województw: orzeł dolnośląski i brandenburski, baranek, jelen, lew, gdy chodzi

¹⁶⁶ S.K. Kuczyński, L. Pudłowski, *Udział archiwów...*, s. 105.

¹⁶⁷ AGAD, dok. perg., sygn. 5632.

¹⁶⁸ *Jana Długosza Banderia Prutenorum...*, s. 226.

o godła ożywione, a także wzory godeł nieożywionych, między innymi korona i gwiazdy. Zgodnie ze średniowieczną tradycją heraldyczną godła ożywione w postaci zwierząt, muszą mieć widoczne języki. Trzeba też pamiętać o podziałach tarczy, której kształt powinien być wspólny dla wszystkich herbów województw.

W herbach województw: łódzkiego, kujawsko-pomorskiego i podkarpackiego, należy wprowadzić podziały tarczy w słupek i pas, tak jak to ma miejsce w herbach województw świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego. Występujące w herbach współczesnych województw historyczne herby ziem i województw, muszą nawiązywać do ich ikonograficznych przedstawień i barw znanych od średniowiecza. Dlatego w herbie województwa warmińsko-mazurskiego orzeł Prus Książęcych musi zostać umieszczony na białym, a nie czerwonym polu. W herbie województwa kujawsko-pomorskiego orzeł i lew powinny znajdować się na żółtym polu podzielonej w pas i słupek na trzy pola tarczy, ponieważ takie pole występuje w *Klejnotach* przypisywanych Janowi Długoszowi. Podobnie w województwie łódzkim w herbie ziemi łęczyckiej czerwony lew powinien znajdować się na białym, zaś w ziemi sieradzkiej biały lew na czerwonym, a nie na żółtych polach. Natomiast w herbie województwa świętokrzyskiego należy umieścić trzy żółte belki (pasy) na czerwonym polu, w trzecim heraldycznym polu od podstawy tarczy, zgodnie z ich średniowieczną kolorystyką¹⁶⁹, a w czwartym polu gwiazd powinno być dziewięć, a nie jak obecnie osiem. Ponieważ heraldyka to przede wszystkim barwa, należy we wszystkich herbach województw wprowadzić jednakowe nasycenie ich kolorów. Identyczne zasady dotyczą konturów tarcz i godeł, gdyż obecnie panuje w tym względzie całkowita dowolność.

¹⁶⁹ J. Michta, *Herb ziemi sandomierskiej...*

W herbie województwa warmińsko-mazurskiego inaczej niż dotąd trzeba prawidłowo ustawić występujące w nim godła, a Orła Białego umieścić od głowicy tarczy podzielonej w pas i słup, według zasady *pars pro toto* (część za całość). W tym przypadku jest on ważny również z tego powodu, że pokazuje, jak należało umieścić godło państwa polskiego w projektach herbów województw w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W 1928 roku nie pamiętano o tej możliwości i jednolity wzór wizerunku całego Orła Białego planowano umieścić na czerwonym polu tarczy, ponad tarczami poszczególnych herbów województw. Ewentualnie wprowadzić podział orła w słup, jak to widzimy w obecnie używanym herbie województwa lubuskiego, gdzie orzeł znajduje się w prawym heraldycznym polu podzielonej w słup na dwa pola tarczy. Autor tego projektu nawiązał do historycznych godeł zaczerpniętych z herbów ziem i województw: krakowskiego i sandomierskiego (orzeł i gwiazdy), żeby podkreślić, że do połowy XIII wieku ziemia lubuska wchodziła w skład państwa polskiego. Nawiązał w ten sposób pośrednio do intencji rozporządzenia marszałka Józefa Piłsudskiego i prezydenta Ignacego Mościckiego z 1927 (i ponownie z 1930 roku), żeby w herbie każdego województwa znajdował się Orzeł Biały.

Moje projekty herbów województw realizują ten właśnie postulat, z tą różnicą, że orzeł został umieszczony od głowicy podzielonej w pas i słup tarczy. Dzięki temu wszystkie historyczne godła, występujące w obecnych wyobrażeniach plastycznych województw, zostały zachowane.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBU I FLAGI
PAŃSTWOWEJ W SYSTEMIE HERALDYKI
SAMORZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Herb i flaga państwa polskiego (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG
WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMO-
RZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Herby polskich województw (kontur godeł herbu włosowy,
kontur tarczy 0,2 mm)

Warmińsko-Mazurskie

Śląskie

Zachodniopomorskie

Pomorskie

Opolskie

Dolnośląskie

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG
 WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMO-
 RZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Herby polskich województw (kontur gódeł herbu włosowy,
 kontur tarczy 0,2 mm)

Świętokrzyskie

Małopolskie

Mazowieckie

Lubuskie

Wielkopolskie

Podlaskie

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG
WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMO-
RZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Herby polskich województw (kontur gódeł herbu włosowy,
kontur tarczy 0,2 mm)

Łódzkie

Podkarpackie

Kujawsko-Pomorskie

Lubelskie

Świętokrzyskie

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA HERBÓW I FLAG WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMO- RZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Herb i flaga województwa świętokrzyskiego (kontur godeł herbu i flagi włosowy, kontur tarczy i flagi 0,2 mm)

SKALA BARW HERBÓW I FLAG WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI - KONSTRUKCJE

Kolorystyka herbów:

Kolor czarny - CMYK: 0, 0, 0, 100 (linie konturowe)

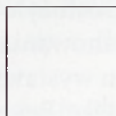
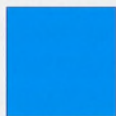
Kolor czerwony - CMYK: 0, 100, 100, 0

Kolor żółty - CMYK: 0, 0, 100, 0

Kolor niebieski - CMYK: 100, 0, 0, 0

Kolor zielony - CMYK: 100, 0, 100, 0

Kolor biały - CMYK: 0, 0, 0, 0

Zakończenie

Proponuję, aby opracowaniem herbów samorządowych zajmowało się kompetentne gremium naukowe, czyli Kapituła Heraldyczna (w konsultacji z przedstawicielami lokalnych samorządów). Nawiązując do tradycji przyjąć by należało, żeby herby województw (w tym województwa świętokrzyskiego), nadawane były przez Prezydenta (z jego podpisem, czyli – uwierzytelnieniem). Powinny one otrzymać formę dyplomów o wielkości 50 x 70 cm każdy. Nawiązywałyby w ten sposób do wystawianych w czasach pierwszej Rzeczypospolitej przywilejów nobilitacji i indygenatu. Przykładem rozmiarów takiego dokumentu, może być oryginał indygenatu dla Tytusa Liwiusza Boratyniego z 1658 roku, który ma wymiary 59 x 75 cm¹⁷⁰, ewentualnie nobilitacja Ostafiego Feckowicza z 1659 roku o wymiarach dyplomu 44 x 77,5 cm¹⁷¹, czyli wielkość B-2. Za wzór do opracowania dokumentów nadawania województwom herbów, posłużyła mi pierwsza karta przywileju nobilitacji z czasów panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Został on wystawiony w Warszawie 7 września 1769 roku dla Marka Ludwika Reverdila, doktora obojga praw, tajnego se-

¹⁷⁰ Zakład Nauk Pomocniczych UJ w Krakowie, oryg. perg., bez sygnatury – Tytus Liwiusz Boratyni otrzymał indygenat w Warszawie 30 sierpnia 1658 roku.

¹⁷¹ Muzeum Historyczne miasta Lwowa, Rynek 6, oryg. perg., bez sygnatury (ekspozycja stała) – Ostafi Feckowicz otrzymał nobilitację w Warszawie 30 maja 1659 roku.

kreতারza królewskiego i prefekta biblioteki królewskiej¹⁷². W tym dyplomie na kartuszu w miejsce osiemnastowiecznego wizerunku Orła Białego z czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego, został umieszczony heraldyczny (dwuwymiarowy) projekt średniowiecznego wizerunku Orła Białego¹⁷³, godła państwa polskiego na czerwonym polu.

W projekcie takiego urzędowego dokumentu, zachowana została również inwokacja, formuła rozpoczynająca dokument: *Na wieczną rzeczy pamiątkę*, tak jak została zapisana w przywileju nobilitacji z 1769 roku. W obecnym projekcie systemu heraldycznego powinna się znaleźć preambuła (jak to miało miejsce w przywilejach nobilitacji i indygenatu z czasów pierwszej Rzeczypospolitej):

PREZYDENT Rzeczypospolitej Polskiej w celu podtrzymania patriotyzmu w państwie i małych ojczyznach reprezentowanych przez lokalne samorządy i ich mieszkańców świadczącymi o ich historycznej, społecznej i gospodarczej tożsamości oraz zgodnie z ustawą o powołaniu Kapituły Heraldycznej przy Prezydencie, nadaje HERB województwu świętokrzyskiemu w Warszawie, w dniu 11 listopada 2018 roku, zatwierdzony przez KAPITUŁĘ Heraldyczną przy Prezydencie, której zadaniem jest ujednoczenie, uporządkowanie i wprowadzenie spójnego systemu heraldyki samorządowej Polski. Przyjęty przez sejmik herb województwa, wskazuje na jego przynależność do Państwa Polskiego, a zarazem stanowi historyczną szansę podzielenia się z Europą bogatymi tradycjami polskiej heraldyki regionalnej.

Herb ten nawiązuje swoją genezą do tradycji historycznej i heraldycznej: czyli widzimy na podzielonej w pas i słup na trzy pola tarczy, od jej głowicy w czerwonym polu Orła Białego reprezentującego Państwo Polskie, a w prawym heraldycznym błękitnym polu od podstawy tarczy żółty krzyż patriarchalny re-

¹⁷² Oryginał pergaminowy w rękach prywatnych w Polsce.

¹⁷³ J. Michta, *Średniowieczny i współczesny...*

prezentujący województwo świętokrzyskie, a w lewym heraldycznym podzielonym w słup polu herb województwa sandomierskiego, czyli prawym heraldycznym czerwonym polu trzy żółte pasy, a w lewym błękitnym dziewięć żółtych gwiazd ustawionych: 2, 2, 2, 2, 1, którym odtąd obecne województwo świętokrzyskie ma się posługiwać zgodnie z prawem w celu jego promocji, wykorzystując wizerunek i symbolikę otrzymanego herbu przedstawionego w tym dokumencie. Jego wyobrażenie należy też umieścić na fladze, sztandarze i pieczęci województwa świętokrzyskiego, w celu podkreślenia, że są to również jego symbole i insygnia. Stanowią one bowiem wartości niematerialne konkretnych jednostek reaktywowanego w 1990 roku samorządu terytorialnego¹⁷⁴.

Tekst i herb otacza ramka, której wzór pochodzi z przywileju Marka Reverdila z 1769 roku. W otoku proponowanego dyplomu z nadaniem herbu danego województwa, zostały umieszczone wszystkie pozostałe herby województw w liczbie piętnastu, co jest widocznym wyrazem jedności i integralności obszaru Rzeczypospolitej. Poszczególne tarcze są tu połączone ornamentem łączącym historyczne herby ziemskie, tak jak otaczające portret króla Zygmunta I z 1547 roku¹⁷⁵.

Prezentowane tutaj opracowanie jest syntezą naukowych ustaleń dotyczących polskiej heraldyki i symboliki samorządowej. Ten tekst poświęcony herbowi województwa świętokrzyskiego, został oparty na źródłach archiwalnych, ikonograficznych i sfragistycznych. Przedstawiony projekt badawczy, stanowi również bezpośrednią kontynuację procesu zapoczątkowanego w okresie międzywojennym, dotyczącego porządkowania polskiej heraldyki samorządowej.

¹⁷⁴ J. Michta, *Teka samorządowa z herbami miast i województw. Tablice*, Kielce 2017.

¹⁷⁵ S. K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie...*, s. 144, il. 138.

DLA POMYŚLNOŚCI RZECZYPOSPOLITEJ

W BIEŻĄCĄ KROK PAMIĘTKI

PREZYDENT Rzeczypospolitej Polskiej w celu podtrzymania patriotyzmu w państwie i małych ojczyznach reprezentowanych przez lokalne samorządy i ich mieszkańców świadczącymi o ich historycznej, społecznej i gospodarczej tożsamości oraz zgodnie z ustawą o powołaniu Kapituły Heraldycznej przy Prezydencie, nadaje HERB województwu świętokrzyskiemu w Warszawie, w dniu 11 listopada 2018 roku, zatwierdzony przez KAPITULĘ Heraldyczną przy Prezydencie, której zadaniem jest ujednolicenie, upowszechnianie i wprowadzenie spójnego systemu heraldyki samorządowej Polski. Przyjęty przez sejmik herb województwa, wskazuje na jego przynależność do Państwa Polskiego, a zarazem stanowi historyczną szansę podzielenia się z Europą bogatymi tradycjami polskiej heraldyki regionalnej.

Herb ten nawiązuje historycznej i heraldycznie podzielonej w pas i słup jej głowicy w czerwono-reprezentującego Państwa heraldycznym stawy tarczy złoty krzyż łaciński w województwo w herb heraldycznym złoty pasy, a w lewym złoty gwiazd ustawioną obecnie województwo ma się ponownie.

Herb ten nawiązuje historycznej i heraldycznie podzielonej w pas i słup jej głowicy w czerwono-reprezentującego Państwa heraldycznym stawy tarczy złoty krzyż łaciński w województwo w herb heraldycznym złoty pasy, a w lewym złoty gwiazd ustawioną obecnie województwo ma się ponownie.

Przewodniczący Kapituły Heraldycznej

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

swoją gerę do tradycji cnej, czyli widzimy na na trzy pola tarczy od nym polu. Orle Białego stwo Polskie, a w prablikiym polu od pod-patriarchalnym reprezent-swiętokrzyskie, a w le-dzielnym w słup polu domierskiego, czyli pra-czerwonym polu trzy błękitnym dziewięć nych: 2,2,2,1, którym wództwo świętokrzy-zgodnie z prawem w ce-lu jego promocji, wykorzystując wizerunek i symbolikę czynnego herbu przed-stawionego w tym dokumencie. Jego wyobrażenie należy też umieścić na fladze, sztandarze i płacizce województwa świętokrzyskiego, w celu podkreślenia, że są to również jego symbole i insygnia. Starosław one bowiem wartości niematerialne konkretnych jednostek reaktywowanego w 1990 roku samorządu terytorialnego.

Anons serii wydawniczej dotyczącej herbów szesnastu polskich województw

Prezentowany tom otwiera serię poświęconą herbom wszystkich szesnastu województw na terenie państwa polskiego, które powstały w wyniku podziału administracyjnego w dniu 1 stycznia 1999 roku. Jej celem jest uporządkowanie herbów województw na wzór prawideł żywej średniowiecznej heraldyki, a także ich połączenia na jednej tarczy z Orłem Białym, godłem państwa polskiego. Jak wyżej była o tym mowa, jest to realizacja testamentu marszałka Józefa Piłsudskiego i prezydenta Ignacego Mościckiego, zapisanego w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” w 1927 i 1930 roku. Jego realizacja mogła mieć miejsce w dniu 11 listopada 2018 roku, w stulecie odzyskania przez Polskę niepodległości, po stu dwudziestu trzech latach rozbiorów. Drugim bardzo dobrym terminem do realizacji testamentu marszałka i prezydenta to 2019 rok, ponieważ samorzady (w tym województwa), będą obchodzić dwuziestolecie swojego powstania, w wyniku podziału administracyjnego kraju w 1999 roku. Trzecim jest 2021 rok, stulecie uchwalenia Konstytucji Marcowej.

Stąd moja inicjatywa wydania drukiem monografii herbów wszystkich szesnastu obecnie istniejących w Polsce województw. Stanowią one zamknięty system, mający na celu realizację projektu, do którego nie doszło w okresie międzywojennym, w wyniku wybuchu drugiej wojny światowej. Stan badań nad omawianymi herbami województw jest zaawansowany, co dokumentują, prezentowane okładki każdego z nich. Podkreślić należy, że te poszczególne publikacje wspólnie tworzą zintegrowany system dopełniających się analogicznych informacji. Cała seria wydawnicza zaprojektowana została na kształt formularza badawczego, służącego do ukazania wielowiekowego oblicza polskiej heraldyki ziemskiej i samorządowej.

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA OKŁADEK HERBÓW WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI - SERIA

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA OKŁADEK HERBÓW WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI - SERIA

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2019

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2020

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2020

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA OKŁADEK HERBÓW WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI - SERIA

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERR"

Kielce 2020

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERR"

Kielce 2020

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERR"

Kielce 2020

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERR"

Kielce 2020

DOKUMENTACJA PLASTYCZNA OKŁADEK HERBÓW WOJEWÓDZTW W SYSTEMIE HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI - SERIA

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2021

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2021

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2021

Jerzy Michta

HERB WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO
W SYSTEMIE
HERALDYKI SAMORZĄDOWEJ POLSKI

Wydawnictwo

"HERB"

Kielce 2021

Zusammenfassung

Das von mir erarbeitete Wappen der Świętokrzyski Woiwodschaft (Woiwodschaft Heiligkreuz), die am 1. Januar 1999 entstanden ist, knüpft an die historische Tradition der Region sowie an die Landeswappenkunde der einzelnen lokalen Güter aus dem Zeitraum der Ersten Republik Polen (vom 14. bis zum 16. Jahrhundert) an. Auf der anderen Seite bezieht sich die Darstellung des vorliegenden Woiwodschaftswappens zugleich auf die Tatsache der Wiedererlangung der staatlichen Unabhängigkeit durch Polen im Jahre 1918. In der dargebotenen Veröffentlichung wird deren bildgraphische Übertragung (gemäß Ikonographie) präsentiert und erläutert. Es sei eine bis heute kaum erfüllte Botschaft, die uns von der Regierung und der staatlichen Repräsentanz der Zweiten Republik Polen überlassen worden ist und somit auch deutlich das sog. politische Testament des Marschalls Józef Piłsudski sowie des damaligen Präsidenten Ignacy Mościcki, das erfüllt werden sollte. Die Angelegenheit ist vom höchsten geschichtlich begründeten Rang und betrifft sowohl die Regulierung als auch die Beibringung der nationalen Symbolik samt der polnischen Staatsheraldik zum Gemeingebrauch im professionellen Wirkungssystem in Zukunft.

In der im Gesetzblatt der Republik Polen/Dziennik Ustaw Rzeczpospolitej Polskiej/ veröffentlichten Verordnung vom 13. Dezember 1927 betreffs Hoheitszeichen, Wappenschilder, Wappen, Staatsfarben, Orden, Abzeichnungen, Fahnen und Banner sowie Staatsiegel kann man somit lesen: An alle Staatsmächte, staatliche Einrichtungen und Behörden, Selbstverwaltungsorgane und dergleichen Institutionen, hiermit werden Abzeichen, bestehend aus dem Staatswappen, dem Woiwodschaftswappen, deren es gehört, sowie aus der seinem Namen entsprechenden Beschreibung, verordnet und festgelegt.

Der oben genannte Eintrag erschien erneut in der Verordnung des Präsidenten der Republik Polen am 24. November 1930. Laut Gesetz sollte in dem Wappen jeder Woiwodschaft das Wahrzeichen des polnischen Staates – Weißer Adler vorhanden sein, um die territoriale Zugehörigkeit und Bindung jener administrativen Verwaltungseinheiten zu unterstreichen. Bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkriegs gelang es jedoch nicht, einheitliche Wappen nach dem vorgegebenen Muster für alle damaligen Woiwodschaften zu erarbeiten, die doch in jener Zeit so wichtig für die polnische nationale Identität waren. Das kommende 100. Jubiläum der Unabhängigkeitserlangung am 11. November 2018 ist eine besondere Zeit, die uns einen Schritt weiterbringen sollte, damit das besagte Testament endlich in Erfüllung geht und dabei dazu beiträgt, den polnischen Staat (wie es Józef Piłsudski und Ignacy Mościcki vorhatten) mit Hilfe der vereinheitlichten Wappen für die einzelnen Woiwodschaften mit Weißem Adler vor deren Hintergrund zu integrieren.

In dem neuen Wappentwurf für die Świętokrzyski Woiwodschaft, dementsprechend auch ähnlich wie in den anderen von mir entworfenen Wappen für die sonstigen Woiwodschaften, wurde ins Wappenschild geschichtlicher Weißer Adler aus der Zeit der lebenden blühenden Heraldik hineingeschrieben, d. h. das Emblem vom Mittelalter (den historischen Wappenzeichen analog) und nicht seine aktuell geltende bildliche Darstellung eher der französischen Herkunft. Sie wurde vermeintlich 1927 von Zygmunt Kamiński dem Bild auf der Medaille für Ignacy Jan Paderewski nachgezeichnet, das von der Hand der Künstlerin Elise Beetz-Charpentier stammt.

Weißer Adler und die übrigen Emblemkennzeichen im Wappen der Świętokrzyski Woiwodschaft sind in einem spanischen Wappenschild mit einer Spitze vom 15. Jahrhundert enthalten. Eine solche Wappenschildform bezeichnete man auch als französische Schildgestalt der Neuzeit. Nach Ottfried Neubecker wurde sie auch (ihr Rand ist unmerklich abgerundet im Gegensatz zum echt spanischen Wappenschild) in dem Ungarn des 17. Jahrhunderts, in Frankreich, in den Niederlanden im 18. sowie im 19. Jahrhundert, in Spanien im 18. Jahrhundert und somit in Polen im 15. Jahrhundert genutzt. Das ermöglicht die beste Abbildung und Anordnung der restlichen Embleme auf dem Wappenplan, zumal das Schild in

Streifen und Säulen gleich nach zwei bis drei Feldern geteilt werden soll. Daher wurde es in den entsprechenden bestimmten Proportionen eingerichtet, in der Skala 1,1 zu 1,0 und dessen Konturen betragen 0,5 mm. Dagegen sind die Schildplanbreite und die darin eingebrachten Embleme 0,125 mm groß. In Wirklichkeit kommt die Linie doch nicht vor, also gibt es nicht so was wie die Linie oder die Gerade, denn sie ist eigentlich eine Art konventioneller Abbildung der farbigen Flächeabgrenzungen.

Das Emblem der Świątokrzyski Woiwodschaft wurde so entworfen, dass es sich auf das Vorbild vom Mittelalter direkt stützt (ähnlich sieht es auch mit den anderen Woiwodschaften aus). Man soll dabei beachten, dass es bei graphischen Abbildungen der Wappen ein Muster für belebtes und schon wieder eins für unbelebtes Emblem gibt. Sie werden entweder vergrößert oder aber verkleinert, je nachdem, was für eine Vorstellung dem kontextuellen Bezug zugrunde liegt, ob es sich um das Reinbringen des Löwen, des Adlers, des Greifens, des Hufeisens bzw. des Säbels etc. handelt. Die richtig konstruierten, nach einheitlichem Maß entworfenen und demnach skizzierten Embleme schließen eine jegliche freie Kreativität des Künstlers oder des Zeichners aus, die wiederum mit der mittelalterlichen Heraldik bzw. mit der lebenden Wappenkunde überhaupt nichts zu tun hat. Ein Beispiel für die richtige grafische Vorstellung, besser gesagt: Abbildung, sei das hier präsentierte Wappen der Świątokrzyski Woiwodschaft (und somit auch für die restlichen der sonstigen fünfzehn Woiwodschaften auf dem administrativen Gebiet Polens). Mit deren Bearbeitung sollte der am Amt des Polnischen Präsidenten ins Leben berufene Heraldikerehrenausschuss beschäftigt sein, der für deren bildgraphische Vorstellung und Vereinheitlichung zuständig sein dürfte.

Die Rolle des Präsidenten beim Verleihen der Wappen und Embleme sollte ohne Zweifel am wirksamsten und am wichtigsten sein, denn der vollzogene Beitritt Polens zur Europäischen Union sei doch die geschichtlich begründete Chance, die polnischen Traditionen und Sitten an die anderen Länder mit Stolz weiter zu vermitteln. Indem der polnische Präsident den einzelnen Einheiten der territorialen Verwaltung die unterzeichneten Wappenunterlagen aushändigt, wäre er zugleich der Fortsetzende der historischen Tradition der Ersten

Republik Polen seit 1795. Damals verlieh doch der regierende Herrscher die Wappenemblem. Er wäre geschichtlich gesehen auch der Repräsentant der Zweiten Republik Polen, wo der Präsident Ignacy Mościcki eine gewisse Zeit lang schließlich auch Wappen verliehen hat.

Das vorliegende Projekt der geordneten vereinheitlichten polnischen Kommunalwappenkunde ist von großer Bedeutung, weil es zurzeit in jener Hinsicht bei Konstruierung der einzelnen Wappen für Selbstverwaltungsorgane leider eine weitgehende, unbegründete Beliebigkeit herrscht, bis hin zu Absurdgrenzen. Es fehlt dazu noch an jeweiliger logischen Verbindung zwischen den einzelnen Wappen und Emblemen für Woiwodschaften und insbesondere zwischen denen und dem Staatswappen. Es geht unter anderem um die heutigen Woiwodschaftswappen, darunter haben beispielsweise zwei davon die der Woiwodschaft Masowien (Mazowieckie) und Großpolen (Wielkopolskie) ein fast identisches Emblem (mit dem Weißen Adler ohne Krone, gewendet auf die heraldische rechte Seite und in diese Richtung schauend auf rotem Hintergrund). Darüber hinaus nutzt die Woiwodschaft Kleinpolen (Małopolskie) das polnische Staatswappen (gekrönter Weißer Adler, gewendet in die rechte heraldische Seite auf rotem Hintergrund). Es ist kaum ein vereinzelter Fall, denn man stößt in ganz Polen auf Embleme unterschiedlicher grafischer Art in einer Ausformung, die jedoch, stellvertretend in manchen Kreisen, Gemeinden und Städten, fast identisch oder auch ähnlich ausfällt. All das weist unweigerlich auf ein grundlegendes Bedürfnis hin, dass man von Grund aus ein einheitliches repräsentatives kommunalheraldisches begründetes Wappensystem für ganz Polen anfertigen soll.

Das nach guten Regeln der lebendigen mittelalterlichen Wappenkunde entworfene, gründlich bearbeitete Wappensystem mit allen zusammengestellten kommunalen Wappen betrifft die Embleme für alle bestehenden Selbstverwaltungseinheiten Polens; dessen Grundlage bildet ohnehin der Weiße Adler, der mit dem Staatsblem Polens gleichbedeutend ist. Gemäß der jetzt vorgeschlagenen Konzeptvereinheitlichung für die polnische kommunale Wappenkunde kommt der gekrönte Weiße Adler auf allen Wappenschilden für gesamte bestehende Woiwodschaften gegen-

wärtigen Polens vor, denn sein Vorhandensein dort im betonten Hintergrund sollte durchaus ein Hinweis darauf sein, dass die bestimmte Woiwodschaft ein Bestandteil des polnischen Staatsgebiets sei. Und wiederum stellvertretend für den ganzen polnischen Staat ist eben das Wappen (das Emblem) mit Weißem Adler in der Krone auf rotem Hintergrund. Er wird mit den einzelnen Emblemen für einzelne Woiwodschaften als deren Hintergrund sowie Basis fest verbunden. Daher nimmt Weißer Adler mit der Krone auf dem in Streifen und Säulen geteilten Schild ein Feld im Schildkopf ein, das können wir unter anderem am Beispiel des Wappens der Świętokrzyski Woiwodschaft gut bemerken. An der Stelle sei doch empfehlenswert, zu erwähnen, dass man bereits um das Jahr 1928 ein ähnlich verankertes Projekt für die damaligen administrativen Woiwodschaften versucht hat, zu entwerfen, mit einem kleinen Unterschied, dass Weißer Adler mit der Krone auf rotem Schildhintergrund konsequent über das jeweilige Schild für jede Woiwodschaft mit deren historischem Emblem angebracht worden war.

Polnische geschichtliche Wappentradition will mit Recht beweisen, dass es in der Vergangenheit solche mehr oder weniger bewussten Versuche der historisch begründeten Emblemzusammenstellung trotz all Hindernisse gab. Den ersten Versuch kann man schon 1506 registrieren, in Form des Holzschnittes, entworfen für polnisches Sejm – Parlament, bekannt unter dem Namen Jan Łaskis Statut. Graphische Muster der genannten einzelnen Wappenembleme, die hiermit repräsentativ für die damaligen Erbschaften, Güter und Woiwodschaften waren, wurden somit in die anderen polnischen Druckurkunden des 16. Jahrhunderts übernommen, darunter von Jost Ludwig Decjus (Ludwik Decjusz) 1521, der gerade ein solches Wappenemblemabbild zusammen mit dem Bildnis des Königs Sigismund I. (Zygmunt I.) präsentierte. Auch war es der Fall bei Stanislaus Hosius (Stanisław Hozjusz) 1560, Martin (Marcin) Bielski 1564 oder aber Bartos (Bartosz) Paprocki 1584, der es eben auf der Titelseite der Veröffentlichung von *Wappen des polnischen Rittertums* (*Herby rycerstwa polskiego*) einsetzte. Selbst die Wappenholzschnitte, die dagegen dieselben Güter bzw. Woiwodschaften betreffen, wurden jedoch hier in der Textvorlage graphisch anders dargestellt. Es kommt darauf an, dass dem Muster entgegen Paproc-

ki eigene bildgraphische Angebote für die gleichen Erdgüter- und Woiwodschaftswappen vorgeführt hat. Sie unterscheiden sich schließlich von denen, die man auf der ersten Seite seines Werkes sowie auf dem Sejmholzschnitt von Jan Laskis Statut erblickt.

Gleich den oben genannten ging Marek Ambrozy der Herausforderung nach, Holzschnitte für Erdgüter- und Woiwodschaftswappen in dem ersten polnischen „Wappenbuch“ im Druck zu beschaffen, das 1562 in Antwerpen mit dem Titel *Arma Regni Poloniae* erschien. Er bietet da, dem Bartos Paprocki ähnlich, eigene Skizzen sowie bildgraphische Entwürfe der Wappenabbilder, die für einen gewissen Versuch des Durchbruchs gegen das um 1506 noch geltende „Wappenvorstellungsmonopol“ gehalten werden sollte.

Daraus geht deutlich hervor, dass man sich schon im 15. und 16. Jahrhundert dessen bewusst war, dass ein Versuch der Systematisierung der bildgrafischen Wappendarstellungen für polnische Erdgüter und Woiwodschaften und die Bestimmung der damit verbundenen Wappenemblemfarben durchaus nötig war. Das beweisen die bereits oben genannten Erscheinungen von Statut vom Jahre 1506, die farbige Sejmholzschnitte enthalten und darunter noch ein extra Exemplar davon, das dem Königlichen Kronenarchiv mit dem Stempel des Königs Alexander Jagiellonczyk überwiesen worden ist. Dabei soll man die durchgefärbten Holzschnitte im Wappenbuch von Marek Ambrozy vom Jahre 1562 erwähnen, welche die vorgeführte Meinung in Bezug auf die unbedingte Farbenregelung in Wappenemblemen einigermaßen teilten, ganz im Gegensatz zu der negativen Auffassung von Stanislaus Orzechowski, was die Rolle der Farben in der polnischen Wappenkunde anbelangt. Seiner Meinung nach spielen die Farben dabei nur die untergeordnete, unwesentliche Rolle. Wie man aber sieht, stimmten mit ihm nicht alle Forscher überein.

Der vorliegende Vorschlag, der hier in dem Wappenprojekt für die Świątokrzyski Woiwodschaft gipfelt (somit auch für die anderen restlichen administrativen Teile Polens), ist eng mit dem Weißen Adler verbunden, der sich auf dem in Streifen und Säulen geteilten Wappenkopffeld befindet. Er repräsentiert hier das polnische Staatseblem. So hat man seine bildgrafische Darstellung im Zeitraum von 15. bis 18. Jahrhundert verstanden, als man gerade in

den Reichskronkanzleien sowie in der Litauischen Kanzlei die zu verleihenden Wappen mit Weißem Adler zu veradeln (bzw. erweiterten) versuchte. Davon zeugen u. a. die sog. Nobilitationen, d. h. die Erhebungsurkunden in den Adligen Stand, darunter die oben genannte, berühmt berüchtigte, am 10. September 1581 zu Pskow an Stanislaus Pacholowiecki ausgestellte Standeserhebung. Auf dem in zwei (senkrechten) Säulen geteilten Schild, in dem rechten heraldischen roten Feld, befindet sich der gekrönte Weißer Adler mit einem geöffneten Schnabel und einer daraus ausgestreckten Zunge. Die Hälfte des Weißen Adlers im Säulenschildfeld erblickt man auch im Standeserhebungswappen für den in Warschau in den Adel Erhobenen Marcel Bacciareli, den Könighofmaler des Königs Stanislaus August Poniatowski, vom 29. Oktober 1771.

Die Adlerdarstellung im Säule- oder im Streifenfeld lässt die auf dem Wappenschild abgebildeten Wappenembleme besser vorführen, wenn es doch in einzelne Felder geteilt ist. Als Beispiel kann dabei das zurzeit gültige Lubskis Woiwodschafts-Emblem dienen, auf dem man in dem rechten Heraldikfeld des in Säulen aufgeteilten Wappenschildes die Hälfte des Weißen Adlers erblickt. In dieser Hinsicht kann nur ausdrücklich betont werden, dass u. a. eben das Unwissen bzw. der unbegründete Wissensmangel über die Arbeitsweise der Kronkanzlei sowie der Litauischen Kanzlei im Zeitraum von 15. bis 18. Jahrhundert, die zum Teil vor allem die Ausstellung der hier angefertigten Standeserhebungen, Standesprivilegien bzw. Indigenate und die Nobilitierungen erkennen lässt, das Einbringen des Weißen Adlers im Jahre 1928 getrennt und einzeln über dem Wappenschild mit dem Emblem (oder aber mit sämtlichen Emblemen) der damals in Polen bestehenden Woiwodschaften verursacht hatte. In den ganz neuen Projekten der gegenwärtigen Wappenembleme von meiner Hand (darunter auch das der Świętokrzyski Woiwodschaft) wird dagegen der geschichtliche Weiße Adler in ihr Wappenschild direkt reingesetzt. Man sieht ihn vom Teilkopf heraus, geteilt in Wappenstreifen sowie -säulen. Was die Wappenembleme betrifft, wurden diejenigen der bisweilen eben vorhandenen von mir beibehalten, deren Bestehen historisch möglichst treu und erklärbar ist. Dabei wird eine Faustregel zur Hauptsache, dass die beibehaltenen Wappenembleme ihre Entsprechungen an Emble-

men (bzw. sogar Wappen selbst) von der Zeit der Zweiten Republik Polen gleichermaßen und sinnvoll vertreten können. Die besprochenen Objekte knüpfen an die geschichtlichen Wappenembleme (Wappen) an, jedoch an diejenigen von Bodengütern und aus den Woiwoschaften des 14. bis 16. Jahrhunderts.

Zusammenfassend soll gesagt werden, dass der vorliegende Band einen Zyklus betrifft, der den Wappen aller heutzutage auf dem polnischen Staatsterritorium bestehenden, sechzehn Woiwodschaften gewidmet ist. Sie entstanden eben infolge der administrativen Teilung am 1. Januar 1999. Das Ziel der hier präsentierten Wappenreihe ist die Hervorhebung sowie Vorführung der Wappen, die nach den guten traditionellen Regeln der lebenden mittelalterlichen Heraldikschule geschaffen werden. Zum nächsten Zweck wurde der unweigerliche Versuch, die so konstruierten Wappenembleme mit Weißem Adler – dem Staatseblem Polens auf einem Wappenschild zu verbinden. Es war oben davon bereits die Rede, dass es genau die Verwirklichung des „Testaments“ des Marschalls Józef Piłsudski (Joseph Pilsudski) und zugleich des polnischen Präsidenten Ignacy Mościcki, niedergeschrieben im „Tagesblatt der Republik Polen“ („Dz. Ustaw Rzeczyposp. Polskiej“) vom Jahre 1927 und 1930, sei. Die Zeit seiner Realisierung sollte auf den 100. Jahrestag der Wiedererlangung der staatlichen Unabhängigkeit: genau auf den 11. November 2018 fallen, nach 123 Jahren der Teilung Polens mit Besatzung. Der zweitwichtige Termin, der sich gut für die Verwirklichung dieses historisch-ethischen Testaments des oben genannten ehrwürdigen staatlichen Oberhauptduos vom Marschall und Präsidenten eignet, ist ohne Zweifel das Jahr 2019, weil die Selbstverwaltungseinheiten (darunter auch Woiwodschaften) in Polen das 20. Jubiläum ihres Bestehens infolge der besagten administrativen Landesteilung vom Jahre 1999 feiern können.

Daher entstand danach meine Initiative für Regelung, Vereinheitlichung, Aufräumung sowie Druckauffassung der Monographie mit allesamt historisch belegten Wappen der gegenwärtig noch bestehenden Woiwodschaften. So bilden sie ein einheitliches geschlossenes logisches System, das zum Ziel hat, dem politischen Projekt des besagten Marschalls und dem des Präsidenten Polens vom Jahre 1927 sowie 1930 nachzugehen. In der Zwischenkriegs-

zeit kam es leider nicht dazu, das Projekt zu verwirklichen, die Ursache war wohl einigermassen der Ausbruch des Zweiten Weltkriegs.

Jedes Wappen von der ganzen Reihe sollte (und enthält ja eben) die Begründung seines Entstehens enthalten, mitsamt einer besonderen Unterstreichung, dass das Emblem des polnischen Staates auf seinem Wappenschild am Teilkopf eingesetzt worden ist. Diese Tatsache weist darauf hin, dass die jeweilige Woiwodschaft ein fester Bestandteil in seinen administrativen Grenzen sei, dem Willen des Marschalls Pilsudski und dem des Präsidenten Mościcki nach. Dass da Weißer Adler, eingeschrieben ins Kopfteil der Wappenprojekte vorkommt, symbolisiert zusätzlich Einheit und Unteilbarkeit des Staatsterritoriums Polens.

Innerhalb seiner Fläche liegen heutzutage über 300 Kreise. Ähnlich den Woiwodschaften und dem Sinn nach werden auf ihr Wappenschild zugleich die Wappenembleme der entsprechenden Woiwodschaft eingeführt, was auch ihre territoriale Zugehörigkeit hervorheben sollte. Meine Konzeptidee, in der polnischen Selbstverwaltungsheraldik das Wappenemblem, das die jegliche Woiwodschaft repräsentiert, in bestimmte Embleme ihrer Kreise zu setzen, erschien 2000 am Beispiel der ein Jahr zuvor ins Leben gerufenen Świętokrzyski Woiwodschaft. Seit jener Zeit verdeutlicht das gelbe patriarchalische Doppelkreuz auf dem hellblauen Hintergrund im Wappenschild den Umstand, dass all die Kreise mit dem Zeichen sich in den administrativen Grenzen gerade der Woiwodschaft befinden. Eine solche Lösung ist geschichtlich gesehen begründet, denn im Zeitraum von 16. bis 18. Jahrhundert – in der sog. Altpolnischen Periode nutzten die Kreise die Wappen jeglicher zugeschriebenen Güter und Woiwodschaften.

In den vorliegend präsentierten Wappenprojekten für Kreise erblickt man historische Embleme, die eine maßgebliche Woiwodschaft in ihren Kreisen vertreten. Daher hat die Woiwodschaft Ermland-Masuren (polnisch: Województwo Warmińsko-Mazurskie) das Emblem vom Herzogtum Preußen – Königlich-Preußen (der Regel nach: ein teil fürs Ganzes: aus dem Lat. Pars pro toto). Es befindet sich im rechten heraldischen Schildteil, auf seiner rechten Seite eben, die nach Säulen und Streifen in drei Felder gegliedert ist. Die restlichen Embleme, stellvertretend für die jeweilige Woi-

wodschaft mit ihren Kreisen, werden genau immer auf die gleiche heraldische Schildseite gebracht. Die Schildteilung in Säulen zeigt eindeutig, dass es sich hierbei um Kreiswappen handelt. Im Falle der Woiwodschaft wird das Wappenschild in Streifen geteilt und der gekrönte Weiße Adler – das Emblemsymbol des Polnischen Staates ist genau im Schildkopf eingeschrieben. Er umfasst mittels seiner Flügel das Emblem der Woiwodschaft (bezieht sich natürlich auch auf sämtliche Woiwodschaftsemele), denn sie ist innerhalb der polnischen administrativen Staatsgrenzen gelegen. Die besagte Schildteilung ist ein eindeutiger Hinweis darauf, dass man entweder mit dem Woiwodschaftswappen (Streifenteilung) oder mit dem Kreiswappen (Säulenteilung) zu tun hat.

Alle hier entworfenen Kreiswappen wurden nach den im Mittelalter geltenden Regeln der sog. lebenden Wappenkunde bearbeitet.

Summary

My design of the coat of arms of Świętokrzyskie Voivodeship, formed on 1 January 1999, refers to the historical tradition of the region and land heraldry from the time of the First Commonwealth (14th-16th centuries). The presented coat of arms of this province also refers to the fact that Poland regained its independence in 1918. The publication contains its iconographic message of the plan unrealized until this day, left by the authorities of the Second Polish Republic. It is a documented, legible political testament of Marshal Józef Piłsudski and the then President Ignacy Mościcki. The case concerned the preparation and introduction of the professional system of national symbols and the Polish state heraldry for common use in the future.

In the regulation published in the Official Gazette of the Polish Republic of 13 December 1927 on the emblems and state colours as well as signs, banners and seals, we read: For all authorities and offices of local governments are established signs made up of the coat of arms of the state, a coat of arms of the province to which they belong, and an inscription corresponding to their name. Again, the above provision appeared in the regulation of the President of the Republic of Poland on 24 November 1930. According to them, the coat of arms of the Polish state, the White Eagle, was to be included in the coat of arms of each province in order to emphasize the territorial ties of these administrative units. Until the outbreak of the Second World War, these coats of arms, which were important for the national identity of Poles, were not designed for the provinces of those times. The approaching centenary of the Independence on 11 November 2018 is a special time for the accomplishment of the above testament in order to integrate the Polish state (as Józef Piłsudski and Ignacy Mościcki wanted) by the coats of arms of the provinces with the White Eagle placed in them.

The new design of Świętokrzyskie Voivodeship, as in other provincial coats of arms, of my authorship, the historic White Eagle is included in their escutcheons from the time of living heraldry, i.e. from the Middle Ages (as well as their historical emblems), and not currently being in force the iconographic representation of the French origin. It was redrawn in 1927 by Zygmunt Kamiński from a medal devoted to Ignacy Jan Paderewski from 1924 by Elise Beetz-Charpentier.

The White Eagle and other emblems in the coat of arms of Świętokrzyskie Voivodeship were placed on the Spanish escutcheon with a spike from the 15th century. This shape of the shield was also referred to as the French modern escutcheon. According to Ottfried Neubecker, it was also used in Hungary, in the seventeenth century; in France, and the Netherlands, in the eighteenth and nineteenth centuries; in Spain in the eighteenth century, and also in the fifteenth century in Poland (its sides are slightly rounded in comparisons to the Spanish escutcheon). It allows for the best placement of the emblem on its surface, especially when the shield has to be divided per fesse and per pale for two or three fields. It has been constructed in appropriate proportions, which are 1.1: 1.0, and its contour is 0.5 mm. However, the width of the escutcheon's division and the emblem placed on it is 0.125 mm. In fact, the line does not exist. There is no such thing as a line, because the line is a conventional representation of the coloured boundaries of the surface.

The emblems for the coat of arms of Świętokrzyskie Voivodeship were constructed on the basis of patterns from the Middle Ages (similarly for the other fifteen voivodeships). It should be remembered that in iconographic representations of coats of arms, there is one pattern of animate and inanimate emblem. They are reduced or enlarged in relation to particular representations, such as the lion, eagle, griffin, horseshoe, sword, etc. A correctly constructed and drawn emblem excludes a free invention of the artist, which has nothing to do with medieval or living heraldry. An example of the correct iconographic representation is the presented coat of arms for Świętokrzyskie Voivodeship (as well as the other fifteen voivodeships in Poland). Their elaboration should be dealt with by the Heraldic Chapter, set up by the President, which would be responsible for their iconographic representations.

The role of the President in the awarding of coats of arms should be most important, because Poland's accession to the European Union is a historic opportunity to share the traditions of Polish heraldry with other countries. The President, while handing over the documents signed by himself, with coats of arms, to the representatives of local government units, would also be a continuator of the historical tradition of the first Polish-Lithuanian Commonwealth until 1795. Then the coats of arms were granted by the reigning ruler, as well as in the second Polish Republic, where coats of arms were also granted by President Ignacy Mościcki.

The project of ordering the Polish local governmental heraldry is very important, because currently there is a total freedom when creating the coats of arms for local government units. There is also a lack of communication between the emblems (coats of arms) of a given province, and the state emblem (coat of arms). Among other things, when it comes to the current coats of arms of provinces, two of them, Mazowiecki and Wielkopolski, have an identical coat of arms (White Eagle without the crown turned to the right side, on the red field), and Małopolskie Voivodeship uses the coat of arms of the Polish state (the crowned White Eagle turned to the right heraldic side, in the red field). This is not an isolated matter, because in Poland there are many poviats, communes and cities that have identical or similar coats of arms. All this makes it necessary to create from scratch a coherent system of local governmental heraldry for the whole of Poland.

The system, developed in accordance with the rules of the living medieval heraldry, applies to all Polish self-government coats of arms, and its foundation is the crowned White Eagle, the emblem of the Polish state. According to the now developed concept of Polish local governmental heraldry, the crowned White Eagle was placed on the escutcheons of all voivodeships existing in Poland, because its presence in these coats of arms indicates that the region is located in the Polish state, whose emblem is the crowned White Eagle on the red field. It has been combined with emblems representing individual voivodeships. Hence, on escutcheons parted per pale and per fesse, the crowned White Eagle occupies a field from the head of the shield, as we can see it, among others, in the coat

of arms of Świętokrzyskie Voivodeship. At this point it should be recalled that in 1928, an attempt was made to create a similar project for the then voivodeships, with the fact that the crowned White Eagle on the red field of the escutcheon was consistently placed over the escutcheon of each province with its historical emblems.

Polish heraldic traditions prove that such attempts were more or less deliberately made in the past. We see the first such attempt in the Seym woodcut of Jan Łaski's Statute from 1506. Graphic designs of the coats of arms lands and voivodeships presented in it were taken over to other sixteenth-century Polish prints, including those executed by Jost Ludwik Decius in 1521, who placed them with a portrait of King Sigismund I. They can also be found in the prints of Stanisław Hozjusz from 1560, Marcin Bielski in 1564, and Bartosz Paprocki in 1584, who placed on the title page of *Herby rycerstwa polskiego* (The Coats of Arms of Polish Knighthood). However, in the text of this work, the xylographs concerning the same coats of arms of lands and provinces were graphically presented in a different way. In this case, Bartosz Paprocki proposed his own iconographic representations of these coats of arms, differing from those we can see on the front page of his work and on the woodcut of Jan Łaski's Statute from 1506.

Similarly, Marek Ambroży from Nysa attempted to create woodcuts for land and province coats of arms in the first printed Polish "armorial" entitled *Arma Regni Poloniae* printed in Antwerp in 1562. He proposed, like Bartosz Paprocki, his own iconographic compositions of these coats of arms, which were another attempt to overcome the "monopoly" of the ideas in force from 1506.

As can be seen from this, in the fifteenth and sixteenth centuries, there was an awareness of the fact that one must try to introduce order to the iconographic representations of the land and province coats of arms, as well as to define the colours in them. This is confirmed by copies of the Statute from 1506, which have coloured Seym woodcuts, including a copy sent to the Crown Archives with the seal of King Alexander Jagiellończyk, as well as the coloured woodcuts in the *Armorial of Marek Ambroży* from 1562. It means that not all in the 16th century shared the negative view of Stanisław Orzechowski on the role of colour

in Polish heraldry. According to him, it played a secondary, irrelevant role in coats of arms.

The proposal of the coat of arms design for Świętokrzyskie Voivodeship (and other voivodeships) is closely related to the White Eagle, which is located in the field from the head of the escutcheon parted per fesse or per pale. It represents here the emblem of the Polish state. This is how its iconographic representations were understood in the 15th-18th centuries, when in the offices of the Crown and Lithuania, the granted coats of arms were dignified (charged) with the White Eagle. This is evidenced, among others, by ennoblement, including the one issued at Psków on 10 September 1581 to Stanisław Pachołowiecki. On the escutcheon parted per pale (vertically) into two fields, in the dexter heraldic red field, there was a crowned White Eagle with an open beak and a protruding tongue. Half of the White Eagle is also seen in the coat of arms of Marceli Bacciarelli, the court painter of King Stanisław August Poniatowski, ennobled in on 29 October 1771.

The representation of an eagle per pale or per fesse allows to better present the emblem placed on the escutcheon when it is parted. An example may be the current coat of arms of Lubuskie Voivodeship, where in the right field of the escutcheon parted per pale, we can see half of the White Eagle. In this connection, it should be noted that, among other things, lack of knowledge about the work of the Crown and Lithuanian offices in the 15th-18th centuries, concerning the privileges of ennoblement and indygenates resulted in placing the White Eagle in 1928 separately above the escutcheon with the emblem (emblems) of the voivodeships existing then in Poland. In the new designs of contemporary voivodeship coats of arms (including Świętokrzyskie Voivodeship), the historic White Eagle was introduced on their escutcheons. We can see it from the head of the escutcheon parted per fesse and per pale. In the case of emblems where it was possible, I have preserved the emblems currently used. The principle was applied that they represent emblems (coats of arms) from the time of the first Polish-Lithuanian Commonwealth. At the same time, the discussed designs refer to the historic emblems (coats of arms), but only to lands and voivodeships from the 14th-16th centuries.

Summing up, it should be stated that the presented volume concerns a series devoted to the coats of arms of all sixteen provinces currently existing on the territory of the Polish state. They were created as a result of the administrative division on 1 January 1999. The aim of this series is the presentation of coats of arms designed according to the model of living medieval heraldry as well as the inclusion on one shield of the White Eagle, the emblem of the Polish state. As mentioned above, this is the implementation of the "testament" of Marshal Józef Piłsudski and President Ignacy Mościcki, recorded in the Journal of Laws of the Republic of Poland in 1927 and 1930. Its implementation should take place on 11 November, 2018, on the centenary of Poland's regaining of its independence, after one hundred and twenty-three years of the partitions. The second very good deadline for executing the Marshal's and President's will is the year 2019, because local governments (including voivodships) in Poland will celebrate the 20th anniversary of their creation, as a result of the administrative division of the country in 1999.

Hence my initiative is to organize and issue a monograph of the coats of arms of all voivodships currently existing in Poland. They constitute a closed system aimed at implementing the Marshal's and the President's project from 1927 and 1930. It was not realized in the interwar period due to the outbreak of the Second World War. Each of the coats of arms will contain (contains) a rationale for its creation, with a particular emphasis that on its escutcheon, from its head, the emblem of the Polish state has been placed. It points to the fact that the province is within its administrative borders, as Marshal Józef Piłsudski and President Ignacy Mościcki wished. The occurrence of the White Eagle in these coats of arms symbolizes the unity and indivisibility of the territory of the Polish state.

There are currently over three hundred poviats in its area. Hence, as in the case of voivodships, the emblems of voivodships have also been placed on their escutcheons, indicating their territorial affiliation. My concept of introducing the emblem representing the voivodship in the emblems of its poviats in the Polish self-governing heraldry appeared in the year 2000, based on the example of Świętokrzyskie Voivodship established a year earlier. From now

on, the yellow double patriarchal cross in the blue field indicates that the poviats are within the administrative borders of this province. Such a solution has its historical justification because in the Old Polish period, in the 16th-18th centuries, poviats used the coats of arms of lands and voivodships.

In the presented designs of poviat coats of arms, we can see historic emblems representing the voivodeship in its poviats. Thus, Warmian-Masurian Voivodeship has the emblem of Prusy Książęce (Ducal Prussia) (according to the principle *pars pro toto*), which is located on the right side of the escutcheon, parted per pale and per fesse into three fields. The other emblems representing the voivodeships in their poviats are always located on this heraldic side of the escutcheon. Its parting per pale indicates univocally that we can see the coat of arms of poviats. In the case of voivodeships the escutcheon is parted per fesse and the crowned White Eagle, the emblem of the Polish state, is located on the head of the escutcheon, embracing with its wings the emblem of a voivodeship because it is situated within the administrative borders of the Polish state. This differentiation of the escutcheon's partition is to indicate univocally that we can see the coat of arms of either a voivodeship (parting per fesse) or its poviats (parting per pale). All coats of arms of poviats were designed in accordance with the rules of living heraldry in force in the Middle Ages.

Bibliografia

- ARCHIWUM Główne Akt Dawnych, dok. perg., sygn. 5632.
- ARCHIWUM Narodowe w Krakowie, Krakowskie ziemskie, ks. 146.
- BIBLIOTEKA Kórnicka, sygn., Cim. F. 4141.
- BIBLIOTEKA Narodowa w Warszawie, sygn. XVI F. 337.
- BIBLIOTEKA Uniwersytetu Warszawskiego, sygn. Sd 612 523.
- BIELSKI M., *Kronika świata*, druk M. Siebeneycher, Kraków 1564.
- BIOGRAPHICAL *Dictionare of Medalists, B.C. 500 – A.D. 1900*, compiled by L. Forrer, Vol. VII, London 1923.
- CHMIEL A., *Barwa i chorągiew polska*, „Biblioteka Krakowska”, nr 56, Kraków 1919, s. 1.
- DĄBROWSKA E., *Jeszcze o relikwii Krzyża Świętego i relikwiarzu koronacyjnym królów polskich*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 100, 1993, z. 2.
- DĄBROWSKI J., Grodecki R., Zachorowski S., *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 1926.
- DECJUSZ J. L., *De Sigismundi regis temporibus liber*, druk H. Wietor, Kraków 1521.
- DERWICH M., *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa-Wrocław 1992.
- DERWICH M., *Pacyfikał koronacyjny królów polskich*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 99, 1992, z. 4
- DERWICH M., *Rola opata w koronacjach królów polskich*, w: *Imagines potestatis*, Warszawa 1994.
- „DZIENNIK Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1919, nr 69, poz. 416.
- „DZIENNIK Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1927, nr 115, poz. 980.
- „DZIENNIK Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1930, nr 80, poz. 629.
- ENCYKLOPEDIA *kościelna*, wyd. X. M. Nowodworski, t. 8-13, Warszawa 1876-1880.
- HAHNLOSER H., *Villard de Honnecourt. Kritische Gesamtausgabe*

des Bauhüttenbusches ms. Fr. 19093 der Pariser Nationalbibliothek, Wien 1935.

HEIDRICH A., *Znak Orła*, „Projekt”, 1990, nr 3 (192).

FORSTNER D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.

FRIEDBERG M., *Klejnoty Długoszowe*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. 10 (1930), Kraków 1931.

GĄSIOROWSKI A., *Kazimierz Sprawiedliwy (1138-5 V 1194)*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.

GŁOWACKI K., *Heraldyka historycznych miast regionu sandomiersko-kieleckiego XIII-XX w.*, Kielce 2001.

GODŁO i barwa Polski samorządowej, Warszawa 1998.

GRODECKI R., *Przyczynek do sprawy pochodzenia orła polskiego*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 14 (1933).

GUMOWSKI M., *Pieczenie królów polskich*, Kraków 1910.

HOZJUSZ S., *Confessio catholicae fidei christiana*, druk M. Zimmerman, Wiedeń 1560.

JANA Długosza *Banderia Prutenorum*, wyd. K. Górski, Warszawa 1958.

JANA Długosza *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego, księga dziesiąta i księga jedenasta 1406-1412*, Warszawa 1982.

IOANNIS Długossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus et liber undecimus 1406-1412*, Varsoviae 1997.

JONES E. J., *Medieval heraldry some fourteenth century heraldic works*, Cardiff 1943.

KAGANIEC M., *Heraldyka Piastów śląskich*, Katowice 1992.

KAJZER L., *Uzbrojenie i ubiór rycerski w średniowiecznej Małopolsce w świetle źródeł ikonograficznych*, Wrocław 1976.

KALKOWSKI T., *Tysiąc lat monety polskiej*, Kraków 1974.

KAMIŃSKI Z., *Czem powodowałem się przy projektowaniu obecnego godła państwowego (wywiad)*, „Sztuka Złotnicza, Zegarmistrzowska, Jubilerska i Rytownicza”, 1928, nr 4.

KAMIŃSKI Z., *Dzieje życia. W pogoni za sztuką*, Warszawa 1975.

KRZYWIEC R., *Dysertacja o dziejach rozwoju rysunku*, Wrocław 1974.

KIERSNOWSKI R., *Godła jagiellońskie*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 32, z. 1-2, 1988.

KIRYK F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII-XVI wiek*, Kielce 1994.

- KOLEKCJA generała Jerzego Węsierskiego. Katalog monet i medali, Warszawa 1974.
- KOPALIŃSKI W., *Słownik symboli*, w: *Słowniki*, t. 6, Warszawa 2007.
- KRAWCZYK A., *Kazimierz Bartel, premier Rzeczypospolitej*, w: *Prezydenci i premierzy drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. A. Chojnowskiego i P. Wróbla, Warszawa 1992.
- KRAKOWSKI S., *Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku*, Warszawa 1956.
- KUCZYŃSKI S. K., *Piecczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław 1978.
- KUCZYŃSKI S. K., *Polskie herby ziemskie*, Warszawa 1993.
- KUCZYŃSKI S. K., Pudłowski L., *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów Okresu międzywojennego*, „Archeion”, t. 82, 1987.
- LABUDA G., *Z dyskusji nad początkami klasztoru benedyktyńskiego w Tyńcu: Fundatorzy i pierwsi opaci*, w: *Symbolae historiae atrium*, Warszawa 1986.
- LALIK T., *Sandomierskie we wczesnym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, w: *Studia sandomierskie*, Warszawa 1967
- MAISEL W., *Archeologia prawna Europy*, Warszawa 1989.
- MICHTA J., *Heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2000.
- MICHTA J., *Herb województwa świętokrzyskiego zgodny z zasadami średniowiecznej heraldyki*, „Świętokrzyskie”, R. 2018, nr 21.
- MICHTA J., *Herb ziemi sandomierskiej i województwa sandomierskiego*, Kielce 2017.
- MICHTA J., *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004.
- MICHTA J., *Średniowieczny i współczesny Orzeł Biały – godło państwa polskiego w państwowej i terytorialnej heraldyce*, Kielce 2017.
- MICHTA J., *Teka samorządowa z herbami miast i województw. Tablice*, Kielce 2017.
- MIKUCKI S., *Heraldyka Piastów śląskich*, w: *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, t. 3, Kraków 1936.
- MISTRZ Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, oprac. B. Kurbis, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992.
- MUZEUM Historyczne Miasta Lwowa, Rynek 6, oryg. perg., bez sygnatury – Ostafi Feckowicz (otrzymał nobilitację w Warszawie 30 maja 1659 roku).

- MUZEUM Narodowe w Warszawie. Dział dokumentacji, oryg. perg., sygn. 734.
- NADOLSKI A., *Grunwald 1410 roku*, Warszawa 1993.
- NEUBECKER O., *Heraldik. Wappen: ihr Ursprung. Sinn und Wert*, Frankfurt am Main 1977.
- ORZEŁ Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego. Katalog wystawy (26 czerwca-15 października 1995) na Zamku Królewskim w Warszawie, Warszawa 1995.
- PANFIL T., *Verba signi. Dzieje herbu ziemi lubelskiej*, Lublin 1998.
- PAPROCKI B., *Herby rycerstwa polskiego*, druk M. Garwolczyk, Kraków 1584.
- PIECH Z., *Ikonografia pieczęci Piastów*, Kraków 1993.
- SEROKA H., *Heraldyka miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.
- SEROKA H., *Projekt herbu i innych symboli województwa świętokrzyskiego*, Lublin 2012 (maszynopis), w: Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego w Kielcach.
- SFRAGISTYKA, oprac. M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki, Warszawa 1960.
- SIEMIENSKI J., *O konkursie na godło państwowe*, „Kurier Warszawski”, 1919, R. 99, nr 210.
- STRZAŁKOWSKI J., *Medale polskie 1901-1944*, Warszawa 1981.
- STRZAŁKOWSKI J., *Słownik medalierów polskich i z Polską związanych 1508-1965*, Warszawa 1982.
- SZEKELY G., *Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza i ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 95, 1988, z. 4.
- SZYMAŃSKI J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 1983.
- SZYMAŃSKI J., *Nieznane źródło heraldyki polskiej z XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 22-23 (1990).
- SZYMBORSKI W., *Prace Komisji Heraldyczno-Artystycznej nad kształtem herbu państwa polskiego (1945-1947)*, „Krakowski Rocznik Archiwalny”, t. 11, 2005.
- WAWRZONOWSKA Z., *Uzbrojenie i ubiór rycerski Piastów śląskich od XII do XIV wieku*, Łódź 1976.
- WĄSOWICZ M., *Rybarski Andrzej*, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. 1919-1984, Warszawa-Łódź 1988.

- WĘDZKI A., *Henryk Sandomierski*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- WIES E. W., *Fryderyk Barbarossa. Mit i rzeczywistość*, Warszawa 1996.
- WDOWISZEWSKI Z., *Marek Ambroży z Nysy i jego „Arma Regni Poloniae” z 1562 r.*, „Miesięcznik Heraldyczny”, R. 11 (1934).
- WYROZUMSKI J., *Udział książąt polskich w walce o spadek po Babenbergach*, w: *Austria. Polska. 1000 lat kontaktów*. Studia Austro-Polonica 5, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze”, z. 121, Kraków 1997.
- ZAKŁAD Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. F. 4088; sygn. 4089.
- ZAKŁAD Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, oryg. perg., bez sygnatury – Tytus Liwiusz Boratyni (otrzymał indygenat w Warszawie 30 sierpnia 1685 roku).
- ZBIÓR *dokumentów małopolskich*, t. 7, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1973.
- ZIELIŃSKI CH., *Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji domu Bożego*, Poznań-Warszawa-Lublin 1960.
- ZIENTARA B., *Historia powszechna średniowiecza*, Warszawa 1993.
- ŻEBRAWSKI T., *O pieczęciach dawnej Polski i Litwy*, z. 1, Kraków 1865.

ISBN 978-83-948159-2-9